

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 11

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Журнал зареєстровано у Державному комітеті телебачення
і радіомовлення України як друкований засіб масової інформації
22.06.2005 р. Свідоцтво — серія KB № 9983

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Одеса
“Астропрінт”
2010

ББК 81(4Ук-4Од)7я54

Н 34

УДК 81:378.637(477.74)(051)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Корольова Тетяна Михайлівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ ім. К. Д. Ушинського;

Відповідальний секретар: Ларіна Еліна Вікторівна, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ ім. К. Д. Ушинського

Члени редколегії:

Богуш Алла Михайлівна, дійсний член АПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри теорії та методики дошкільної освіти ПНПУ ім. К. Д. Ушинського;

Бріцин Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Бровченко Тамара Олександровна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератур ПНПУ ім. К. Д. Ушинського;

Жаборюк Олена Анатоліївна, д-р філол. наук, проф. кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;

Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ ім. К. Д. Ушинського;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов національного університету "Одеська юридична академія";

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Іригорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Савчук Ганна Василівна, канд. філол. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ ім. К. Д. Ушинського

Рекомендовано до друку вченого радою Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Протокол № 11 від 24.06.2010 р.

Усі матеріали збірника представлені на сайті:

<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, 2010

Від редакційної колегії

Цього року виповнилося п'ять років, як існує науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки. За цей час вийшло одинадцять номерів видання, в яких надруковані результати наукових досліджень філологів України, Росії, Німеччини, Америки, Іспанії, Туреччини з багатьох актуальних проблем сучасної лінгвістики, а також статті аспірантів і магістрантів кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.

Важливим є те, що опубліковані роботи охоплюють доволі широке коло актуальних проблем сучасного мовознавства: дослідження в галузі загального та порівняльного мовознавства, перекладознавства, методології та історії мовознавства, прикладної лінгвістики тощо.

Слід зазначити, що молоді дослідники, працюючи під керівництвом головного редактора видання, доктора філологічних наук, професора Корольової Тетяни Михайлівні опублікували результати досліджень у наступних пріоритетних напрямках:

- експериментальне дослідження фонетичних характеристик дискурсу германських мов у зіставленні з українською та російською мовами, розробка проблем типологічно спільних та конкретно-мовних рис просодії мов, що аналізуються;

- розробка різноманітних аспектів сучасних мовленнєвих технологій у галузі менеджменту, маркетингу, реклами, соціальних та політичних відносин, мас-медіа тощо;

- розробка ефективних методів аналітико-синтетичного опрацювання текстів і вдосконалення комп’ютерних перекладацьких програм;

- дослідження особливостей професійної мовленнєвої поведінки перекладача в процесі усного двостороннього, послідовного та синхронного перекладів (германські та слов’янські мови).

Однією з важливих умов плідної праці редакційної колегії видання при підготовці матеріалів є співпраця науковців з секцією теоретичної та прикладної лінгвістики Південного регіонального центру НАН і МОН України, яка була створена у 2005 році на базі кафедри перекла-

ду і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського. В завдання секції входить координація наукових та практичних розробок у Південному регіоні України в галузі теоретичної та прикладної лінгвістики, що відповідно зумовлює значущість даного збірника наукових праць ПНПУ імені К. Д. Ушинського серії “Лінгвістичні науки” для філологів Південного регіону України. Інформацію про результати наукових досліджень у сучасному мовознавстві плануємо і далі друкувати в збірнику.

Редакційна колегія вітає всіх молодих вчених, що захистили кандидатські дисертації з філології протягом останніх п'яті років, з задоволенням відмічає той факт, що опубліковані в даному збірнику статті сприяли успішному захисту кандидатських дисертацій, бажає авторам подальших творчих успіхів і сподівається на плідну творчу співпрацю.

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Стаття посвящена виведенню особливостей художественного перевода в современной лингвистике. В работе систематизированы и обобщены теоретические исследования перевода в языкознании. Проанализированы основные проблемы художественного перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, проблема художественного перевода, литература, контекст, функции перевода.

This article is devoted to examining the peculiarities of the artistic translation in modern linguistics. The paper summarized and generalized theoretical research in translation. The basic problems of artistic translation are analysed.

Key words: literary translation, the problem of artistic translation, literature, context, translation feature.

Протягом останніх десятиліть спостерігається особливо інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Основними причинами цього явища є певне тяжіння світової спільноти до інтеграції. Відбувається живий обмін у галузі кіноіндустрії. Хоча, мабуть, доцільніше було б сказати, що відбувається інтенсивний наплив західної кіно- та літературної продукції на наш ринок. Все це значною мірою зумовлює розвиток перекладознавства, адже будь-яка галузь чи то науки, чи то культури, чи то соціального життя вимагає певного підходу, розуміння, адекватності з боку іншомовних партнерів. Дуже часто при перекладі наукової, технічної чи то економічної літератури перекладач наштовхується на певні реалії, які не зрозумілі нашему читачеві і взагалі не мають відповідників у нашій мові. В таких випадках завдання перекладача полягає в тому, щоб якомога точніше, зрозуміліше і стислише відтворити їх у нашій мові. Звичайно, не завжди вдається досягнути всього одразу — інколи доводиться жерттувати стисливістю, вдаючись у описове пояснення тієї чи іншої лексеми; інколи доводиться просто замінити їхню реалію на таку, що певною мірою перегукується з на-

шою, має спільні з нашою ознаки, тим самим викривлюючи певною мірою зміст оригіналу. Проте, незважаючи на все це, певні сторони перекладу залишаються мало дослідженими.

Література займає осібне місце серед інших видів мистецтв. На відміну від музики та мальарства, які впливають на людей різних національностей безпосередньо, через зір і слух, що притаманні всім здоровим людям, літературний твір інколи стикається із значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм мовної системи, відмінної від мовної системи автора твору. На жаль, полілінгвізм і навіть білінгвізм зараз явище скоріше виключне, ніж розповсюджене. Тоді на допомогу приходить переклад, тобто такий вид творчості, в процесі якого твір, який існує в одній мові, відтворюється в іншій [8:655].

Актуальність цієї статті зумовлена назрілою необхідністю детального аналізу перекладу художніх творів, їхніми проблемами та особливостями та вивчення особливостей художнього перекладу, оскільки ця проблема — вкрай важлива у сучасному мовознавстві. Знання іноземних мов дає величезну можливість не тільки прочитати твір в оригіналі, але ще й оцінити, може, навіть насолодитися роботою перекладача.

Метою роботи є дослідження художнього перекладу.

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

1) систематизувати й узагальнити результати досліджень, присвячених художньому перекладу у лінгвістиці;

2) виявити основні проблеми художнього перекладу;

3) окреслити межі подальшого дослідження.

Питання перекладу завжди хвилювало талановитих людей, особливо І. Я. Франка, Л. Українку, М. Коцюбинського, М. Рильського, В. Коптілова, О. Федорова та ін.

Переклад посідає особливе місце у літературному процесі. Ко-жен вид літератури послуговується певним видом перекладу. Зокрема, художня література послуговується художнім перекладом. Художній переклад — один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить, певним чином міжкультурної) взаємодії. Горький казав: "...литература всего легче и лучше знакомит народ с народом" [1; 115]. Фактично, переклад є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами, без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті.

Художній переклад — особливий вид перекладу, оскільки він є не точна передача змісту, а “відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови” [6; 3]. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як “першоелемент” літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або — суміш уламків різних теорій [6; 7].

Важливим у процесі перекладу є також вибір твору, який найчастіше обумовлений внутрішніми потребами сприймаючої літератури, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, її здатністю певним чином (інтеграційно чи диференційно) зреагувати на його художні особливості [3; 129]. Перекладацька діяльність особливо активізується у періоди переходу до нової стильової формалізації, у періоди нестійких літературних норм і кризових явищ у панівній до цього часу стилістиці. Тоді літературі необхідно заповнити існуючі в її еволюційному потенціалі пробіли. За таких умов найяскравіше проявляється функція перекладу як зв’язки між літературами.

У художньому перекладі розрізняються окремі підвіди перекладу в залежності від приналежності оригіналу до визначеного жанру художньої літератури. Як такі підвіди виділяються переклад поезії, переклад п’єс, переклад сатиричних творів, переклад художньої прози, переклад текстів пісень і т. д. Виділення перекладу творів того чи іншого жанру в особливий підвід перекладу носить умовний характер і залежить від того, наскільки істотний вплив робить специфіка даного жанру на хід і результат перекладацького процесу [5; 95].

Одна з проблем художнього перекладу — *співвідношення контексту автора і контексту перекладача*. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріплених словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то ідеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її “вторинне”, “наведене” сприйняття до нового образного втілення, закріплених в тексті перекладу [8; 655]. Тобто якщо переважають дані літературного

походження, то йдеться про контекст перекладача. Таким чином, художній переклад обумовлений не лише об'єктивними факторами (конкретно-історичним літературним каноном, нормативним обіходом), але й суб'єктивними (поетикою перекладача). Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система приймаючої літератури за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Тут також замішана особистість перекладача, який при перекодуванні тексту обов'язково випустить щось зі змісту, а також його склонність продемонструвати чи не продемонструвати усі особливості оригіналу [4].

Наступна, співвідносна з попередньою, проблема художнього перекладу — *проблема точності та вірності*. Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смысловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, й це призводить до певної зміни його якостей. Поетичний твір — єдність ідей, образів, слів, звукопису, ритму, інтонації, композиції. Не можна змінити один компонент, щоб це не вплинуло на загальну структуру твору. Зміна одного компоненту обов'язково спричинює зміну усієї системи. Художній твір повинен перекладатися “не від звуку до звуку, не від слова до слова, не від фрази до фрази, а від ланки ідейно-образної структури оригіналу до відповідної ланки перекладу” [7; 260]. У поетичному перекладі чіткіше відображається ця перекладацька концепція. Спроба відтворити у поетичному творі всі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, отже необхідно визначити, які елементи в даному творі є головними, і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи або звертаючи неістотну увагу на інші.

Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку, перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого — вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невичомими до того часу поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому — розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних на-

ціональних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем [11; 414]. Як зазначає В. Левик, переклад повинен звучати як оригінальні вірші, і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [9: 376]. В. Левик порівнює перекладача з талановитим актором: яку б роль не грав актор, його завжди впізнають, і в той же час публіка захоплюватиметься тим, як вдало йому вдалося перевтілитися в граний ним образ. Залишаючись самим собою він повинен з кожною новою роллю пропонувати своїм глядачам щось нове, не властиве для нього особисто. Так само й у творчості поета-перекладача: він повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи, нові форми, нові стилі, але водночас в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль.

Ще Максим Рильський з приводу поетичного перекладу писав: “Вважаю неможливим, як дехто цього вимагає, щоб автор поетично-го перекладу, отже й сам поет, цілком забув про себе, цілком підкорився індивідуальності іншого поета. Це навіть, здається мені, небажано: таким способом можна стерти пилок з крилець того метелика, що зветься поезією” [10; 240].

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв’язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку, він є продуктом міжлітературної комунікації, але в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу. Традиційно вважалося, що основною функцією перекладу є посередницька функція, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу, або розуміла національно-літературний процес надто прагматично, а значить, однобоко [2]. До перекладу ставилися вимоги найадекватнішої передачі іншонаціональних цінностей, тотожності перекладу до оригінала, існувала дилема перекладу “вірного і некрасивого” та “вільного і красивого”.

Як прояв міжлітературного контакту його можна вважати прикладом “впливу”, або сприйняття. У певних літературних ситуаціях активізується творча функція перекладу. Це відбувається в умовах тісної літературної спільноті, яку утворюють дві чи кілька літератур і в рамках якої функціонує частковий чи повний білінгвізм чи полілінгвізм, підсиленій певною мірою білітературності чи полілітературності. Це

стосується російської, української та білоруської, чеської та словацької, сербської та хорватської літератур. В таких умовах відбувається активізація партнерського ставлення перекладача до оригіналу, обумовлена прагненням до актуалізації художніх цінностей оригіналу в історико-літературній системі приймаючої літератури. Інформаційна функція відступає на другий план, а перше місце займає двомірна, подвійна, тобто вища, збагачена рецепція оригіналу [4].

Оригінальний твір і його переклад сприймаються як два різні твори. Таке сприйняття виливається у двомовні видання, які дають читачам можливість якнайповніше порівняти оригінал і переклад, прослідкувати, а можливо, й проаналізувати роботу перекладача, оцінити цю роботу з позицій точності і вірності, прослідкувати художні прийоми і засоби, якими подібні чи відрізняються оригінал і переклад. Звичайно, такі видання розраховані на двомовного читача і пропонують останньому зайняти партнерську чи навіть певною мірою творчу позицію по відношенню до оригіналу та його автора.

Переклад також може мати двоїсту літературну принадлежність, як це можна спостерігати в слов'янській міжлітературній спільноті, зокрема, в міжлітературній спільноті східних слов'ян, серед літератур народів колишнього СРСР, а також в спільноті літератур Британських островів та деяких інших. У всіх цих випадках існують об'єктивні передумови для того, щоб переклад деяких творів функціонував у двох чи кількох національних літературних системах і набув, таким чином, статус двоїстої чи множинної літературної принадлежності. Втім, двоїста принадлежність перекладу — явище не дуже розповсюджене [4].

Отже, працюючи над проблемою перекладу, можна зробити висновки:

1) художній переклад — один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить, певним чином міжкультурної) взаємодії;

2) співвідношення контексту автора і контексту перекладача, проблема точності і вірності художнього перекладу потребують подальшого розвитку;

3) практичне значення роботи полягає у тому, що цей доробок може бути застосований у перекладацькій практиці, на лекціях з курсу “Основи перекладознавства”, “Вступ до перекладознавства”, “Переклад усного та писемного мовлення” тощо, а також при укладанні навчальних програм для спецкурсів та спецсемінарів з практики перекладу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Горький М. Собрание сочинений / Максим Горький. — М., 1955. — Т. 30 — С. 115.
2. Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода / Дюришин Д. // Проблемы особых межлитературных общностей. — М., 1993.
3. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Дюришин Д. — М., 1989.
4. Дюришин Д. Художественный перевод в межлитературном процессе / Дюришин Д. // Проблемы особых межлитературных общностей. — М., 1993.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода / Комиссаров В. Н. — М., 1999.
6. Коптилов В. Першотвір і переклад / Коптилов В. — К., 1972.
7. Коптилов В. И вширь и вглубь / Коптилов В. // Мастерство перевода. — М., 1973. — В. 9. — С. 260.
8. Краткая литературная энциклопедия. — М., 1968. — С. 655.
9. Левик В. В. О точности и верности / Левик В. В. // Перевод — средство взаимного сближения народов. — М., 1987. — С. 376.
10. Рильський М. Зібрання творів: у 20-ти томах / Рильський М. — К., 1987. — Т. 16. — С. 240.
11. Эткинд Е. Поэзия и перевод / Эткинд Е. — М. — Л., 1963.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕЛОДИЧНОГО КОМПОНЕНТА ІНТОНАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГВІВ

В статье рассматривается специфика реализации мелодики как основного компонента интонации в английской речи носителей украинского языка путем сопоставительного анализа английского эталонного произношения и интерферированной речи украинских билингвов.

Ключевые слова: мелодика, английская речь украинцев, билингв, сопоставительный анализ, произносительный эталон.

The article presents the peculiarities of the melody realization as a basic intonation component in the Ukrainians' English speech established via the comparative analysis of the English pronunciation standard and the Ukrainian bilinguals' interfered speech.

Key words: melody, Ukrainians' English speech, phonetic interference, a bilingual, comparative analysis, pronunciation standard.

Проблеми взаємодії мов і мовної інтерференції, що давно привертають увагу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, почали особливо інтенсивно розроблятися в останні десятиліття. Це пов'язано із широким розповсюдженням двомовності/багатомовності в сучасному суспільстві, а також тим значенням, яке зазначені дослідження мають для теорії мовних контактів і для вирішення прикладних завдань (див. праці Т. О. Бровченко, Т. М. Корольової, О. Д. Петренка, Т. В. Поплавської, О. І. Чередниченка, I. Mennen, S. Romaine). У зв'язку з цим цілком зрозуміло, чому лінгвісти намагаються виявити закономірності взаємодії мов в умовах білінгвізму, специфіку функціонування мовних одиниць у мовленні білінгва, вивчити типи і причини мовної інтерференції на всіх рівнях.

У колі названих проблем особливе місце займає досліджувана нами проблема фонетичної інтерференції, яка, будучи безпосередньо пов'язаною з семантикою, часто спричинює серйозні порушення в

розумінні смислу озвученого тексту. У цій галузі вже багато здобутків, проте, ще до цього часу не виявлені ні глибинні механізми поширення інтерференції на фонетичному рівні мови як системи і як її наслідок — фонетичного акценту в мовленні, ні когнітивні причини формування цих механізмів.

Матеріалом нашого дослідження слугують фрагменти англійських художніх і публіцистичних текстів, озвучені носіями англійської (еталонне мовлення) та української (інтерфероване мовлення) мов. Обсяг матеріалу, який підлягав спеціальному експериментальному дослідженню, складає 2140 фрагментів текстів, озвучених 107 дикторами (17 носіями англійської мови та 90 українськими білінгвами, з яких 27 дикторів є українцями за походженням, що народилися або тривалий час мешкають у Великій Британії, та 63 диктори-носії української мови з різним рівнем володіння англійською мовою), загальною тривалістю звучання 37,3 години.

Метою статті є виявлення кількісних і якісних порушень у мелодичному оформленні англійських висловлень, реалізованих дикторами-носіями української мови шляхом встановлення невідповідностей тонального рівня, діапазону, інтервалу, швидкості й напрямку зміни руху тону на різних ділянках інтонаційної групи.

Мелодика як провідний компонент системи інтонації, на який слухач реагує першочергово, є обов'язковим об'єктом експериментальних досліджень при вивчені лінгвістичних передумов фонетичної інтерференції та вимовного акценту [1: 138–159; 2: 543–545]. Модуляції голосу, тобто варіації мелодики, якості, сили й тривалості, сприяють передачі смислу, а також пов'язуються з передачею інформації, вказуючи при цьому на індивідуальні ознаки мовця, його стать, вік та емоційний стан [3; 4].

Результати експериментального дослідження закономірностей розподілу *тонального рівня початку інтоногрупи* в еталонних й інтерферованих реалізаціях з низьким, середнім і високим ступенем вияву фонетичної інтерференції свідчать про високий тональний рівень початку вимовляння першого наголошеного складу в інтерферованих висловленнях порівняно з середньопідвищеним тональним рівнем в еталонних висловленнях.

Наприклад, у висловленні-еталоні *Upon such occasions* $\hat{3}$ *poor Mr. Woodhouse's feelings | were in sad warfare* || [5: 1] низький тональний рівень початку першої інтоногрупи (*Upon*) разом із поділом висловлення на короткі інтоногрупи та виділенням смислових центрів

(*occasions, feelings, warfare*) низьким спадним тоном розкриває емоційний стан головного персонажа, розчарованого звісткою про заміжжя його економки, до якої він і його діти звикли як до члена сім'ї, до друга і яка назавжди залишає його дім. Суперечливі почуття (збентеженість, стурбованість, сум і водночас радість за жінку, яка знайшла своє щастя) охопили пана Вудхауза під час весільної вечірки. Разом з тим, щоб не затъмарити її щастя, пан Вудхауз стриманий у вияві своїх емоцій, почуттів і переживань. На інтонаційному рівні ця “війна почуттів” відобразилася у прискореному темпі висловлення, ритмічності мовлення, перепаді тональних рівнів на стиках передтермінальної і термінальної ділянок іntonогруп аналізованого висловлення.

Інтонаційне оформлення інтерферованого висловлення, реалізованого українськими мовцями із низьким ступенем фонетичної інтерференції: *Upon such occasions | poor Mr. Woodhouse's feelings | were in sad warfare* максимально наближене до еталону майже за всіма параметрами. Разом з тим ступінь виділеності наголошених складів і відмінності у тривалості пауз не призводять до зміни прагматичної ціленастанови висловлення (стримати свої почуття) та його емоційного насичення.

Реалізоване українськими мовцями із середнім ступенем фонетичної інтерференції висловлення *Upon such oc"casions | poor Mr. Woodhouse's "feelings | were in sad \warfare* характеризується високим тональним рівнем початку іntonогруп, який, у комбінації з оформленними низьким висхідним тоном смисловими центраторами *oc"casions, "feelings* і короткими паузами, передає невпевненість, нерішучість, сумнів головного персонажа, що певною мірою спричинює монотонність звучання висловлення, знижуючи ступінь його емоційно-прагматичного потенціалу.

Актуалізації висловлення *Upon such oc"casions | poor Mr. Woodhouse's "feelings were | in sad \warfare* україномовними дикторами із високим ступенем фонетичної інтерференції властиві неприродно високий тональний рівень початку іntonогруп у сполученні з виділенням смислових центрів *oc"casions, "feelings* низьким висхідним тоном, якого в емоційному мовленні доцільно уникати, некоректний поділ на смислові групи (де роз'єднана паузою предикативна група складеного іменникового присудку *"feelings were | in sad \warfare* призвела не лише до руйнації граматичної структури, а, у першу чергу, до спотворення смислу висловлення), надмірне збільшення тривалості пауз, що ви-

явилося у зниженні ступеня емоційності висловлення та зміні прагматичної ціленастанови на просту констатацію факту.

В еталонних висловленнях, які складаються з декількох інтоногруп, тональний рівень кожної наступної інтоногрупи вимовляється дещо нижче від попередньої, за умови, що всі інтонаційні групи несуть однаково важливу інформацію. Наприклад, у висловленні-еталоні *Mr. Weston* was a native of Highbury, and born of a respectable family || [5: 7], яке складається з трьох інтоногруп, наводяться дані про місце народження та соціальний статус об'єкта висловлювання, при цьому наголошується на тому, що добродій Уестон народився в Хайбері в добropорядній родині. Саме ця важлива інформація передається за допомогою модифікації тонального рівня початку кожної наступної інтоногрупи.

Аудиторами-фонетистами відзначено, що за інтонаційним оформленням висловлення *Mr. Weston* was a native of Highbury, and born of a respectable family ||, реалізоване дикторами-українцями, що мають низький ступінь фонетичної інтерференції, максимально наближене до висловлення-еталону за тональним рівнем початку інтоногруп. На противагу, в англійських висловленнях, реалізованих дикторами-українцями з високим і середнім рівнями інтерференції, не зафіксовано різниці в тональному рівні початку першого наголошеного складу кожної наступної інтоногрупи, незалежно від ступеня важливості за кладеної в них інформації.

Звернемо також увагу на те, що відсутність варіативності реалізації висотнотонального рівня першого наголошеного складу у презентації різної за вагою семантичної інформації дикторами-українцями із середнім та високим ступенем фонетичної інтерференції призводить до неповного розуміння, а почасти й до нерозуміння смыслу висловлення, оскільки за таких умов стає неможливим виокремити основну й додаткову інформацію.

Аналіз порушень в системі тонального рівня в еталонних та інтерферованих реалізаціях свідчить про підвищення тонального рівня наголошеного складу слів, яким мовець надає особливої семантичної ваги всередині інтонаційної групи, виділяючи їх спеціальним підйомом.

Наприклад, в англійському висловленні-еталоні *The real evils in deed of Emma's situation were the power of having rather too much her own way, and a disposition to think a little too well of herself* || спеціальним підйомом виділено підсилюючу частку *too*, яка у смыс-

ловій структурі висловлення виконує роль інтенсифікатора комунікативного центру *well*, таким чином привертаючи увагу слухача до певних негативних якостей героїні, яка мала занадто амбітну вдачу і схильність уважати себе кращою за інших. При цьому актуалізація високого ступеня емоційно-прагматичного потенціалу висловлення здійснюється також завдяки вживанню ковзної шкали *The \real \evils in \deed*, яка емоційно підкреслює сутність проблем молодої, самозахоханої дівчини, та висхідної шкали *were the power of having | rather too \ much her own way*, яка підкреслює її самовпевнений характер, виділяючи цю інтонаційну на тлі загального поступово спадного руху тону в аналізованому висловленні.

У висловленні, реалізованому українськими мовцями із низьким ступенем інтерференції, *The \real \evils in \deed_ of \Emma's situation | were the | power of | having rather \too \much her \own \way, | and a disposition to | think a little \too \well of her\self \|* інтонаційна структура дещо відрізняється від еталонної. Хоча таке оформлення є можливим і некоректним, однак, заміна ковзної та висхідної мелодичних шкал на поступово спадну ступінчасту шкалу привела до зниження емоційного насичення висловлення. Виділення слова *\too* спеціальним підйомом, який у сполученні з високим та низьким спадним тоном інтенсифікує прислівники слово *\much i \well*, нівелює певною мірою цю різницю у сприйнятті аналізованого висловлення як емоційно забарвленого. Прагматичне спрямування висловлення залишилося незмінним, змінившись лише рівень його емоційного вираження, що збігається з висновками щодо передачі емоційно-прагматичного потенціалу висловлення, наведеними у праці А. А. Калити [4].

Висловлення *The \real \evils in \deed_ of \Emma's situation | were the | power of | having rather \too \much her \own \way, | and a disposition to | think a little \too \well of her\self \|*, реалізоване українськими дикторами, з середнім ступенем просодичної інтерференції, вирізняється значним неприродним підвищением висототонального рівня підсилюючої частки *\too*, наголошеннем слів *\way, her\self*, яке, знижуючи емоційність висловлення, зміщує акценти у його смисловій структурі.

У висловленні, озвученому українськими дикторами з високим ступенем просодичної інтерференції, *The \real \evils in \deed of \Emma's situation | were the | power of | having \rather \much her \own \way, | and a disposition to | think a \little \too \well of her\self \|* спеціальним підйомом виділено прислівники *\rather i \little*, які не є смисловими центрами в аналізованому висловленні, що у сполученні з надмірною кількістю

наголошених слів, некоректним поділом на довгі іntonогрупи (5–6 ритмогруп в іntonогрупі) та відсутністю модифікацій тональних рівнів іntonацийних груп, з яких складається висловлення, привело до зміни прагматичної ціленастанови висловлення-еталона на просту констатацію факту та знизило ступінь його емоційного навантаження.

Таким чином, аналіз порушень у системі тонального рівня показав, що підвищення тонального рівня початку іntonогруп в інтерферованих висловленнях призводить до зниження ступеня їх емоційності, часом і до зміщення акцентів у смисловій структурі висловлення, що в сукупності з іншими відхиленнями (монотонність, нівелювання тонального виділення смислових центрів) у вимові одиниць сегментного й надсегментного рівнів на інших ділянках досліджуваних висловлень спотворює їх смисл у цілому і дозволяє тлумачити підвищення тонального рівня на цій ділянці іntonацийного контуру як помилку на рівні фонетичної (просодичної) репрезентації.

Щодо актуалізації *тонального рівня завершення іntonогруп* в еталонних й інтерферованих реалізаціях, то зареєстровано підвищення тонального рівня завершення іntonогруп інтерферованих висловлень порівняно із середньозниженим в еталонних (47,73 %) та зону середнього підвищеного тонального рівня завершення іntonогруп (30,85 %), що пов’язано з напрямом руху термінального тону нефінальних іntonогруп, які є однорідними членами речення і виконують функцію привертання уваги. Наприклад: *They were |one of the most |easily |identified |peoples on \earth | |recognized by their ,language, their ,manners, their ,clothes, -and the →fact | that they |drank tea by the \bucketload. || [6: 7].*

Аналіз порушень *тонального діапазону* в реалізаціях інтерферованих англійських висловлень показує тісну взаємозалежність між тональним рівнем першого наголошеного складу іntonогрупи і діапазоном, позаяк підвищення тонального рівня першого наголошеного складу іntonогрупи завжди веде до розширення тонального діапазону. Оскільки варіативність тонального діапазону є однією з ознак вираження різного ступеня важливості інформації, що міститься в іntonогрупах висловлень, а також різного ступеня її емоційного навантаження, то відсутність модифікацій в оформленні інформації в іntonогрупі на рівні тонального діапазону спричинює утруднення у сприйнятті й розмежуванні цієї інформації на основну і додаткову. Крім того, одноманітна реалізація тонального діапазону призводить і до зниження рівня емоційного насищення висловлювання.

Дані аудитивного аналізу особливостей актуалізації тонального діапазону іntonогрупи в еталонних та інтерферованих англійських висловленнях свідчать, що в усіх висловленнях, незважаючи на ступінь їхньої інтерференції, діапазон варіє у межах від вузької до широкої зон. Це пояснюється низкою причин, серед яких відзначимо рівень емоційного насичення висловлювання та ступінь вираження конкретної комунікативно-прагматичної настанови. З іншого боку, це може пов'язуватися із порушеннями в англійській вимові українців на рівні інтонаційних репрезентаций, які трактуються нами як ментальні помилки, що виникають унаслідок недостатнього комунікативно-когнітивного досвіду мовця.

Узагальнення даних про частоту та зони актуалізації *передтакту* інтонаційної групи показує відсутність однотипності на цій ділянці інтонаційного контуру в англійських *еталонних* висловленнях та висловленнях, реалізованих із *низьким* ступенем фонетичної інтерференції, оскільки частота актуалізації кожного з типів передтактів зумовлена передусім кількістю ненаголошених складів у передтакті, фізичними особливостями артикуляційної дуги, у межах якої реалізуються інтонаційні групи, асиміляцією тональних рівнів на стику інтонаційних груп, певною мірою й семантичною структурою висловлення для підкреслення ролі цієї ділянки у смысловій структурі іntonогрупи/висловлення. Найчастотнішим типом передтакту в зазначених групах висловлень є низький рівний або низький висхідний. У певних випадках уживаність рівного високого і середнього передтакту пов'язується аудиторами зі зручністю вимовляння. Висхідна висока, спадна висока і спадна низька конфігурації передтакту є не-типовими для всіх зазначених вище груп висловлень.

Що стосується *типу шкал* в еталонних й інтерферованих висловленнях, то аналіз частоти їх розподілу за типами засвідчив майже рівновеликую рекурентність спадної ступінчастої й ковзної шкали в *еталонних* висловленнях (26,10 % і 23,10 % відповідно) та у висловленнях з *низьким* ступенем вияву інтонаційної інтерференції (25,15 % і 22,08 % відповідно). У висловленнях, реалізованих із *середнім* ступенем вияву інтерференції, домінують спадна ступінчаста шкала (23,20 %) та спадна ковзна шкала (19,07 %), що, з одного боку, наближує їх до еталонних та висловлень з низьким рівнем інтерференції, з іншого — відрізняє їх від висловлень з *високим* рівнем інтерференції, для яких найтиповішими шкалами є висока рівна (22,11 %), спадна вузького діапазону ступінчаста (21,08 %), висхідна ступінчаста (18,20 %), спад-

на ковзна (14,19 %) та середня рівна (14,09 %) шкали. Таке розмаїття типів шкали, зареєстрованих в інтонаційних контурах висловлень із *високим* рівнем інтерференції, свідчить про хаотичне інтонаційне оформлення висловлень представниками цієї групи дикторів, яке є наслідком нерозуміння змісту висловлення/тексту, та їхню низьку мовну компетенцію.

Аналіз закономірностей частоти *типів термінального тону* в англійських еталонних та інтерферованих висловленнях показує, що для *еталонних* реалізацій найтиповішим є спадний термінальний тон (50,52 %). Показники функціонування термінальних тонів у висловленнях, озвучених українськими дикторами, які мають *низький* ступінь фонетичної інтерференції, свідчить про максимальне наближення їхньої англійської вимови до орофепічної норми.

Дослідження частоти функціонування термінальних тонів в експериментальному матеріалі, озвученому дикторами із *середнім* ступенем вияву просодичної інтерференції, показали, що спадний тон все ще є домінуючим в аналізованих висловленнях (41,18 %), разом з тим діапазон його різновидів значно вужчий; зростає частота висхідного термінального тону в експериментальних висловленнях цієї групи (47,06 %), що майже вдвічі більше, ніж в еталонних висловленнях. Реалізації з *високим* ступенем вияву просодичної інтерференції характеризуються значним зростанням показників функціонування висхідного термінального тону і його різновидів (47,06 % від загальної кількості термінальних тонів) та рівного тону (28,96 %), що спричинює монотонність звучання висловлення/тексту й низький рівень вираження їхнього емоційно-прагматичного потенціалу.

Функціонування цих термінальних тонів у супроводі інших помилок на інтонаційному рівні (поділ висловлення на смислові групи, дистрибуція фразового наголосу, неприродно високий рівень початку висловлень, однаковий тональний рівень вимовляння наголошених складів в інтонаційних групах, відсутність модифікацій тонального діапазону тощо) призводить не лише до монотонності вираження інформації, а й ускладнює сприйняття і розуміння англійських висловлень, реалізованих носіями української мови з *високим* ступенем фонетичної інтерференції.

Швидкість зміни напрямку руху тону в термінальній ритмогрупі відображає як об'єктивне, так і суб'єктивне ставлення мовця до висловленого, про що свідчать показники частоти актуалізації швидкості зміни напрямку руху термінального тону в еталонних висловленнях

та висловленнях, актуалізованих дикторами-українцями. Зокрема, зіставний аналіз швидкості зміни напрямку руху тону в термінальній ритмогрупі висловлювань, озвучених носіями англійської мови, і висловлювань, реалізованих українськими мовцями з *низьким* рівнем фонетичної інтерференції, свідчить про найбільшу частоту її актуалізації в середній зоні (45,28 % і 48,77 % відповідно) та в зоні малої швидкості (27,57 % і 25,99 %); при цьому рекурентність мінімальної й максимальної швидкості є незначною. Такі модифікації швидкості зміни напрямку руху термінального тону демонструють уміння і наочності українських мовців адекватно актуалізовувати смисл висловлення за допомогою відповідної інтонаційної структури як складової фоноконцепту певного термінального тону.

Щодо висловень, реалізованих українськими мовцями із *середнім* та *високим* рівнем фонетичної інтерференції, то їм властиве сповільнення швидкості від середньої (42,90 % і 42,06 % відповідно) до малої (41,75 % і 48,94 % відповідно). Переважання показників малої швидкості зміни напрямку руху тону в термінальній частині інтонаційного контуру порівняно з еталонними висловленнями доводить, що диктори, які належать до цих груп, не завжди коректно актуалізують фонетичну форму, наприклад, опуклу чи увігнуту форму спадного тону, тісно пов'язану зі смислом висловлення, вираженням його прагматичної ціленастанови, ставленням мовця до висловлюваного та його емоційним станом у момент передачі тієї чи іншої інформації через брак їхнього комунікативно-когнітивного й емоційного досвіду. Це й призводить до виникнення інтерференції на фонетичному рівні.

Зіставний аналіз показників швидкості зміни напрямку руху термінального тону показав, що, оскільки англійцям не властиво категоричне висловлення думки, то й відсоток великої швидкості невисокий. Тому цілком природно, що диктори-українці з *низьким* ступенем фонетичної інтерференції мають майже однакові з носіями англійської мови показники цього параметра, що свідчить про їх високу вимовну культуру. Рівновеликі цифрові дані малої і середньої швидкості зміни напрямку руху термінального тону у реалізаціях дикторів-українців з *середнім* і *високим* ступенями фонетичної інтерференції говорить про відсутність модифікацій цього параметра, а, отже, не співвіднесення його зі смисловою структурою висловлення, що є ще одним наслідком низького рівня їхньої фонетичної та мовної компетенції в цілому.

Тональний інтервал на стику різних ділянок інтонаційного контуру дозволяє прослідкувати рівень емоційного стану мовця у процесі спілкування. Дані частоти актуалізації тонального інтервалу на ділянці “передтакт – такт” в еталонних висловленнях і висловленнях з низьким, середнім і високим ступенем фонетичної інтерференції за-свідчили домінування *позитивного* середнього тонального інтервалу в усіх інтерферованих висловленнях.

Щодо показників частоти *негативного* тонального інтервалу між тактом і передтактом, то в *еталонних* висловленнях та висловленнях з *низьким* ступенем інтерференції зареєстровані майже однакові показники розширеного його різновиду (9,52 % і 9,50 % відповідно) та нульового інтервалу (14,29 % і 10,52 % відповідно). Найчастотнішою зоною функціонування цього типу інтервалу на ділянці “передтакт – такт” у висловленнях з *середнім і високим* ступенем фонетичної інтерференції визначено середній інтервал, що демонструє віддаленість дикторів від еталонної реалізації і свідчить про низький рівень їхньої вимовної культури.

Отже, порівняльний аналіз порушень у мелодичному оформленні англійських висловлень, реалізованих дикторами-носіями англійської та української мов, дає змогу стверджувати, що тональний рівень початку й завершення іntonогрупи, тональний діапазон, інтервал, швидкість й напрямок зміни руху тону на різних ділянках інтонаційної групи є інформативними щодо вияву фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців. До найзагальніших типових тональних ознак інтерферованої фонетичної системи мовлення білінгвів слід віднести некоректне іntonацийне оформлення основної і другорядної інформації, що перешкоджає розумінню смислу, відсутність варіювання тональних перепадів у вираженні семантичного контрасту у висловленні. Викладене переконливо свідчить про необхідність і доцільність подальшого дослідження інтерферованої фонетичної системи мовлення білінгвів, що дасть змогу встановити її універсальні та специфічні ознаки на сегментному й надсегментному рівнях, отримати нові прикладні дані для виявлення феномена фонетичної інтерференції як важливої складової теорії мовних контактів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Cruttenden A. Intonation / Alan Cruttenden. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 204 p.
2. Mennen I. Bi-directional Interference in the Intonation of Dutch Speakers of Greek / Ineke Mennen // Journal of Phonetics. — 2004. — Vol. 32, Issue 4. — P. 543–563.
3. Багмут А. Й. Семантика і інтонація в українській мові / А. Й. Багмут. — К.: Наукова думка, 1991. — 168 с.
4. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення / А. А. Калита. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. — 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Austen J. Emma / Jane Austen. — L.: Penguin, 2001. — 354 p.
6. Paxman J. A Portrait of a People / Jeremy Paxman. — L.: Pan, 2003. — 238 p.

ВАРИАНТНЫЕ ФОРМЫ КОНСОНАНТНЫХ РЕАЛИЗАЦИЙ ПРИ ОНЕМЕЧИВАНИИ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ

Устатті розглядаються проблеми фонетичного освоєння запозичень у німецькій мові. Предметом дослідження є особливості приголосних фонем, велика варіативність їх реалізації у німецькому вимовному стандарті на основі порівняння кодифікованої мови, яка представлена у різних словниках вимови, та реальної норми, яка представлена мовленням дикторів-професіоналів телебачення Німеччини.

Ключові слова: Варіантність, варіативність, вимовний стандарт, запозичення, онімечення, асиміляція, оглушення.

The article deals with the problem of the phonetic germanizing of the borrowings. The subject of the article is the peculiarities of consonants, wide variety of their realization in the German pronouncing standards based on the comparison of codified norms in German phonetic dictionaries and their real pronouncing norms which are used by professional German TV announcers.

Key words: Standard variability, consonants realization, standard pronunciation, borrowings, germanizing, assimilation, deafening.

В современном языкоznании преобладает подход, при котором вариативность рассматривается как свойства, обусловливающие адаптационные возможности языковой системы. Вариативность любого развитого языка является его нормальным состоянием, не препятствующим, а способствующим расширению сферы функционирования данного языка, его развитию как в структурном плане, так и в pragmatическом [1:211]. Любой язык сам по себе существует как система взаимосвязанных вариантов, анализ вариантовых единиц позволяет открыть внутренний механизм устройства и развития языка.

В период тесных языковых контактов и языковой интерференции как результата взаимодействия и сосуществования разных языков представляется интересным проследить, как функционируют заимс-

твования из одного языка в другом языке, какие черты языка-реципиента они приобретают, чтобы в нем функционировать [3:531–538]. В немецком языке, как и в большинстве других развитых языков, встречается огромное количество заимствованных из английского и французского языков слов, которые носители немецкого языка достаточно часто используют в повседневной жизни. Их принято называть “иностранными словами” (*Fremdwörter*), несмотря на то, что многие из них давно употребляются и нашли широкое распространение в повседневной коммуникации, не имея эквивалента в языке-акцепторе, напр. *Management, Ballon, Jeans, Thriller, E-Mail, Shirt, Homepage* и другие.

В терминологической энциклопедии Е. Селивановой дается следующее определение заимствований: “Запозичення — процес уведення до певної мови морфем, слів або висловів іншої мови. З. є одним із способів поповнення словникового складу мови поряд із словотворенням і креацією” [2:158]. Иноязычные лексемы могут заимствоваться сначала в графической и фонетической форме языка-донора, затем их фонетическая транскрипция и транслитерация могут постепенно передаваться при помощи знаков языка-реципиента; в процессе усвоения происходит их приспособление к системе заимствующего языка.

В немецком Большом Словаре Иностранных Слов (*Großes Wörterbuch. Fremdwörter*) говорится: “Иностренное слово — это слово из другого языка, которое употребляется в неизмененной или лишь незначительно измененной форме в языке-акцепторе. Непривычное звучание или отклоняющееся от правил написание, прежде всего, говорят о том, что слово может быть не немецкого происхождения” [20:10]. В написании (возможно, также в звучании или морфологии) заимствования имеют характерные черты языка-донора, что и способствует тому, что они являются для носителя немецкого языка иностранными (*Softi, marketing; Café*). Они включают в себя интернационализмы и экзотизмы [13:192]. Однако следует отметить, что все же отсутствуют четкие и определенные критерии, которые бы способствовали определению слова как неродного [19:19].

Функционирование любого достаточно широко распространенного языка обнаруживает тенденции к формированию вариативных форм, в том числе и литературных, на фонетическом уровне речь идет о произносительном стандарте “*Standardaussprache, Standardvarietäten*” [19:19, 16:3]. При рассмотрении звуковой стороны иностранных слов

обращает на себя внимание неоднозначность ситуации относительно степени их адаптации к звуковой системе языка-реципиента [4:170; 10:228], т. е. их онемечивания. У. Хиршфельд и Э. Шток понимают под онемечиванием (*Eindeutschung*) в плане орфоэпии адаптацию иноязычных произносительных признаков к немецкой артикуляционной базе. Степень онемечивания принято связывать с частотностью иноязычных лексических единиц в повседневной коммуникации [8:333].

Распространено мнение о том, что наиболее частотные иностранные слова адаптируются более интенсивно, а менее употребляемые или недавно заимствованные слова либо сохраняют оригинальное звучание, либо только частично онемечаются [4:170]. Однако, на наш взгляд, такая закономерность не всегда отражает речевую действительность, о чем свидетельствуют многочисленные частотные заимствования из английского и французского языков. Например, в кодифицированной норме предлагается ряд произносительных вариантов таких слов *Apartment, Appartement, Branche, engagieren, Jeans, Message, Sponsor, Star*.

Вариативность языковой системы, языковых единиц проявляется при реализации консонантизма в заимствованных словах как результат взаимодействия двух звуковых систем: языка-оригинала и языка-реципиента.

Для представленных в таблице иностранных слов характерно наличие нескольких произносительных вариантов, которые, по нашему мнению, указывают на различные степени онемечивания.

Некоторые варианты имеют уже явные признаки онемечивания, например, при замене носовых гласных соответствующими ротовыми гласными в сочетании с заднеязычным носовым согласным (*Branche, engagieren*), и при замене [sp] и [st] на [ʃp] и [ʃt] (*Star, Sponsor*).

Звуки и звукосочетания, не свойственные немецкому языку, в большинстве случаев заменяются близкими по звучанию немецкими звуками. Носитель языка стремится приспособить иностранные слова к немецкой артикуляционной базе: “чуждые” артикуляционные действия и уклады, и “чужое” звучание слова приспосабливаются к звуковой системе заимствующего языка.

Для немецкой артикуляционной базы характерны значительное мускульное напряжение и большая сила выдоха, поэтому немецкие глухие согласные (*Fortes*) произносятся интенсивнее и напряженнее, чем в других языках. В немецком языке в конце слова или слога они остаются интенсивными и громкими [15:8–9].

Таблица 1

Реализация согласных в иностранных словах
(немецкий произносительный стандарт)

Слово	Язык-оригинал	GWDIA (<i>Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache</i>) 1982	DUDEN (<i>Aussprachewörterbuch</i>) 1990	DUDEN (<i>Aussprachewörterbuch</i>) 2005	DAWB (<i>deutsches Aussprachewörterbuch</i>) 2009
Apartment	engl. 'ap'tment	—	a'partm <u>ə</u> t, engl. ə'partm <u>ə</u> t	a'partm <u>ə</u> nt/ a'pa: t̩m <u>ə</u> nt	ap' a ^u tm̩ent/ ap' a ^u m <u>ə</u> nt
Appartement	fr. apart <u>e</u> ' mā:	apart <u>e</u> ' man/ apart <u>e</u> ' mā:	fr. apart <u>e</u> ' mā:	apart <u>e</u> ' mā:	fr. apa ^u t̩m̩ 'ā:/ apa ^u m̩ 'ā:
Branche	fr. 'brā̃ʃe	'braŋʃe/ 'brā̃ʃe	'brā̃ʃe	'brā̃ʃe	fr. br̩'aŋʃe/ br̩'ā̃ʃe
engagieren	fr. āga'ʒi:rən/ āga'ži:rən	āga'ži:rən/ āga'ži:rən	āga'ži:rən	āga'ži:rən	āngaz'i:bən/ fr. āgaz'i:bən
Jeans	engl. dʒi:nz	dʒi:nz	eng. dʒi:nz	dʒi:nz	engl. dʒi:nz
Message	engl. 'mesɪdʒ	—	engl. 'mesɪdʒ	engl. 'mesɪdʒ	engl. m' esəf
Sponsor	engl. 'spɒn(t)əs	az̩n̩ts̩,	ə'spɔ:ns̩z/ , engl. 'spɔ:ns̩z,	ə'spɔ:ns̩z/ , ə'spɔ:ns̩z/ , ə'spɔ:ns̩z/ ,	ʃpɔ:ns̩z/ , ʃpɔ:ns̩z/ , ʃpɔ:ns̩z/ , ʃpɔ:ns̩z/ , ʃpɔ:ns̩z/ ,
Star	engl. sta:	1.Zool., Med. sta:r 2.Threat. sta:r	1.Zool., Med. sta:r 2.Threat. sta:r	1.Vogel, Krankheit ʃta: ^v / 2.Berufl. ʃta: ^v / sta: ^s 2.Berufl. Name sta: ^v / sta: ^s	1.gefeierter Künstler ʃta: ^v / sta: ^s 2. Vogel, Augenleid- den sta: ^s

Авторы нового немецкого словаря произношения (*Deutsches Aussprachewörterbuch*) подчеркивают, что в конце слова и слога вместо звонких щелевых и смычных согласных (*Lenis-Frikative und Plosive*) произносятся глухие согласные (*stimmlose Fortes*). Оглушение (*Auslautverhärtung*) не происходит только в случае наличия “l”, “n” или “r” перед следующим суффиксом [16:101, 508]. Как в английской, так и во французской системах консонантизма отсутствует оглушение согласных звуков, поэтому характерное для немецкого консонантизма оглушение (*Entstimmlichung*) ярко проявляется в заимствованиях из английского и французского языков [12:153, 155], например, в словах *Auckland* вместо [d] произносится [t], в словах *Toulouse* и *Jeans* в конце слова произносится не [z], а [s], и в словах *Message* и *Engagement* вместо [ʒ] и [dʒ] произносятся [ʃ] и [tʃ].

В связи с характерным для немецкого языка оглушением согласных, приведенная выше таблица показывает, что оглушение конца слова, слога и ассимиляция по оглушению являются закономерным признаком приспособления иностранных слов к фонетической системе языка-акцептора (*Jeans, Jazz, Hardrock*).

Несмотря на то, что в начале слова стоит чуждое для немецкого вокализма сочетание двух звонких согласных [dʒ], оно и ощущается “чужим” звуком или звукосочетанием, звонкость которых может сохраняться носителем немецкого языка только сознательно, что характерно исключительно для дикторов-профессионалов радиовещания и телевидения.

Вопреки тому факту, что приведенные в таблице иностранные слова используются в немецком языке довольно часто и достаточно давно, процесс их онемечивания, на наш взгляд, нельзя считать завершенным, т. к. большинство заимствований характеризуется наличием нескольких произносительных вариантов; онемеченным вариантом может считаться лишь тот, который не содержит фонем, чуждых немецкой звуковой системе. В данном случае речь идет о таких иностранных словах, как *Chance* ['ʃaŋsə], *Message* [m'ɛsətʃ], *Appartement* [apartə'maɪ̯], т. к. носовой гласный заменяется соответствующим ротовым гласным + заднеязычным носовым согласным. Такое естественное развитие может и должно получить поддержку со стороны различных инстанций, выполняющих нормативную функцию (радиовещание, телевидение) [4:170].

Необходимо отметить, что степень онемечивания заимствованных слов вопреки распространенному мнению не всегда зависит от

того, как долго оно употребляется в языке-акцепторе. В дискуссии на тему “Тенденции развития — нормы” (“*Entwicklungstendenzen — Normen*”) говорится о дифференцировании нормы в немецком языковом стандарте [6:5, 73]. М. Турмаир и Е. Брайндль указывают на наличие норм звучащей речи, которые не совпадают с нормами письменной речи [5:87–93], которая зачастую подвергалась “тирании письменной речи” и рассматривалась сквозь “призму авторитета письма” [7:80–86].

Немецкое стандартное произношение (*Standardaussprache, Standardlautung*) находит свое письменное выражение в современной немецкой литературе, и устное — при чтении новостей специально обученными дикторами радио и телевидения. Благодаря радио и телевидению звучащая речь доминирует в настоящее время в массовой коммуникации [14:248–254].

Образцом современной немецкой звучащей речи выступают, таким образом, дикторы радио и телевидения, которые специально обучены нормам немецкого произносительного стандарта. В качестве материала исследования послужили аудиозаписи выпусков новостей, репортажей, интервью и ток-шоу, представленные телевидением Германии (январь 2008 — февраль 2010).

Reload и *VOIP* относятся к заимствованным в последние годы из английского языка словам, которые еще не нашли отражения в немецких орфоэпических словарях. Несмотря на это в речевой действительности они представлены, как мы установили, вследствие ранее описанного оглушения согласных уже частично онемеченными [12:191].

На примере заимствования *Tour de France* проявляются следующие закономерности, в Большом словаре немецкого произношения (*GWdA*, 1982) представлена звуковая форма языка-оригинала [tu:g də 'fr̩f-s], а в Немецком словаре произношения (*DAWB*, 2009) предлагается частично онемеченный вариант [tɔ:g də fç'g:s]. Особенno характерен оглушенный вариант щелевого /R/, т. к. ассимиляция по оглушению здесь распространяется уже и на аллофоны фонемы [r] [16:85–87]. Английский согласный /r/ в большинстве случаев заменяется немецкими субSTITутами [v], [ç], [ü], [r], z.B. *Rock, Trend, Manager, Tour, Apartment, Sponsor*. В слове *Thriller* наряду с английским дентально-щелевым /θ/ произносился не заднеязычное [v], а апикальное [r]. Подобная тенденция обнаруживается в связи с английским /w/. Несмотря на то, что английское слово [svetə] представлено в кодифицированной норме как полностью онемченное, нами

было обнаружено, что в речевой действительности был произнесен частично онемеченный вариант, т. к. диктор реализовал английский полугласный.

Таблица 2
Реализация согласных в иностранных словах в кодифицированной
и реальной нормах

№	Иностранные слова	кодифицированная норма			реальная норма		
		Язык-оригинал	онемечивание		Язык-оригинал	онемечивание	
			частичное	полное		частичное	полное
1	VOIP (engl.) Reload (engl.)	—	—	—		+	
2	Tour de France (fr.) Air France (fr.)	+				+	
3	Jeans (engl.) Manager (engl.)		+				+
4	Sportswear (engl.) Sweater (engl.) Thriller (engl.)		+	+	+	+	
5	Branche (fr.) Engagement (fr.) Orange (fr.) Star (engl.) Hardrock (engl.) Single (engl.) Message (engl.)	+	+	+	+	+	+

* частичное и полное онемечивание относится только к звуковой стороне иностранных слов

Неоднозначная ситуация проявилась в группе иностранных слов, где наблюдается самая большая вариативность произношения, например, *orange*, *Orange*, *Engagement* und *Chance*.

В кодифицированной норме встречаются разные степени адаптации к немецкой звуковой системе, а также совершенно неонемеченные варианты. В реальной норме доминируют полностью онемеченные варианты. Самая многочисленная группа отличается тем, что кодифицированная норма предписывает как частично, так и полностью онемеченные варианты [ˈha:⁹tʁɔk] (Duden 2005) und [h̥a:⁹tʁɔk] (DAWB 2009), в то время как в речевой действительности доминируют уже онемеченный вариант [h̥a:⁹tʁɔk].

В связи с тем, что любой язык сам по себе существует как система взаимосвязанных вариантов, анализ вариантных единиц позволяет открыть внутренний механизм устройства и развития языка, что приводит к проблематике фоностилистических уровней [9:404–423]. Хотя форма произношения связана с высоким социальным престижем диктора, тем не менее ее реализация ситуативно обусловлена, что проявляется в вариативности произносительных вариантов [15:7]. В связи с этим представляется целесообразным установить, как и в какой степени вариативность реализации согласных в иностранных словах отражает проблематику фоностилистических уровней в немецком произносительном стандарте.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Дорофеев Ю. В. О закономерностях развития вариантных форм языка / Дорофеев Ю. В. // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. — № 142. — Т. 1. — 2008. — С. 209–212.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Селіванова О. — Полтава: Довкілля-К. — 2006. — 716 с.
3. Силюкова А. А. Фонетическое освоение новейших английских заимствований немецким языком / Силюкова А. А., Светозарова Н. Д. // Лингвистическая полифония, сборник в честь юбилея пр. Р. К. Потаповой. — М.: Языки славянских культур, 2007. — С. 530–538.
4. Bohusova Z. Einheiten fremder Herkunft im Duden-Aussprachewörterbuch — dargestellt am Beispiel des Slowakischen / Bohusova Z. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 3. — 2008. — S. 170–177.
5. Breindl E., Thurmail M. Wie viele Grammatiken verträgt der Lerner? Zum Stellenwert einer “Grammatik der gesprochenen Sprache” (nicht nur) für Deutsch als Fremdsprache / Breindl E., Thurmail M. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 2. — 2003. — S. 87–93.
6. Güntner S. Konnektoren im gesprochenen Deutsch. Normverstoß oder funktionale Differenzierung / Güntner S. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 2. — 2002. — S. 67–74.
7. Hennig M. “Die hat doch Performanzschwierigkeiten. “Performanzhypothese und Kompetenz(en)gegenththese / Hennig M. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 2. — 2003. — S. 80–86.
8. Hirschfeld U. Eindeutsche Aussprachekodifikation eingedeutschter russischer Namen und Wörter / Hirschfeld U., Stock E. // Лингвистическая полифония, сборник в честь юбилея пр. Р. К. Потаповой. — М.: Языки славянских культур, 2007. — С. 333–346.
9. Krech E. M. Die Differenzierung von Standarddeutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung / Krech E. M. // Лингвистическая полифония, сборник в честь юбилея пр. Р. К. Потаповой. — М.: Языки славянских культур, 2007. — С. 404–423.

10. Meurer C. Anglizismen in DaF-Unterricht? Phänomen, Probleme und Möglichkeiten zur praktischen Erarbeitung / Meurer C. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 4. — 2008. — S. 228–232.
11. Meinhold G. Phonostilistische Ebenen in der deutschen Standarsaussprache / Meinhold G. // Deutsch als Fremdsprache. — München/Berlin: Langenscheidt Verlag. — Heft 5. — 1986. — S. 288–293.
12. Meinhold G. Phonologie der deutschen Gegenwartssprache / Meinhold G., Stock E. — Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. — 256 S.
13. Oguy O. D. Lexikologie der deutschen Sprache / Oguy O. D. — Winnys'a: Nowa knyha, 2003. — 416 S.
14. Verbitskaja T. D. Perzeptive Kompetenz in der performativen Liguistik / Verbitskaja T. D., Tschumakow A. N. // Записки з романо-германської філології. В.17 — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 248–254.
15. Verbitskaja T. D. Linguistische Grundlagen des phonetischen Einführungskursen / Verbitskaja T. D., Vasylchenko E. G. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія педагогіка та психологія. В.17. — Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2010. — С. 5–11.
16. Deutsches Aussprachewörterbuch [Krech E. M., Stock E., Hirschfeld U., Anders L. C.] — Berlin/ New York: Walter de Gruyter, 2009. — 1076 S.
17. Duden. Das Aussprachewörterbuch. Bd. 6. (3. Aufl.) — Mannheim/ Wien/ Zürich: Dudenverlag, 1990. — 809 S.
18. Duden. Das Aussprachewörterbuch. Bd. 6. (6. Aufl.) — Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich: Dudenverlag, 2005. — 860 S.
19. Duden. Das große Fremdwörterbuch. — Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich: Dudenverlag, 2003. — 1542 S.
20. Großes Wörterbuch. Fremdwörter — Köln: Buch und Zeit Verlagsgesellschaft mbH, 1996. — 448 S.
21. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache [Krech E. M. u.a.] — Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. — 599 S.
22. Longman. Dictionary of Contemporary English. (7th Edition) — Edinburgh Gate, Harlow: Pearson Education Limited, 2003. — 1950 p.
23. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. 8.vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage — Gütersloh/ München: Wissen Media Verlag GmbH, 2008. — S. 1728.

ЖАНРОВІ КЛАСИФІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВІ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

В статье рассматриваются основные подходы к классификации жанров журналистики, анализируется современное состояние проблемы. До сих пор отсутствует единая классификация журналистских жанров, что свидетельствует о необходимости дальнейших научных исследований в данной области. Подчеркивается также важность исследования жанров современной региональной прессы.

Ключевые слова: жанр, классификация, текст, типология.

The article deals with principal approaches to genre classification in journalism. The author makes a fundamental analysis of the problem in question. So far unified genre classification in journalism doesn't exist it proves further research in this question. The importance of the genre study of contemporary regional press is emphasized.

Key words: genre, classification, text, typology.

Історичні етапи розвитку суспільства несуть в собі зміни для всіх сфер діяльності та для людської свідомості взагалі. Торкаються вони і журналістики, зокрема, системи журналістських жанрів, яка “посвоєму відображає систему поглядів на світ, на людину і події” [1:57]. А оскільки ці погляди змінюються з колосальною швидкістю, то, відповідно, змінюється і система журналістських жанрів, що зумовлює постійний інтерес до неї журналістикознавців та актуальність розгляду даної проблеми в наукових працях.

Велика увага приділяється в журналістикознавстві категорії жанру та жанровим класифікаціям. Про це свідчать чисельні наукові праці з жанрології багатьох дослідників, серед яких М. Н. Кім, О. А. Тертичний, В. Й. Здоровега, Д. М. Прилюд, В. В. Різун, М. К. Василенко та ін. Окрім того, популярною тема є і серед дисидентів (Голік О. В. “Взаємокореляція та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції

розвитку журналістської творчості”, Іващук А. А. “Варіативність та взаємоперехід інформаційних жанрів у сучасній українській пресі”, Шебеліст С. В. “Особливості розвитку сучасної української есеїстки в системі журналістських жанрів” та ін.), які розглядають систему жанрів загалом та функціонування окремих жанрів в системі.

Метою цієї роботи є огляд класифікацій журналістських жанрів провідних науковців, виділення в них спільних та відмінних рис, а також аналіз сучасних поглядів на проблему.

“Історичні перипетії внесли в пресу колосальні зміни, але само поняття “жанр” живо і працює, оскільки відноситься до числа основоположних для всіх галузей культури” [1:57]. У журналістиці жанр — “історично сформований стійкий тип медіатвору з відповідною структурою, способом засвоєння фактичного матеріалу та функціями” [2:38].

“Наукова теорія жанрів журналістики складається з різних типологічних підходів, в кожному з яких пропонується своє бачення класифікації жанрів” [3:12].

1. Традиційна класифікація жанрів: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні. Ця концепція була запропонована групою вчених факультету журналістики МДУ в книзі “Теория и практика советской периодической печати” під редакцією В. Д. Пельта [4].

2. Типологічна модель Є. І. Проніна [5:51] заснована на принципі перехресної класифікації. Всі жанри журналістики він поділив за двома критеріями:

1) за предметом відображення: реалії, позиції, ідеали, абсурди, шедеври, думки, контакти, рішення, ефекти;

2) за рівнем осмислення: сповіщення, орієнтування, корекція, символізація.

Рівень	Сповіщення	Орієнтування	Корекція	Символізація осмислення
Предмет відображення	1	2	3	4
1. Реалії	Довідка	Замітка	Кореспонденція	Стаття
2. Позиції	Девіз	Репліка	Коментар	Огляд
3. Ідеали	Вітання	Зарисовка	Репортаж	Нарис
4. Абсурди	Гострота	Сатирична замітка	Фейлетон	Памфлет
5. Шедеври	Анонс	Анотація	Рецензія	Огляд
6. Думки	Питання	Сигнал	Лист	Огляд пошти

Рівень	Сповіщення	Орієнтування	Корекція	Символізація осмислення
Предмет відображення	1	2	3	4
7. Контакти	Питання	Сигнал	Лист	Огляд пошти
8. Рішення	Інформаційне повідомлення	Офіційна заява	Звіт	Редакційна стаття
9. Ефекти	Повідомлення	Нагадування	Повертаючись до надрукованого	Підбір (послоса) "Послідах наших виступів"

3. Жанрова класифікація В. Й. Здоровеги [6:114–314]:

- 1) інформаційні жанри — замітка, звіт, інтерв'ю, репортаж, інформаційна кореспонденція;
- 2) аналітичні жанри — аналітична кореспонденція, стаття та її різновиди, огляд, лист, огляд преси, рецензія;
- 3) художньо-публіцистичні жанри — нарис, фейлетон, памфлет та інші модифікації так званої художньої публіцистики;
- 4) сатиричні жанри — сатирична замітка, фейлетон, памфлет, байка, гумореска, епіграма, пародія, сатиричний афоризм.

4. Типологічна структура жанрів журналістики (або публіцистичних текстів) Л. Є. Кройчика [7:139]:

- 1) оперативно-новинні тексти — замітка у всіх її різновидах;
- 2) оперативно-дослідницькі тексти — інтерв'ю, репортаж, звіт;
- 3) дослідницько-новинні тексти — кореспонденція, коментар (колонка), рецензія;
- 4) дослідницькі тексти — стаття, лист, огляд;
- 5) дослідницько-образні (художньо-публіцистичні) тексти — нарис, есе, фейлетон, памфлет.

5. Типологічна структура жанрів журналістики М. Н. Кіма [3:17–24]:

- 1) інформаційні жанри журналістики: замітка (хроніка, розширенна інформація та ін.), інформаційне повідомлення, репортаж, інтерв'ю (інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-діалог, портретне інтерв'ю та ін.), заява, анонс, анотація, сигнал, девіз-лозунг, репліка, довідка, полілог, вітання, опитування, питання-відповідь, порада, некролог;

2) аналітичні жанри журналістики: звіт (загальний, прямий проблемний, тематичний, звіт-коментар), кореспонденція (поста-

новочна, проблемна, аналітична), стаття (теоретична, полемічна, проблемна, постановочна та ін.), редакційна стаття, коментар, повідомлення, нагадування, “Повертаючись до надрукованого”, круглий стіл, анкета, відгук, моніторинг, рейтинг, рецензія, прогноз, версія, експеримент, огляд, журналістське розслідування, лист, огляд пошти;

3) художньо-публіцистичні жанри журналістики: нарис (проблемний, портретний, дорожній, науково-популярний та ін.), зарисовка, життєва історія, фейлетон, памфlet, гострота, сатирична замітка, сатиричний коментар, пародія.

6. Типологічна структура жанрів журналістики О. А. Тертичного [8]:

1) інформаційні жанри журналістики: замітка, інформаційна кореспонденція, інформаційний звіт, інформаційне інтерв'ю, бліц-опитування, питання-відповідь, репортаж, некролог;

2) аналітичні жанри журналістики: аналітичний звіт, аналітична кореспонденція, аналітичне інтерв'ю, аналітичне опитування, бесіда, коментар, соціологічне резюме, анкета, моніторинг, рейтинг, рецензія, стаття, журналістське розслідування, огляд, огляд ЗМІ, прогноз, версія, експеримент, есе, лист, сповідь, рекомендація (порада), аналітичний прес-реліз;

3) художньо-публіцистичні жанри журналістики: нарис, фейлетон, памфlet, пародія, сатиричний коментар, життєва історія, легенда, епіграф, епітафія, анекдот, жарт, гра.

7. Типологічна структура жанрів журналістика С. М. Гуревича [9:183–211]:

1) жанри новинної інформації — замітка, звіт, репортаж;

2) діалогічні жанри — інтерв'ю, діалог, бесіда (полілог);

3) ситуативно-аналітичні жанри — коментар, кореспонденція, стаття, рецензія, огляд ЗМІ, огляд;

4) епістолярні жанри — лист;

5) художньо-публіцистичні жанри — замальовка, нарис, есе + 6) сатиричні жанри — фейлетон, памфlet, пародія, сатирична замітка, епіграма.

Ця класифікація доповнена розглядом жанрових форм публікацій інших типів:

— документальні та офіційні матеріали — а) офіційні документи — закони, накази, постанови уряду та ін.; б) повідомлення, звіти керівництва державних органів і недержавних організацій, комерційних компаній та фірм щодо підсумків їх діяльності, їх звернення до

керівників уряду та регіонів; в) приватні документи — паспорти, по- свідчення, судові рішення та ін.;

— статистичні дані — таблиці, зведення, об'єднані з коментарем чи без нього;

— літературно-художні матеріали — вірші, оповідання та ін.;

— науково-технічні матеріали — наукові, теоретичні статті, інтерв'ю з вченими, тексти, які містять наукову чи технічну інформацію, порада (часто супроводжуються кресленнями, схемами, технічними малюнками);

— розважальні публікації — а) шахові та шашкові етюди, записи шахових партій, лабіринти, шаради, загадкові картинки та ін.; б) кросворди, сканворди та ін.; в) афоризми, повчальні висловлювання відомих людей — філософів, політиків, художників та ін., гумористичні тексти — анекдоти, гостроти та ін.;

— довідкові матеріали — а) повідомлення інформації про те, що вже сталося — курси валют, ринкових цін, розклад авіарейсів та ін.; б) інформація про те, що відбуватиметься, — зустрічі, збори, прем'єри кінофільмів і спектаклів та ін.;

— рекламні публікації;

— приватні об'яви.

8. Міжмедійна типологія журналістських форм (тобто журналістських жанрів) Курта Ройманна [10:238–239]:

1) (реферуючі) форми з наголосом на фактах: новина (повідомлення та кореспонденція), репортаж, нарис, інтерв'ю, документація;

2) форми з наголосом на думці: есе (містить судження стосовно політики та естетики), передова стаття (з політичними оцінками), коментар, гlosa, колонка, портрет, карикатура, (політична) пісня і рецензія (переважно з естетичними судженнями) на книгу, театральну виставу, музичний твір, витвір мистецтва, кінофільм, на телепрограму;

3) форми з наголосом на фантазії: роман у газетах, коротка історія, фейлетон (мала форма), художній фільм, радіоп'єса, телевізійний спектакль, пісня, також у формі шлягеру, комікс, карикатура.

Спільним у класифікаціях Пельта В. Д., Здоровеги В. Й., Кіма М. Н. та Тертичного О. А. є виокремлення трьох груп журналістських жанрів — інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних. Щоправда, Здоровега В. Й. в окрему групу виділяє сатиричні жанри.

Докорінно відрізняється класифікація Є. І. Проніна, цінність якої дослідники вбачають у тому, що “він встановив відповідності між

жанрами, які мають різний об’єм, назвута цільову установку на рівень осмислення відображеного явища соціальної практики” [3:15].

Специфіка жанрової типології Л. Є. Кройчика насамперед у тому, що замість терміна “жанр” він використовує як його замінник термін “текст” [7:130]. Дослідник виділяє п’ять груп журналістських текстів, як чистих (дослідницькі), так і гіbridних (оперативно-дослідницькі), що інші вважають певним недоліком його класифікації [3:16].

Типологічна структура жанрів журналістики С. М. Гуревича складається як з традиційних елементів (художньо-публіцистичні жанри), так і нетрадиційних (він виокремлює діалогічні, епістолярні жанри, а також, як і В. Й. Здоровега, сатиричні в межах художньо-публіцистичних). Розгляд жанрових форм публікацій інших типів значно розширює і доповнює наведену класифікацію.

Така різниця підходів до класифікації жанрів журналістики зумовлена, головним чином, пошуком єдиної логічної підстави поділу жанрів за різними типами. “Така потреба існує і сьогодні, тому що поділ жанрів за типами дозволяє, по-перше, об’єднати різні твори в групи за домінантними ознаками, а по-друге, встановити чіткі взаємозв’язки між цими групами” [3:16].

В кожній класифікації існують свої недоліки і переваги. Велика кількість класифікацій свідчить про те, що теоретики ю досі не можуть “домовитися про єдину основу поділу й вичленення жанрів журналістики” [3:13].

Але не дивлячись на велику кількість запропонованих дослідницькими критеріїв поділу журналістських текстів за жанрами, всі розглянуті класифікації так чи інакше нагадують традиційну класифікацію В. Д. Пельта. Співвідноситься з нею навіть міжмедійна типологія журналістських форм (тобто журналістських жанрів) Курта Ройманна (створена, звичайно, з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації та надбань технічного прогресу, який відбувався з 80-х років ХХ ст., тобто з часів виходу книги під редакцією Пельта В. Д. “Теория и практика советской периодической печати”, в якій запропонована традиційна класифікація).

Так, “(реферуючі) форми з наголосом на фактах” міжмедійної типології журналістських форм легко співвідносяться з інформаційними жанрами традиційної класифікації, “основною функцією яких є інформування, повідомлення первинних фактів без глибокого аналізу чи оцінок суджень” [2:38], “форми з наголосом на думці” — з аналітичними жанрами, які “вирізняються ґрутовною інтерпретацією

життєвого матеріалу, висвітленням актуальних проблем сучасності з переважанням думок, оцінок, суджень, міркувань” [2:38], “форми з наголосом на фантазії” — з художньо-публіцистичними жанрами, “особливістю яких є передусім художня образність, емоційна насиченість, глибина авторського узагальнення дійсності” [2:38]. “...усталена типологічна структура жанрів з її поділом на інформаційно-публіцистичні, аналітично-публіцистичні та художньо-публіцистичні є найбільш доцільною та дієвою в сьогоднішніх умовах розвитку періодичної преси саме завдяки тому, що в принципах групування публікацій закладена можливість до взаємодії, дифузії, взаємокореляції жанрових елементів” [11:12].

Про недоліки традиційної жанрової класифікації мова йшла ще за радянських часів: “Існує традиційна система опису жанрів (їх класифікація та номенклатура), основною позитивною рисою якої є багатоаспектний підхід до об’єктів опису та систематизації — результатів журналістської творчості, — слабо задовольняє потреби сучасної теорії і практики журналістики” [12:67]. Небагато змінилося з того часу, бо ще й сьогодні не існує єдиної класифікації журналістських жанрів, яка б задовольняла потреби і теорії, і практики журналістики. Натомість існує велика кількість класифікацій, кожна зі своїми перевагами й недоліками.

Знову таки, ще за радянських часів йшлося про жанрові трансформації: “...інформаційна замітка може містити аналіз і бути написана з високих естетичних позицій. Ось чому поділ на жанри інформаційні і аналітичні, на наш погляд, дуже умовний” [13:22]; “Дальше удосконалення рівня газет нерозривно пов’язане із взаємозбагаченням і взаємопроникненням жанрів” [13:23]. Наукові розвідки з цих питань наявні і сьогодні: “...процес трансформації окремих жанрів розтягнутий у часі, тому важко остаточно з’ясувати, до якої саме групи жанрів слід зарахувати той чи той журналістський твір” [14:10]; “Дифузія, симбіоз, взаємокореляція жанрів сьогодні є активними процесами, що фіксуються у творчих продуктах газетярів... Взаємопереходи та взаємокореляції відбуваються як всередині певної жанрової групи, поміж групами, так і між жанрами суміжних із журналістикою сфер, наприклад, літературою, соціологією, реклами, психологією тощо” [11:12].

Все це свідчить про необхідність подальших ґрунтовних наукових розвідок у журналістській жанрології. “З’ясування тенденцій розвитку журналістської жанрології можливе за умови комплексного підходу

ду до її історичних першоджерел, вивчення уже існуючих теоретичних концепцій та пріоритетів, зарубіжного досвіду з цього питання, що зумовлюють послідовне, чітке й детальне виявлення формально-змістовних особливостей жанрів преси і визначення їхнього місця в царині українського журналістикознавства. Важливо не лише окреслити новітні тенденції жанроутворення, напрямки розвою жанру як важливої журналістської категорії, як форми вираження авторської думки, але й вказати на причини та наслідки цих процесів, зовнішні та внутрішні чинники, які безпосередньо чи опосередковано впливають на них” [11:1].

Знання жанрових класифікацій та жанрових законів допомагає журналістам-практикам створювати журналістські матеріали. “Професійний журналіст повинен володіти переважаючою більшістю жанрів публіцистики — за винятком деяких, звернення до яких потребує особливого творчого дару” [9:180]. Він повинен вміти писати тексти в так званому “чистому” жанрі. Тому оволодіння всіма тонкощами створення як “чистих” жанрів, так і “гібридних” є ознакою професійності журналіста: “З досвідом приходить майстерність використання в одному тексті особливостей різних жанрів публіцистики” [9:209].

Особливо важливим вбачається вивчення жанрів в сучасній регіональній пресі, яка дещо позбавлена в цьому напрямку, на відміну від всеукраїнської, уваги дослідників.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Черникова Е. В. Основы творческой деятельности журналиста: Учебное пособие / Е. В. Черникова. — М. : Гардарики, 2005. — 287 с.
2. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [заг. ред. Ю. М. Бадзілі]. — Ужгород : ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2007. — 224 с.
3. Ким М. Н. Жанры современной журналистики / М. Н. Ким. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. — 336 с.
4. Теория и практика советской периодической печати: учеб. пособ. для вузов / [под. ред. В. Д. Пельта]. — М. : Высшая школа, 1980. — 376 с.
5. Социальная практика и журналистский текст / [под ред. Я. Н. Засурского, Е. И. Пронина]. — М., 1990. — 256 с.
6. Здоровега В. Й. та ін. Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) // [В. Й. Здоровега, О. А. Сербенська, Д. С. Григораш та ін.; відп. ред. В. Й. Здоровега]. — Львів : Вид-во при Львів. ун-та, 1989. — 328 с.
7. Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для студ. вузов по спец. “Журналистика” / [ред.-сост. С. Г. Корконосенко]. — СПб. : Знанie, СПбИВЭСЭП, 2000. — 272 с.

8. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учебное пособие / А. А. Тертычный. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Аспект Пресс, 2002. — 320 с.
9. Гуревич С. М. Газета: Вчера, сегодня, завтра: Учебное пособие для вузов / С. М. Гуревич. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 288 с.
10. Публістика. Масова комунікація : Медіа-енциклопедія / [за загал. ред. В. Ф. Іванова]. — К. : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2007. — 780 с.
11. Голік О. В. Взаємокореляція та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції розвитку журналістської творчості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04. — теорія та історія журналістики / О. В. Голік. — К., 2009. — 17 с.
12. Пінчук О. Ф. Про один новий підхід до класифікації жанрів журналістики // Журналістика. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Випуск 13. — К. : Вид-во при Київському державному ун-ті видавничого об'єднання “Вища школа”. — 1982. — С. 67–77.
13. Валько І. В. Жанри публістики як специфічні форми відображення соціальної дійсності // Журналістика. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Випуск 2. — К. : Вид-во при Київському державному ун-ті видавничого об'єднання “Вища школа”. — 1977. — С. 17–25.
14. Іващук А. А. Варіативність та взаємоперехід інформаційних жанрів у сучасній українській пресі / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04. — теорія та історія журналістики / А. А. Іващук. — К., 2009. — 17 с.

ОЦІННІ РЕАКЦІЇ НА ІМЕННИЙ СТИМУЛ В УКРАЇНОМОВНИХ ДІВЧАТ ТА ДІВЧАТ-БІЛІНГВІВ 3–4 РОКІВ

Стаття посвящена актуальному для современного языкоznания проблеме исследования особенностей детской речи. В статье рассматривается свободный ассоциативный эксперимент как способ выявления оценочных реакций на именные стимулы. В работе предложены некоторые результаты серии свободных ассоциативных экспериментов с детьми 3–5 лет, проведенных автором в Харькове и Львове. Предлагается анализ оценочных реакций на именной стимул украиноязычных девочек и девочек-билингвов младшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: детская речь, свободный ассоциативный эксперимент, оценка, билингви, украиномовні дівчата.

The paper is devoted to the topical problem of contemporary linguistics, specificity if the children's speech researches. The free associative experiment is considered as the way of exposure of estimate reactions to noun-stimuli. The paper presents some results of free association experiments with the children of 3–5, that carried out by the author in Kharkiv and Lviv. The analysis of estimate reactions of Ukrainian speaking girls and bilinguals of junior preschool age, to noun-stimuli is presented.

Key words: Children's speech, free association experiment, estimate, bilinguals, ukrainian speaking girls.

Наукова концептуалізація мовної категорії оцінності здійснена у працях цілого ряду вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [1–20].

Оцінність у своєму лінгвістичному вираженні та мовознавчому осмисленні безпосередньо пов'язана із категорією оцінки. Оцінку розуміємо як судження, точку зору про цінність предмета, про відповідність або невідповідність його якості ціннісним критеріям: добре — погано, важливо — неважливо і т. д. [20:21]. Оцінка задається фізичною та психічною природою людини та задає відношення людини до інших людей та предметів [1:5]. Не завжди між межі оцін-

ною та нейтральною лексикою є чіткими. Одне і теж саме слово може мати оцінний компонент у своєму значенні при узгодженні з одними лексичними одиницями і не мати при узгодженні з іншими: *золоті руки — злата каблучка*.

За різними критеріями, базуючись на різних підходах, оцінку можна поділити на такі типи: 1) об'єктивні — суб'єктивні, 2) дено-тативні — конотативні, 3) колективні — індивідуальні, 4) раціональні — емоційні, 5) позитивні — негативні, 6) абсолютні — порівняльні, 7) соціальні, 8) часові та інші [12].

У сучасному мовознавстві існує думка, що на рівні лексики за способами оціночного використання можна виокремити три класи слів: 1) слова, пряме значення яких нічого не зумовлює у ставленні того, хто говорить, до явища, що він позначає, це слова типу: *будинок, дивитися, синій*; 2) слова, значення яких містять оцінки, однак не вказують до чого саме, до якого предмета або явища належить ця оцінка: *добрий, поганий, жах* та інші; 3) лексичні одиниці, в яких предметне та оціночне значення є жорстко зв'язаними, прикладом чого може слугувати фразеологія [18:19].

Базуючись на емотивному компоненті, науковці виокремлюють парціальний (емотивний компонент відсутній) та інтегративний (емотивний компонент присутній) тип [12]. Парціальна оцінка міститься у таких словах, як *високий, низький, середній, позаду, попереду* і т. д. Інтегративна оцінка міститься у лексемах типу: *добрий, поганий, приемний, краще...* Парціальні оцінки можна розділити на типи залежно від того, який саме оцінний компонент міститься в лексемі: кількісний, просторовий, часовий та інші. Інтегративний тип оцінки представлений цілим рядом оцінних значень [12]. Н. Д. Арутюнова веде мову про дві групи: загальнооцінні та частковооцінні [2:75–81]. До першої належать оцінки: *поганий — добрий*, а також їх синоніми з різними стилістичними і експресивними оцінками. До другої групи — значення, що дають оцінку одному із аспектів об'єкта з певної точки зору. Усі окремооцінні значення авторка поділила на такі категорії: 1) сенсорно-смакові (гедоністичні) оцінки, що є найбільш індивідуальним видом: *смачний, духмяний, голосний* та інші; 2) психологічні оцінки, що в свою чергу були поділені на: а) інтелектуальні (*розумний, точний* і т. д.); б) емоційні (*радісний, бажаний, сумний*); 3) естетичні (*красивий, огидний*); 4) етичні (*добрий, моральний, аморальний*); 5) утилітарні оцінки (*корисний, шкідливий*); 6) нормативні оцінки (*вірний — невірний, стандартний — нестан-*

дартний); 7) теологічні оцінки (*ефективний — неефективний; доцільний — недоцільний*) [2:75–81].

Структура мови є такою, що оцінна складова властива в першу чергу прикметникам та іменникам. Сумнівно, що існує мова, в якій розбіжності, пов’язані з вираженням оцінки, були б представлені у дієслова ширше, ніж у імені. Для прикметників специфічним є те, що в їх структурі об’єднується семантичний та прагматичний компоненти, наявні суб’єктно-оцінні значення та відповідні конотації [8].

Будучи основним складником ціннісних структур свідомості людини, особливим маркером, що вказує на її відношення до світу, оцінка як антропоцентрично орієнтована категорія починає формуватися у ранньому віці.

Мабуть, найпростішим, а тому і найважливішим при вивченні мової свідомості дітей є розподіл оцінки на позитивну та негативну. Позитивна передбачає наявність у об’єкта як певних позитивних якостей, так і те, що їх більше за негативних. Так, саме негативна оцінка об’єкта вказує не лише на його ваду, але і на те, що наявні позитивні якості є недостатніми для того, щоб їх компенсувати [1:18–20].

Оцінка є важливою складовою мовної свідомості дитини. Дитина не може абстрагуватися від особистого, індивідуального у своєму світосприйнятті. Особистий критерій **подобається — не подобається** визначає і оцінку, що висловлює дитина: *добрий — поганий, красивий — некрасивий* [21].

Через те, що дорослі звертають увагу дитини в першу чергу на загальну оцінку предмета (позитивну чи негативну) та його розмір, у лексиконі дитини з’являються слова на означення загальної позитивної чи негативної оцінки. На ранній стадії виникають і перші визначення — *маленький, великий*, а на другому році життя у мовленні дитини зустрічаються вже випадки використання прикметників у сполученні з іменниками, при цьому прикметники найчастіше використовуються у функції присудка. Багато прикметників з’являються відразу в антонімічних парах, а у віці приблизно двох років з’являються випадки використання прикметників у різних формах, при цьому відносні прикметника з’являються набагато пізніше за якісні [22: 122—132].

Зважаючи на важливість оцінного компонента у мовній свідомості дитини, слід враховувати і те, що, як було встановлено С. Н. Цейтлін при аналізі лексикону дитини 1,5–2 років, у його складі привалюють іменники, на другому місці — дієслова, а прикметників дуже мало, адже у первинній картині світу, яку віддзеркалює мовлення дитини,

присутні в першу чергу предмети і дії, що і зумовлює в подальшому формування категорій іменників і дієслів [22:123]. Однак, аналіз показника або рівня стереотипності реакцій, отриманих нами у результаті проведення вільного асоціативного експерименту з україномовними дітьми і дітсьми-білінгвами в Харкові та Львові, підтверджив, що не лише іменники та дієслова, а вже і прикметники є частиною ядра внутрішнього лексикону дитини зазначеного віку.

Враховуючи усе вищезазначене, ми дослідили реакцію дітей 3–4 років на найважливішу та представлену найбільшою кількістю одиниць у внутрішньому лексиконі дитини частину мови — іменник. Для аналізу ми обрали реакції дівчат 3–4 років, що були опитані в Харкові та Львові. На запропоновані 32 іменника-стимула (*бабуся, береза, будинок, весна, вода, день, дзвіночок, дитина, друг, загадка, заєць, зима, іграшка, картина, каструля, кішка, книга, кофта, ліс, літера, лялька, м'яч, майстер, мама, машина, ніч, робота, село, справа, тато, товариш, цукерка*) ми отримали 6499 реакцій, з яких 997 прикметників. Об'єктом дослідження пропонованої роботи є реакції-прикметники, що були отримані на стимули-іменники у респондентів зазначеної групи.

Характер зв'язків між стимулом та реакцією можна класифікувати, базуючись на різних ознаках. Серед отриманих в результаті проведенного нами експерименту асоціативних полів, залежно від зв'язків між стимулом (S) та реакцією (R), нами було виокремлено кілька типів асоціацій, критерії для яких розроблені вітчизняними та зарубіжними мовознавцями. Загальною тенденцією в сучасному науковому дискурсі є виділення двох основних класів зв'язків — парадигматичних та синтагматичних, при цьому, однак, принципи класифікації зазвичай визначає дослідник, базуючись на отриманому матеріалі та поставлених цілях. Детальний аналіз класифікації асоціацій, що були запропоновані різними лінгвістами та психологами на різних етапах розвитку наукового знання, представлено у праці О. О. Залевської. Авторка відокремлює класифікації в основному за двома напрямками: при дослідженні проблеми розвитку значення слова та при специфіці зв'язків між формою та значенням слова та між словами в системі мови [23].

В основу розробленої нами класифікації, з урахування загальної тенденції розподілу на парадигматичні та синтагматичні реакції, була покладена класифікація за формальними відношеннями, розроблена Н. В. Уфімцевою, згідно з чим отримані на стимул-іменник реакції-прикметники були поділені на синтагматичні та дериваційні [24].

Синтагматичні зв'язки представлені надзвичайно широким семантичним полем, що може свідчити про значний рівень десемантизації у цій гендерній та віковій групі.

Дериваційні реакції свідчать про процес засвоєння граматичних норм дитиною, її опанування мовної норми.

Так, зазначені групи можна виокремити наступним чином:

1. **Між S та R синтагматичні зв'язки:** 1. **Бабуся:** біла (1), велика (2), гарна (3), добра (16), добре (3), добренька (2), люба (2), любима (1), розумна (1), синя (1), стара (11), старенька (17), умная (1), хвора (1). 2. **Береза:** біла (6), велика (2), висока (11), зелена (4), полосата (1), полосатая (1), сіра (1), смугаста (3), струнка (1), цікава (1), чорнобіла (1). 3. **Будинок:** білий (2), великий (2), високий (9), гарний (1), дерев'яний (8), жовтий (1), казковий (2), кольоровий (2), ляльковий (1), маленький (4), рідний (1), червоний (2). 4. **Весна:** весела (8), веселая (1), гарна (2), зелена (4), зеленая (3), кольорова (4), красна (13), погана (2), тепла (10). 5. **Вода:** біла (1), блакитна (2), брудна (6), голуба (6), джерельна (1), зелена (1), кольорова (1), мінеральна (1), мокра (4), прозора (9), синя (1), стрімка (1), тепла (6), холодна (7), холодная (1), чиста (2). 6. **День:** великий (1), веселий (2), добрий (2), довгий (7), поганий (1), робочий (1), світливий (2), сонячний (3), хмурий (1), цілий (2). 7. **Дзвіночок:** маленький (9), тоненький (3), кольоровий (2), великий (1), голосний (2), гра (1), дзвінка (2), найкращий (1). 8. **Дитина:** брудний (7), велика (2), велике (1), добра (1), доросла (2), мала (3), маленька (35), чемна (4), чиста (2). 9. **Друг:** найкращий (8), хороший (4), добрий (2), великий (2), кольоровий (1), улюблений (1), щирий (1). 10. **Загадка:** гарна (3), цікава (6), інтересна (1), кольорова (1), интересная (1). 11. **Заєць:** білий (7), вухастий (2), гарний (2), голубий (1), довговухий (2), маленький (4), пушистий (1), сіренький (5), сірий (10). 12. **Зима:** холодна (8), біла (5), білий (2), лютя (2), велика (1), цікава (1). 13. **Іграшка:** велика (7), дорога (1), лісна (1), маленька (1), мягкая (2), м'яка (2), м'якенька (1), найкраща (1), улюблена (1), цікава (1). 14. **Картина:** велика (5), гарна (14), гарненька (1), кольорова (1), красива (4), маленька (2), цікава (2), чудова (2). 15. **Каструля:** біла (4), блискуча (1), брудна (1), бруднююча (1), велеченька (1), велика (3), жирнюча (1), красная (1), металева (3), синя (1), сіра (1), стара (1), старенька (1), Тетянкина (1), цікава (1), червона (1), чиста (1). 16. **Кішка:** вусата (1), гарна (2), гладенька (1), добра (1), пухнаста (2), рижя (2), руда (6), сіра (2), смішна (1), чорна (3). 17. **Книга:** цікава (11), маленька (4), велика (2), веселенька (2), порвана (1), товста

(1). 18. **Кофта**: біла (4), біленька (1), велика (2), в'язана (4), гарна (4), добра (1), довга (1), класна (1), кольорова (2), красива (1), красная (1), маленька (2), найгарніша (1), нарядна (8), нарядная (1), нова (3), пухка (3), пухнаста (3), рожева (1), синя (1), тепла (16), теплюча (2), червона (5), чиста (1), чорна (1). 19. **Ліс**: великий (6), густий (2), зелений (8), лісний (1), маленький (1), рудий (1), страшний (2), темна (1), темний (15), широкий (1). 20. **Літера**: велика (2), маленька (1). 21. **Лялька**: біла (1), велика (10), весела (1), гарна (5), дорога (1), мала (1), маленька (2), м'яка (3), нова (1), причесаная (1), синя (1), Таніна (1), чиста (1). 22. **М'яч**: великий (2), веселий (5), гарний (6), гумовий (5), кольоровий (5), круглий (17), різномальоровий (1), синій (4), цікавий (1), червоний (3), шкільний (1). 23. **Майстер**: добрий (5). 24. **Мама**: добра (5), дорога (1), дорожая (2), красива (4), красивая (2), люба (1), любима (1), любимая (2), рідна (1), смачна (1), хороша (1), хорошая (1). 25 **Машина**: вантажна (5), велика (9), гарна (2), зелена (2), красна (1), синя (1), червона (3), швидка (2). 26. **Ніч**: темна (7), гарна (1), синя (1), темночка (1). 27. **Робота**: тяжка (8), велика (1), гарна (2), добра (2), найкраща (1), цікава (2), чудова (1). 28. **Село**: велике (9), гарне (4), маленьке (4), близьке (1), погане (1), теплое (2). 29. **Справа**: велика (12), важлива (8), добра (5), важка (1), гарна (4), ділова (1). 30. **Тато**: гарний (5), самий сильний (2), сильний (2), хороший (2). 31. **Товариш**: добрий (10), гарний (9), найкращий (4), дорогий (1), милій (1), улюблений (1), чистий (1). 32. **Цукерка**: солодка (50), сладкая (9), смачна (11), гарна (1), коричнева (1), м'ятна (1), синя (1), цікава (1), шоколадна (1).

2) **R є дериватом S**: 1. **Береза**: березовий (2), березяний (2). 2. **Вода**: біла (1), блакитна (2), брудна (6), голуба (6), джерельна (1). 3. **Дзвіночок**: дзвінка (2).

Як видно, серед отриманих реакцій-прикметників значна кількість містить оцінний компонент, при чому присутні як парціальні (*велика, старенка, хвора, висока, струнка, тепла, холодна, чиста, тепла, тяжка*), так і інтегративні оцінки (*гарна, гарний, поганий, красива, любима*). Серед інтегральних присутні як загальнооцінні (*погана, поганий, найкращий, найгарніша*), так і окремооцінні (*розумна, умная, цікава, веселая, весела, хмурый, красива, нарядна, смачна*). Серед окремооцінніх були виявлені:

1) сенсорно-смакові (гедоністичні) оцінки, що є найбільш характерним, індивідуалізованим типом вираження ціннісних орієнтирув у свідомості дитини: *брудна, чиста, тепла, холодна, холодная, хмурый,*

брудний, брудна, бруднуча, солодка, сладкая, смачна та інші; 2) психологочні оцінки, що в свою чергу були поділені на: а) інтелектуальні (розумна, умна, цікава, інтересний); б) емоційні (хмурий, весела, веселий); 3) естетичні (красива, чиста, красивая, чистый, струнка, причесаная); 4) етичні (чемна, щирий); 6) нормативні оцінки (хвора).

Особливо необхідно відзначити оцінність прикметника *добрий* та його форми. Через полісемічність слова та відсутність контексту, зумовлену правилами проведення нашого експерименту, його можна віднести як до загальнооцінної групи (як антонім до слова *поганий*), так і до окремооцінної (як антонім до слова *злий*). Аналогічна ситуація і з прикметником *гарний*, який може бути віднесений і до загальнооцінної групи (як антонім до слова *поганий*) і до естетичної (як антонім до слів *огидний, некрасивий*).

Важливість особистого критерію **подобається — не подобається** при визначенні оцінки, що висловлює дитина [21], підтверджується і результатами нашого експерименту. Асоціативні поля практична усіх стимулів-іменників мають в своєму складі такі реакції: **бабуся**: гарна (3), добра (16), добре (3); **будинок**: гарний (1), **весна**: гарна (2), погана (2); **день**: добрий (2), поганий (1); **дзвіночок**: найкращий (1); **дитина**: добра (1); **друг**: найкращий (8), хороший (4), добрий (2), улюблений (1); **загадка**: гарна (3); **заєць**: гарний (2); **іграшка**: найкраща (1), улюблена (1); гарна (14), гарненька (1), красива (4); **кішка**: гарна (2), добра (1); **кофта**: гарна (4), добра (1); **лялька**: гарна (5); **м'яч**: гарний (6); **майстер**: добрий (5); **мама**: добра (5), красива (4), красивая (2), люба (1), любима (1), любимая (2), рідна (1), хороша (1), хорошая (1); **машина**: гарна (2); **ніч**: гарна (1); **робота**: гарна (2), добра (2), найкраща (1), чудова (1); **село** гарне (4), погане (1); **справа** добра (5), гарна (4); **тато** гарний (5), хороший (2); **товариш**: добрий (10), гарний (9), найкращий (4), дорогий (1), улюблений (1); **цукерка**: гарна (1).

Як бачимо, основним з точки зору особистої оцінки дитини є співвідношення *гарний (добрий) — поганий*.

Реакція *цікавий* та похідні також свідчать про сприйняття дітьми стимулів крізь особисте до них ставлення. Була отримана доволі значна кількість таких реакцій (27), при чому на різні стимули. Ці реакції можуть бути вмотивованими або невмотивованими загальномовним потенціалом стимулу **береза**: цікава (1); **загадка**: цікава (6); **зима**: цікава (1); **іграшка**: цікава (1); **картина** цікава (2); **каструля** цікава (1); **книга**: цікава (11); **м'яч**: цікавий (1); **робота**: цікава (2); **цукерка**: цікава (1).

Таким чином, серед отриманих нами оцінних реакції були встановлені такі, що належать майже до усіх типів оцінних значень, виділених Н. Д. Арутюновою. В результаті проведення вільного асоціативного експерименту отримано дані, що свідчать про нерелевантність утилітарних та теологічні оцінок для мовної свідомості респондентів. Широкий спектр оцінних реакцій свідчить про певний рівень сформованості категорії оцінки у мовній свідомості дівчаток 3–4 років, що за своїм якісним наповненням наближається до мовної свідомості дорослого.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. — 1984. — С. 5—23.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М.: Наука, 1988. — 341 с.
3. Бельская Е. В. Интенсивность как категория лексикологии (на материале говоров Среднего Приобья): автореф. дис. на здобыття наук. ступеня канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е. В. Бельская — Томск, 2001. — 20 с.
4. Бельская Е. В. Мотивологическое описание лексической категории оценочности: к постановке проблемы / Е. В. Бельская // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.): Труды и материалы: / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. — С. 46–48.
5. Блинова О. И. Лексико-семантическая категория и свойство слова / О. И. Блинова // Русские говоры Сибири: Семантика. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1995. — С. 11—21.
6. Блинова О. И. Русская мотивология: Учеб.-метод. пособ. / О. И. Блинова. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 2000. — 48 с.
7. Блинова О. И. Явление мотивации слов: Лексикологический аспект: Учеб. пособ. / О. И. Блинова. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1984. — 192 с.
8. Босова Л. М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук : 10.02.19 “Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика” / Л. М. Босова. — Барнаул, 1998. — 48 с.
9. Калиткина Г. В. Формы субъективной оценки имён в аспекте теории мотивации (на диалектном материале): автореф. дис. на соискание ученой канд. филол. наук. спец. 10.02.01 “Русский язык”. — Томск, 1990. — 18 с.
10. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорій оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. филол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. А. Космеда. — Харків, 2001. — 32 с.
11. Летюча Л. П. Дериваційна репрезентація категорії оцінки у сучасній російській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук. спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л. П. Летюча. — К., 2004. — 20 с.

12. Макшанцева Е. А. Специфика оценочного компонента в структуре значения юридического термина: дис. кандидата филол. наук: 10.02.19 / Елена Анатольевна Макшанцева. — Саратов, 2001. — 174 с.
13. Пряхина Н. Н. Становление фразеологической оценки и контекст / Н. Н. Пряхина // Фразеологические единицы и контекст: Сб. науч. тр. — Иркутск, 1990. — С. 79–87.
14. Сафина Р. А. Оценочная полисемия фразеологических единиц (на материале немецкого и русского языков) / Р. А. Сафина // Русская и сопоставительная филология: исследования молодых ученых. — 2004. — С. 120–123.
15. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия — М. : Наука, 1986. — 141 с.
16. Телия В. Н. Типы языковых значений: связное значение слова в языке / Вероника Николаевна Телия. — М. : Наука, 1981. — 269 с.
17. Шаховский В. И. Экспрессивность и оценка — компоненты денотации / В. И. Шаховский // Образные и экспрессивные средства языка (английского, немецкого, французского): Межвуз. сб. науч. тр. — Ростов н/Д., 1989. — С. 31–38.
18. Эпштейн М. Н. Идеология и язык. Построение модели и осмысление дискурса / М. Н. Эпштейн // Вопросы языкоznания. — № 6. — 1991. — С. 19–33.
19. Юрина Е. А. Образность как категория лексикологии: автореф. дис. на соискание ученой канд. филол. наук : спец. 10.02.01. “Русский язык” / Е. А. Юрина. — Томск, 1994. — 18 с.
20. Ягубова М. А. Лексико-семантическое поле “Оценка” в русской разговорной речи : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01. “Русский язык” / М. А. Ягубова. — Саратов, 1992. — 21 с.
21. Мальцева Н. Г. Устный дискурс русских и английских детей в возрасте 5–6 лет : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. “Теория языка” / Н. Г. Мальцева. — Саратов, 2002. — 207 с.
22. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. Н. Цейтлин. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. — 240 с.
23. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психологических исследованиях / Александра Александровна Залевская. — Калинин, 1978. — с. 6.
24. Уфимцева Н. В. Развитие стратегий осознания значения слова в онтогенезе / Н. В. Уфимцева // Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики. — Калинин: КГУ, 1983. — С. 115–154.

ТРОПИ І СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ – ОБ’ЄКТИ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В статье уточнены критерии размежевания тропов и стилистических фиgур, представлены определения этих лингвостилистических средств, рассмотрены их функциональные особенности. Предлагается рассмотрение классификации тропов и стилистических фиgур с учетом лингвостилистических, литературоведческих и риторических подходов.

Ключевые слова: лингвостилистика, тропы, фигуры, лингвостилистические средства.

In the article the criteria of division of stylistic device are specified on tropes and stylistic figures, determinations of tropes and stylistic figures are given, their functional characteristics are considered. The classification of tropes and stylistic figures is suggested in regard to linguistics, philological and rhetorical approaches.

Key words: linguostylistics, tropes, figures, stylistic device.

У сучасній лінгвостилістиці образність розуміють як особливве використання мовних засобів, при якому виникає семантична двоплановість у результаті асоціативного зв’язку між формою однієї мовної одиниці і змістом іншої у певному контексті. Засобами образності є тропи. Вони “по-різному створюють образ, викликають асоціації, вони різні за формою і змістом, але всі вони збагачують можливості словесного зображення, служать меті поетичного увиразнення мови” [1:98]. Хоча, звичайно, поняття образності дещо ширше за поняття тропейності: образними можуть бути і стилістичні фігури. Н. Лисенкова, досліджуючи псевдопітальні висловлювання, зауважила, що “всі типи синтаксичних переосмислень, подібно до тропів, ґрунтуються на заміні узуального позначення предмета оказіональним. Це дає підставу говорити про тропейчу природу транспозицій. Оскільки всі транспозиції є переносами, вони тією чи іншою мірою можуть бути приведені до деяких тропів” [2:3]. Фігури як своєрідне оформлен-

лення образної думки підкреслюють, підсилюють, вважає М. Коцюбинська, смислове й емоційне значення тропів. Вони оформлюють образний зміст, роблять його стрункішим і виразнішим [3:47].

Оскільки питання про принадлежність мовностилістичних засобів до тропів чи фігур і досі залишається дискусійним, то спробуємо уточнити критерії поділу мовностилістичних засобів на тропи і стилістичні фігури.

Ю. Скребньов у статті “Тропы и фигуры как объект классификации” умотивовує визначення тропів і фігур. На його думку, троп принципово реалізується в одній значенневій одиниці: морфемі, слові, словосполученні, реченні. Фігурами ж називаються загальні формули маніфестацій, які складаються з більш ніж однієї одиниці. Якщо тропи демонструють заміщення, то фігури — суміщення. Тропи (перенося найменувань) цілком семантичні, тобто належать до сфери предметних значень. Вони можуть бути якісними і кількісними. Кількісними тропами, тобто перейменуваннями, що посилюють або послаблюють характеристику позначеного, є гіпербола і мейозис [4:61].

Як бачимо, Ю. Скребньов, не використовуючи терміна “внутрішня форма слова”, в основу своєї класифікації поклав зміст цього терміна. На нашу думку, саме на поняття “внутрішня форма слова” треба спиратися при розкритті природи образного слова (за Г. Винокуром, образними є ті слова, які мають внутрішню форму) [5] і саме воно допоможе уточнити критерії поділу мовностилістичних засобів на тропи і фігури.

Серед вітчизняних дослідників внутрішньої форми слова треба назвати насамперед О. Потебнію, який запропонував тричленне визначення структури слова: 1) значення (зміст); 2) внутрішня форма і 3) форма зовнішня (власне звукова форма, “звукання слова”), де внутрішня форма є виразником зв’язку між зовнішньою формою і змістом (ідеєю) [6:16–18]. Від дослідження внутрішньої форми слова О. Потебня переходить до вивчення внутрішньої форми словосполучень, речень та інших великих синтаксичних утворень. Насамперед його цікавили порівняння, метафора та інші види поетичної інакомовності. Учений дійшов висновку, що у фольклорній поетиці кожне зі звичайних порівнянь “може вважатися окремим поетичним цілим” і, відповідно, має і своє значення, і свою внутрішню і зовнішню форми [7:177].

Підтвердження цієї думки О. Потебні знаходимо у працях мовознавців, які досліджують текст, зокрема, А. Новикова. Якщо окремий

троп вважати “цілісною мовленнєво-мисленнєвою одиницею” [8:4], тобто текстом, то однією з основних властивостей тексту є єдність зовнішньої і внутрішньої форми. “Під зовнішньою формою розуміється сукупність мовних засобів, включаючи їх змістову сторону, що реалізує задум автора. Це те, що дано безпосередньому сприйняттю і що повинно бути осмислене і зрозуміле. Те, що розуміється, складає внутрішню форму, або зміст. Це — мисленнєве утворення, яке формується в інтелекті людини і співідноситься з зовнішньою формою не поелементно, а в цілому відповідає сукупності даних мовних засобів” [8:5].

I. Гальперін зазначає, що за певних умов окреме речення може стати самостійним текстом, подібно до того, як морфема може стати окремою словом, а слово — реченням [9:18].

Троп же може виражатися не тільки словом, а й словосполученням, реченням, а при пошуку денотата словосполучення, речення треба враховувати, що “невідомою, пошукуваною величиною” буде не відношення між значеннями поєднуваних слів, яке дозволяє з’єднати їх таким чином, щоб це поєднання сприймалося як ціле. “Саме цілісність сприйняття мовного виразу робить можливим пошук його денотата. Денотат виступає тут як новоутворення, яке не зводиться ні до одного з елементів сполучення, а відповідає цілому” [10:105]. Наприклад, прикметник у перифразах не виступає означенням, а називає характерні властивості предмета, особи. Тому в семантичному плані такі сполучення сприймаються як єдине ціле. Таким чином, при виокремленні з мовностилістичних засобів тропів треба враховувати лексичний контекст, тобто “лексичне оточення аналізованого слова, що утворює разом з ним одне синтаксичне ціле (словосполучення або речення) і здатне видозмінювати його експліцитне значення” [11:158–159].

“Найголовніше полягає в тому, що значення тексту, утворюючись за допомогою значень мовних одиниць, що складають текст, не зводиться до суми значень цих одиниць. Тут відбувається якісний перехід” [12:32], подібно до того, як у тропах відбуваються семантичні зрушеннЯ, в результаті яких один зміст стає формою іншого образного змісту.

Не можна визначати тропи тільки як “слова та вирази, вжиті в переносному значенні” [13:4], оскільки тропи не завжди побудовані на переносному значенні слова, вони можуть об’єднувати різні типи семантичних перетворень слова. Слово є образним не обов’язково тому,

що воно метафоризоване. Наприклад, для гіперболи метафоричність не є диференційною ознакою.

Вважаємо, що тропи — це слова, словосполучення, речення, вжиті в переносному або зміненому значенні для характеристики будь-якого предмета, явища, особи за допомогою вторинних смыслових значень (оскільки у художньому мовленні поетичний зміст ніколи не обмежується буквальним змістом слів), актуалізації їх внутрішньої форми.

Порівняння іноді зараховують до фігур. Деякі дослідники мотивують це тим, що слова, які входять до порівняльного звороту, вживаються у своєму номінативному значенні. В енциклопедії “Українська мова” порівняння розглядають серед фігур додавання (як приєднання до висловлення одиниць з новою інформацією — поєднання семантично сумісних компонентів) [14:695]. Так, наявність у порівняння синтаксичного ряду є підставою для віднесення цього явища до фігур. Але порівняння по суті те саме явище, що й метафора — вони будуються на одному і тому ж принципі компаративності і виконують однакові функції, з тією лише різницею, що уявлювана тотожність виражається у порівняннях спеціальним словом (тобто порівняльними сполучниками) (хоча відомі й інші погляди на природу порівняння і метафори (див. 15, 16)). І те, що порівняння може бути трансформоване у метафору, теж дозволяє говорити про приналежність порівнянь до тропів, пор. літає як орел — літає орлом.

Оксюморон теж треба вважати тропом. Хоч сутність оксюморона полягає в суміщенні несумісного (а це, на думку Ю. Скребньова, ознака фігури), але завдяки такому суміщенню “постає нова конотація, переосмислення, що не зводиться до суми чи різниці складників” [17:260]. В. Корольков теж вважає, що оксюморон — це контрастний троп, який ґрунтується на принципі протилежності [18]. Оксюморон — “це образ, який має певну мовну форму” [19:240].

Гіпербола може бути тропом (на рівні словосполучення), стилістичною фігурою (на рівні речення) і художнім засобом (на рівні тексту) [20:262].

Перифраз перебуває на межі тропів і фігур. На наш погляд, перифраз варто все ж таки вважати тропом, оскільки це явище більше лексичне, ніж синтаксичне. Перифраз, виражений кількома словами, подібно до оксюморона, передає одне поняття і є семантично неподільним словосполученням, в якому суза значень слів не дорівнює значенню перифраза. Крім того, перифраз — це обов’язково образна назва.

Щоб аналіз тропів не був мертвою схемою, їх необхідно розглядати у контексті, враховуючи тему твору, автора, своєрідність національного мислення, принадлежність до того чи іншого стилю, епохи, адже кожна історично-художня епоха породжувала свою специфіку тропів.

Лексичний рівень є, звичайно, найважливішим у системі семантико-стилістичного аналізу поетичної мови. На цьому рівні найчіткіше і найяскравіше виявляються ті властивості поетичних творів, що становлять специфічні складові стилю. Але художній твір — це складна єдність усіх його компонентів, тісно пов'язаних між собою. Тому погодьмося з О. Павличко, яка стверджує, що з метою якомога повнішої характеристики авторського стилю (а окремого стилю літератури й поготів) і для розкриття причин тих чи інших особливостей функціонування лексики не можна обмежуватися тільки аналізом лексики — необхідно сполучати його з характеристикою одиниць інших рівнів мовоної структури, зокрема, синтаксичним [21:117], дуже важливим для системного семантико-стилістичного аналізу поетичної мови, оскільки поетична фраза презентує такий сегмент тексту, в якому лексема реалізує свій семантичний потенціал у поєднанні з усіма необхідними для цього засобами мови.

Проте одностайноті в поділі стилістичних фігур на групи немає [22].

Спільним у безлічі визначень стилістичних фігур є те, що стилістичні фігури — “це особливі побудови, що відхиляються від звичайного синтаксичного типу (підкреслення наше. — I. Г.) й дають оригінальну форму для образного вираження думок і почувань людини” [23:357]; стилістична фігура — “мовностилістичний зворот, що полягає в особливій синтаксичній організації висловлення (підкреслення наше. — I. Г.) для досягнення відповідного виражально-зображенального ефекту” [24:695]; фігури — “це зміна або спеціальна побудова (підкреслення наше. — I. Г.) цілих структур” [25:142]. Головні ознаки стилістичних фігур — “zmіни в конструкції речень і фраз, відхилення від їх нормальної побудови (підкреслення наше. — I. Г.)” [26:19].

Спробуймо вивести загальне визначення стилістичних фігур: стилістичні фігури — це речення або складні (багатокомпонентні) словосполучення, які мають особливе розташування у тексті, зазнають структурних перетворень з метою надати висловлюванню виразності, посилити його емоційність.

Синтаксичний рівень засобів текстворення і вираження емоцій має особливе значення, оскільки він найвиразніше підкреслює індивідуальний стиль. Синтаксичні конструкції є важливим складником художнього осягнення письменниками дійсності. Стилістичні фігури демонструють інтелектуальні можливості мови. Характеристика художнього синтаксису дає можливість проникнути у конкретні явища взаємодії інтелектуальної діяльності і мовних ресурсів художнього тексту. Користуючись багатством мови, поети добирають, комбінують і створюють конструкції відповідно до свого авторського світобачення.

Різниця між тропами і фігурами полягає в тому, що, по-перше, в основі тропа лежить ознака асоціативного мислення, в основі фігури — логічного мислення; по-друге, тропи і фігури різняться між собою рівнями мовної структури, на яких вони розміщуються: тропи — явища здебільшого лексико-семантичні, а фігури — головним чином синтаксичні; по-третє, різняться тропи і фігури функціями. У контексті мовленнєвого цілого троп може виконувати одночасно номінативну, інформативну (повідомлення думки), зображенальну (це основна його функція), виражальну (емоційну), імперативну, а також внутрішньотекстову (композиційну) функції. Призначення фігур — виявляти засобами синтаксису і частково морфології здебільшого різноманітні емоційні стани мовців (і авторів), та одночасно бути засобом навіювання такого ж або подібного стану читачеві (слухачеві), а в комунікативній перспективі — і спонукати до певних дій або, на впаки, відвертати від них [27:86].

Перелік відмінних рис можна продовжити: тропи — це варіації значень, а стилістичні фігури — варіації структур [28:142]; тропи — лексико-семантичні утворення, спрямовані на позначення явищ позамовної дійсності, стилістична фігура — спосіб синтаксичної, тобто внутрішньомовної організації лексичного матеріалу [29:84]; тропи виражаються словами, словосполученнями й реченнями, які є семантично неподільними і сприймаються як єдине ціле, стилістичні фігури ж — реченнями або фразами, які піддаються поділу на дрібніші компоненти; тропи виражають семантичне багатство, на відміну від стилістичних фігур, що відображають переважно інтонаційне багатство мови.

Отже, на сьогодні між дослідниками немає одностайності у визначенні приналежності того чи іншого мовностилістичного засобу до тропів чи стилістичних фігур, що зумовлено, на нашу думку, різни-

ми підходами: лінгвостилістичним, літературознавчим, риторичним. Проте логічно послідовну, несуперечливу класифікацію тропів і стилістичних фігур вибудувати можна, але робити це слід, врахувавши зазначені критерії.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Бровко І. Б. Аналіз літературного твору / Бровко І. Б., Коцюбинська М. Х., Сидоренко Р. К. — К.: Рад. школа, 1959. — 98 с.
2. Лисенкова Н. Н. Псевдовопросительные высказывания в английской разговорной речи: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Лисенкова Н. Н. — Одеса, 1989. — 16 с.
3. Коцюбинська М. Х. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів / Коцюбинська М. Х. — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — 188 с.
4. Скребнєв Ю. М. Тропы и фигуры как объект классификации // Проблемы экспрессивной стилистики / Скребнєв Ю. М. — Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1987. — С. 60–65.
5. Винокур Г. О. Филологические исследования: Лингвистика и поэтика / Винокур Г. О. — М.: Наука, 1990. — 452 с.
6. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Потебня А. А. — М.: Высшая шк., 1990. — 344 с.
7. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: Збірник / Потебня О. О. — К.: Мистецтво, 1985. — 302 с.
8. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация / Новиков А. И. — М.: Наука, 1983. — 216 с.
9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И. Р. — М.: Наука, 1981. — 139 с.
10. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация / Новиков А. И. — М.: Наука, 1983. — 216 с.
11. Хованская З. И. Методы лингвостилистической интерпретации художественного произведения и проблема стилистического приема / Хованская З. И. // Проблемы лингвистической стилистики: Тезисы докладов научной конференции. — М., 1969. — С. 157–160.
12. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация / Новиков А. И. — М.: Наука, 1983. — 216 с.
13. Пустова Ф. Д. Тропіка в художньому творі / Пустова Ф. Д. — Донецьк, 1972. — 56 с.
14. Українська мова: Енциклопедія [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблук та ін.]. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — 752 с.
15. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (Синтаксис и лексика) / Арутюнова Н. Д. // Лингвистика и поэтика. — М.: Наука, 1979. — С. 147–173.
16. Метафора в языке и тексте [отв. ред. В. Н. Телия]. — М.: Наука, 1988. — 176 с.
17. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітарій / Ткаченко А. О. — К.: Правда Ярославичів, 1997. — 448 с.
18. Корольков В. И. К теории фигур / Корольков В. И. // Сб. науч. тр. МГПИИ им. М. Тореза. — Вып. 78. — М., 1974. — С. 60–93.

19. Павлович Н. В. Семантика оксюморона / Павлович Н. В. // Лингвистика и поэтика. — М.: Наука, 1979. — С. 238–247.
20. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітаріїв / Ткаченко А. О. — К.: Правда Ярославичів, 1997. — 448 с.
21. Павличко О. О. Деякі питання дослідження в галузі стилістичного синтаксису / Павличко О. О. // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. — Чернівці, 1996. — Вип. 1. Германська філологія. — С. 116–123.
22. Див. праці: Мацько Л. І. Риторика: Навч. посіб / Мацько Л. І., Мацько О. М. — К.: Вища шк., 2003. — 311 с.; Мацько Л. І. Стилістика української мови: Підручник / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. — К.: Вища шк., 2003. — 462 с.; Теоретическая поэтика: понятия и определения: Хрестоматия для студентов филологических факультетов / [Автор-состав. Н. Д. Тамарченко]. — М.: РГГУ, 1999. — 286 с.; Українська мова: Енциклопедія [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — 752 с.; Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітаріїв / Ткаченко А. О. — К.: Правда Ярославичів, 1997. — 448 с.
23. Сучасна українська літературна мова: Стилістика [за ред. І. К. Білодіда]. — К.: Наук. думка, 1973. — 588 с.
24. Українська мова: Енциклопедія [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — 752 с.
25. Мацько Л. І. Риторика: Навч. посіб / Мацько Л. І., Мацько О. М. — К.: Вища шк., 2003. — 311 с.
26. Лесик В. В. Стилістичні фігури / Лесик В. В. // Література в школі. — 1962. — № 1. — С. 18–30.
27. Корольков В. И. К теории фигур / Корольков В. И. // Сб. науч. тр. МГПИИ им. М. Тореза. — М., 1974. — Вып. 78. — С. 60–93.
28. Мацько Л. І. Риторика: Навч. посіб. / Мацько Л. І., Мацько О. М. — К.: Вища шк., 2003. — 311 с.
29. Корольков В. И. К теории фигур / Корольков В. И. // Сб. науч. тр. МГПИИ им. М. Тореза. — М., 1974. — Вып. 78. — С. 60–93.

ПЕРСПЕКТИВИ СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ЗМІН СИНТЕТИЧНИХ МОВ

У статті розглядається проблема аналітизації синтетичних мов. Основна ідея статті полягає в тому, що типологічні зміни в синтетичних мовах не мають односпрямованого характеру “від синтетизму до аналітизму”. Ці зміни підпорядковані як синтетизаційній, так і аналітизаційній тенденціям, з яких синтетизаційній належить провідна роль.

Ключові слова: аморфізм, аналітизм, еволюційна лінгвістика, синтезизм, типологія.

В статье рассматривается проблема аналитизации синтетических языков. Основная идея статьи заключается в том, что типологические изменения в синтетических языках не обнаруживают одностороннего характера “от синтетизма к аналитизму”. Эти изменения регулируются как синтетизационной, так и аналитизационной тенденциями, причем что аналитизационной тенденции принадлежит ведущая роль.

Ключевые слова: аморфизм, аналитизм, язык, синтезизм, типология, эволюционная лингвистика.

The article deals with the problem of analytization synthetic languages. The main idea of the article is that: the typological changes in the synthetic languages is not single-purposeful “from synthecity to analyticity”. There changes are subordinate to analytizational and synthetizational tendencies but synthetizational is the main.

Key words: amorphous language, analyticity, synthecity, typology, evolutionary linguistics.

Зміст праць, у яких розглядаються аналітизаційні зміни первинно синтетичних мов, зокрема, української і російської, свідчить про аксіоматичне визнання аналітизаційної гіпотези, що супроводжується апеляцією до відповідних мовних явищ [1–24 та ін.]. Висловлення сумнівів щодо визнання універсальності аналітизаційної гіпотези і спроби з'ясувати, чи дійсно аналітизаційний шлях еволюції синтетичних мов є обов'язковим, залишаються поодинокими

[25; 26]. Основна суперечність аналітизаційної гіпотези виявляється в тому, що висновки про зміну типологічної характеристики мови як системи загалом аргументовані спостереженнями за окремими однорівневими явищами без послідовної диференціації явищ системних мовних явищ і нерегулярних мовленнєвих явищ.

Аналітизаційну гіпотезу аргументують виявами таких змін: (1) функціональний занепад іменникових флексій, зумовлений їх багатозначністю, і посилення ролі прийменників у вираженні відмінкових значень [5; 6; 7:210; 8: 232], (2) збільшення кількості незмінюваних слів (іменників, прікметників) [27: 92–93], (3) поширення аналітичних утворень у різних підсистемах української та російської мов (дериваційній, морфологічній, синтаксичній) [1:160–161; 8: 202–207, 217–222; 15:88–121; 17:72–75; 28:10–13; 29:5–19; 30:143–154; 31:47–57; 32:66–78]. Цей перелік змін, що вважаються виявами аналітизму, свідчить про те, що поняття *аналітизм* може надаватися часом не-послідовний і суперечливий зміст, оскільки поняття аналітизму ототожнюють з поняттями аморфізму, граматичної полісемії та омонімії. Отже, подальший розгляд проблеми еволюційно-типологічних змін сучасних української та російської мов передбачає певну корекцію визначення поняття *аналітизм* і об'єктивну кваліфікацію мовних інновацій у структурно-типологічному аспекті.

Щоб надати поняттю *аналітизм* такого змісту, що дозволить уникнути суперечностей у типологічній кваліфікації різновіневих явищ мови, пропонуємо таке визначення цього поняття: аналітизм — це типологічна властивість мови (тип у мові), що виявляється за умови наявності формально подільних елементарних номінативних одиниць, семантична структура яких складається з основного та модифікаційного значень, а формальна — з розчленовано локалізованих основного структурного компонента та форматива (Детальніше див.: [33]).

Згідно з запропонованим визначенням, факти втрати словозміні або відсутності словозміні не можуть бути кваліфіковані як вияви аналітизму, оскільки відсутність формотворення не передбачає наявності будь-якого форматива, як синтетичного, так і аналітичного. Утрата словозміни є типовим виявом аморфізму. Позамовними чинниками, що впливають на істотне скорочення, а то й повну втрату відмінкової словозміни іменників, варто визнати процеси піджинізаційного зразка, які відбуваються, як правило, в такі періоди історії конкретної мови, коли вона стикається з іншою мовою — віддалено

спорідненою або неспорідненою — і при цьому зміни, спричинені новими комунікативними умовами, відбуваються за відсутності можливостей повноцінного засвоєння кожної з мов. Однак умови для активізації цього чинника на сучасному етапі функціонування української і російської мов відсутні.

Водночас в обох мовах аморфізм репрезентують невідміннювані іменники. Проте чинники, що визначають незміннюваність іменників, не завжди мають абсолютний вплив і їхня дія може нівелюватися, а невідміннювані іменники — набувати синтетичної словозміни за умови ідентифікації кінцевого фонетичного оформлення слова за певною відмінковою формомоделлю (укр. *пальто* → *пальт-о* [(субст. осн. сер. р.) + *-o^{nom.,s.}*] і далі *пальт-а*, *пальт-у*, *пальт-ом* тощо; рос. (простор.) *бигуди* → *бигуд-и* [(субст. осн.) + *-и^{nom.,pl.}*] і далі *бигуд-ей*, *бигуд-ям*, *бигуд-ями* і навіть *бигуд-я*, *бигуд-ю*; російські слововічі прізвища на *-ых/-их*: *Черных-ш* [(субст. осн. чол. р.) + *-ш^{nom.,s.}*] — *Черных-а* — *Черных-утощо*) або за допомогою творення відмінюваних похідних (пор.: *філе* — *філейка*, *пюре* — *пюрешка*, *кіно* — *кіношка*, *кафе* — *кафешка*). Відміннювані варіанти хоч і суперечать прескриптивним вимогам, однак свідчать про можливості систем синтетичної словозміни української та російської підпорядковувати синтетичній субстантивній словозміні аморфні невідміннювані іменники.

Чинником, що визначає функціональне навантаження відмінкової словозміни іменників, є той факт, що синтаксичні системи обох досліджуваних мов не виявляють готовності до гарантованої диференціації відмінкових значень без застосування засобів синтетичного формотворення. В українській та російській мовах поширеними є не так одновалентні, як полівалентні слова, сполучення з якими не створює умов для диференціації відмінкового значення підпорядкованого субстантиву. Наприклад: укр. *повернути* — *кого/що, кому/чому, ким/чим; повідомити* — *кого/що, кому/чому*; рос. *расположить* — *кого/что, кем/чем; предоставить* — *кого/что, кому/чему*; укр. *допомога* — *кого/чого, кому/чому, ким/чим; заміна* — *кого/чого, ким/чим*; рос. *содействие* — *кого/чего, кому/чему, кем/чем; признание* — *кого/чего, кем/чем*. За таких умов наявність невідміннюваних іменників не може визначати перспективу аморфізації субстантивної підсистеми.

Отже, реалізація аморфізаційної тенденції в сучасних українській і російській мовах регулюється функціональним чинником, тому для словозміни іменників, відмінкове синтетичне формотворення яких зберігає функціональне навантаження, не є системною. Таким чи-

ном, вияви аморфізму в сучасних українській і російській мовах не можуть вплинути на активізацію аналітизаційних перетворень.

Як один з головних аргументів аналітизаційної концепції розглядається факт інтенсивного поповнення складу прийменникової засобів транспонованими утвореннями, а отже, і складу прийменниково-відмінкових сполучень [34:50; 35:255–270]. Прийменниково-відмінкове сполучення може бути визнане аналітичною одиницею аспекту спостереження лише синтаксичного рівня, оскільки план її вираження репрезентує бінарна структура, що складається з певного прийменника та відмінкової словоформи, а план змісту — певна синтаксема (наприклад, *від здивування* — каузатив значення, з *поля* — локатив, *після роботи* — темпоратив). При розгляді проблем аналітизації морфологічної підсистеми мови прийменниково-відмінкові сполучення мають бути проаналізовані з метою виявлення їхнього впливу на аналітизацію відмінкової словозміні іменника.

Характер співіснування синтетичних власне відмінкових та аналітичних прийменниково-відмінкових засобів вираження синтаксичної семантики можна з'ясувати, визначивши специфіку функціонально-семантичного призначення типологічно протиставлених одиниць синтаксичної системи. У сучасних українській і російській мовах синтетичними засобами виражуються ті синтаксесми, що мають безпосереднє відношення до предметної семантики: суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна, партитивна, посесивна. У парадигмальних об'єднаннях моделей компонентів-синтаксем із зазначеною семантикою синтетичні засоби виявляються ядерними, яких не торкається конкуренція з аналітичними засобами. Синтетичні засоби поступаються в конкуренції з аналітичними моделями тих компонентів-синтаксем, у котрих нейтралізується предметна семантика: просторових, темпоральних, квалітативних, дестинативних, каузальних тощо [26:70–97]. Отже, кількісне збільшення прийменниково-відмінкових сполучень цього зразка за рахунок поповнення складу вторинних прийменників свідчить про аналітизацію лише групи синтаксесм з непредметною семантикою, при тому що обов'язкові для синтаксичної семантики суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна, партитивна, посесивна синтаксесми являють собою групу зі стійкою синтетичністю засобів вираження.

Функціонально-семантичні характеристики синтетичних та аналітичних компонентів-синтаксесм свідчать про те, що в українській і російській мовах, незважаючи на активність синтаксичних аналітич-

них засобів, не спостерігається такого впливу синтаксичної системи на морфологічну, що міг би зумовити типологічні зрушення (аналітизаційні чи аморфізаційні) в категорійній парадигмі відмінка. Навпаки, функціональна повноцінність типологічно протиставлених синтетичних та аналітических синтаксем забезпечується за наявності мінімально шестипозиційної синтетичної відмінкової парадигми, що може залишатися достатньою або ускладнюватися додатковою позицією [26:94–96]. Така необхідність синтетичного відмінкового формотворення для сучасних української і російської мов є ознакою місць позицій синтетизму в такому фрагменті морфологічної підсистеми мови, як іменникова словозміна.

Хоч аналітизаційна концепція в дослідженні еволюційно-типологічної проблематики завдачує своїм існуванням певній інтерпретації фактів переважно іменникового формотворення, однак для отримання об'єктивної інформації про характер типологічних інновацій необхідно розглянути особливості дієслівного формотворення в структурно-типологічному аспекті.

Кількісні зміни в складі синтетичних та аналітических одиниць дієслівного формотворення визначаються здебільшого еволюційними трансформаціями в семантичній структурі морфологічних категорій.

Грамеми непредикативної категорії виду в обох досліджуваних мовах зберігають стійку тенденцію набувати синтетичного вираження шляхом використання споконвічних засобів синтетично-го формотворення. Зокрема, для диференціації видової семантики двовидових дієслів застосовуються синтетичні засоби: укр. *акредитувати — акредитовувати, ініціювати — зініціювати*; рос. *організовати — організовувати, информувати — проинформувати*. Хоч в обох досліджуваних мовах існують аналітичні засоби диференціації видової семантики двовидових дієслів (укр. *апробувати — здійснити/здійсновати аprobacію, акредитувати — здійснити/здійснювати акредитування*; рос. *демонтувати — осуществить/осуществлять демонтаж, класифіцировать — осуществить/осуществлять класифікацію*), однак такі засоби є не універсалними, а компенсаційними або варіативними, що функціонують паралельно з основними синтетичними.

Завдяки змінам у семантичній структурі предикативних дієслівних категорій часу, способу й особи може активізуватися утворення як синтетичних, так і аналітических формомоделей, а тому наслідки цієї активізації не підлягають однолінійному структурно-типологічному

визначенню. Становлення нових синтетичних формомоделей в українській і російській мовах є поверхневим виявом формування елементарних ядерних грамем (наприклад, формомоделей теперішнього, майбутнього, минулого часу, 2 особи в імперативі). Становлення нових аналітичних формомоделей свідчить про формування периферії ускладнених грамем в ядерно-периферійній організації предикативних категорій (наприклад, часові формомоделі пасиву, формомоделі 3 особи імператива) [26:210–221].

Оскільки становлення нових синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення в українській та російській мовах зумовлені узгодженими між собою еволюційними процесами, співіснування цих засобів в обох досліджуваних мовах загалом характеризується відношеннями функціонального доповнення, а не конкурентного протистояння. Засоби вираження грамем непредикативних категорій майже цілком залишаються сферою виявів синтетизму як в українській, так і в російській мові. Лише в складі парадигм предикативних категорій об'єднуються синтетичні та аналітичні формомоделі. Внаслідок еволюційних змін у складі синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення цих категорій визначилася тенденція до функціональної спеціалізації типологічно протиставлених засобів. Призначення синтетичних засобів полягає у вираженні ядерних, елементарних категорійних грамем, а призначення аналітичних — у репрезентації периферійних грамем ускладненого типу. Якщо семантичну структуру предикативної дієслівної категорії утворюють тільки елементарні грамеми, то категорійні формомоделі репрезентовані тільки синтетичними структурами (наприклад, формомоделі категорії особи в індикативі). Комбінація синтетичних та аналітичних формомоделей простежується в складі парадигм тих категорій, семантичну структуру яких утворюють елементарні, ядерні та ускладнені, периферійні, грамеми (наприклад, грамеми категорії часу і грамеми особи в імперативі). Причому синтетичні та аналітичні формомоделі здебільшого розподіляються між різними позиціями парадигм. А в тих виняткових випадках, коли в одній позиції опиняються синтетична та аналітична формомоделі, діє тенденція до усунення конкурентних відношень на користь тієї формомоделі, що виявляє відповідність загальній тенденції синтетичного вираження елементарних грамем та аналітичного — ускладнених (пор. синтетичні та аналітичні формомоделі майбутнього недоконаного в українській мові або синтетичні та аналітичні формомоделі сумісної особи імператива в російській мові).

Разом зі спільними тенденціями, що регулюють застосування синтетичних та аналітичних засобів при вираженні значень дієслівних категорій в українській та російській мовах, існує певна специфіка реалізації синтетичності та аналітичності в кожній з цих мов. При вираженні значень тих категорій, що в обох мовах мають totожну семантичну структуру (вид, час, особа), у разі якщо існують коливання між синтетичною та аналітичною репрезентацією певної грамеми, українська мова більшою мірою тяжіє до синтетичності, російська — до аналітичності (пор. вираження майбутнього недоконаного, сумісної особи). Ці відмінності зумовлені тим, що в українській мові створюються сприятливіші морфонологічні умови для синтетичного формотворення. Як правило, ці умови цілком узгоджуються з дією основної тенденції до синтетичного вираження елементарних грамем. Суперечить цій тенденції лише синтетичне вираження грамем сумісної особи в імперативі.

Загалом засоби вираження дієслівних грамем у сучасних українській та російській мовах являють собою сукупність функціонально диференційованих синтетичних та аналітичних одиниць, у якій синтетичним одиницям належить провідна роль, оскільки вони переважають у формотворенні непредикативних категорій, є засобами репрезентації ядерних грамем предикативних категорій. Аналітичні формомоделі утворюють периферію дієслівного формотворення в сучасних українській та російській мовах. Таке співвідношення виявів синтетизму та аналітизму в дієслівних категоріях обох досліджуваних мов репрезентує системи зі стійкими структурно-типологічними властивостями.

Проведений аналіз свідчить про те, що еволюційні зміни в морфологічних системах синтетичних української і російської мов не підпорядковуються дії певної однолінійної тенденції: від синтетизму до аналітизму або від аналітизму до синтетизму. В еволюції морфологічних систем загалом спостерігаються як синтетизаційні, так і аналітизаційні зміни. Виявлені зміни здебільшого супроводжують еволюційну реструктуризацію семантики певних морфологічних категорій.

Хоч на еволюційно-типологічні зміни в українській та російській мовах справляють вплив як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції, в їх дії виявляється певна ієрархія. Активізація аналітизаційної тенденції залежить від креативної активності і можливостей синтетичних або синтетизованих засобів. Якщо синтетизаційна тенденція супроводжує семантичну еволюцію морфологічної системи,

спираючись на різнорівневі мовні ресурси і механізми, то аналітизаційна тенденція відіграє в цій еволюції допоміжну, компенсаційну роль, сприяючи заповненню тих лакун у категорійних парадигмах або парадигмах окремих лексем, на які не поширюється синтетичне формотворення. Отже, аналітизаційна тенденція виявляє свою дію там, де залишаються вільні від синтетичного формотворення позиції. Таким чином, дві еволюційно-типологічні тенденції не протидіють одна одній, а закріплюються переважно за різними сферами.

Провідна роль синтетизаційної тенденції визначається не тільки тим, що від неї залежать вияви аналітизаційної тенденції, а й тим, що елементарні грамеми, які утворюють ядро морфологічних категорій мають синтетичне вираження або набувають його. За допомогою аналітичних формомоделей виражуються переважно периферійні грамеми, існування яких, з одного боку, підтримується наявністю елементарних грамем і, з іншого боку, на відміну від елементарних, не має облігаторного характеру для семантичної структури категорії.

Еволюційно-типологічне дослідження формотворення української і російської мов з'ясовує характер співіснування синтетичних та аналітичних одиниць тільки на одному з рівнів мової системи. Оскільки синтетизм та аналітизм мають різнорівневі вияви, а еволюційно-типологічні зміни на одному рівні здійснюються за рахунок не лише внутрішньорівневих ресурсів, а й ресурсів інших рівнів, то для розв'язання проблеми типологічної еволюції всієї мової системи може бути перспективним аналіз синтетичних та аналітичних номінативних одиниць дериваційної та синтаксичної підсистем.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Акимова Г. Н. — М.: Высшая школа, 1990. — 168 с.
2. Аналитические конструкции в языках различных типов. — М.; Л.: Наука, 1965. — 339 с.
3. Баклущин А. В. Аналитичность в системе и в тексте / Баклущин А. В. — Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. — 184 с.
4. Бичакджян Б. Х. Эволюция языка: развитие в свете теории / Бичакджян Б. Х. // Вопр. языкоznания. — 1992. — № 2. — С. 123–134.
5. Васильева-Шведе О. К. Об аналитическом формообразовании (на материале пиринейско-романских языков) / Васильева-Шведе О. К. // Philologica. Исследования по языку и литературе. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. — С. 130–138.
6. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / Виноградов В. В. — 2-е изд. — М.: Высшая школа, 1972. — 614 с.

7. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / Вихованець І. Р. — К.: Наукова думка, 1987. — 231 с.
8. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / Вихованець І. Р. — К.: Наукова думка, 1988. — 256 с.
9. Вихованець І. Р. Аналітізм / Вихованець І. Р. // Українська мова. Енциклопедія. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — С. 23.
10. Вихованець І. Р. Синтетизм / Вихованець І. Р. // Українська мова. Енциклопедія. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — С. 550–551.
11. Гак В. Г. Аналітізм / Гак В. Г. // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С. 31.
12. Гак В. Г. Синтетизм / Гак В. Г. // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С. 451.
13. Гловинская М. Я. Изменения в морфологии и синтаксисе / Гловинская М. Я. // Najnowsze dzieje języków słówiańskich: Русский язык [red. naukowy Ewgenii Łyjaew]. — Uniwersitet Opolski — Instytut Filologii Polskiej. — Opole, 1997. — С. 203–232.
14. Граматика на съвременния български книжовен език: В 3 т. — София: Издателство на Българската академия науки, 1983. — Т. 2: Морфология. — 511 с.
15. Динамика структуры современного русского языка. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. — 135 с.
16. Дуриданов И. Към проблемата за разvoя на българския език от синтетизъм към аналитизъм / Дуриданов И. // Годишник на Софийския университет. Филологически факултет. — София, 1956. — Т. 51, ч. 3. — С. 117–135.
17. Дяловская Н. Г. Тенденция аналитизма в синтаксисе русского языка / Дяловская Н. Г. // Средства номинации и предикации в русском языке: Межвуз. сб. научн. трудов. — М.: МПУ, 2001. — С. 72–75.
18. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание: Избранные труды / Жирмунский В. М. — Л.: Наука, 1976. — С. 334–385.
19. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Морфологія / Загнітко А. П. — Донецьк: ДонДУ, 1996. — 437 с.
20. Лекант П. А. Развитие форм склоненного / Лекант П. А. // Мысли о современном русском языке. — М.: Просвещение, 1969. — С. 140–154.
21. Нелисов Е. А. Аналитическая форма слова в системе соотносительных единиц / Нелисов Е. А. — Курск: Курский гос. пед. ин-т. — 1980. — 59 с.
22. Николаева Т. М. Теория происхождения языка и его эволюции — новое направление в современном языкознании / Николаева Т. М. // Вопр. языкоznания. — 1996. — № 2. — С. 79–89.
23. Чешко Е. В. История болгарского склонения / Чешко Е. В. — М.: Наука, 1970. — 320 с.
24. Anusiewicz Janusz. Konstrukcje analityczne w języku mywionym / Anusiewicz Janusz. // Miejska polszczyzna mywiona metodologia badań. — Katowice: Uniwersytet Śląski, 1976. — S. 85–102.
25. Тирапольский Г. И. Становится ли русский язык аналитическим? / Тирапольский Г. И. // Вопр. языкоznания. — 1981. — № 6. — С. 37–49.
26. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов: Монографія / Дубова О. А. — К.: Вид центр КНЛУ, 2002. — 302 с.
27. Шкляревский Г. И. История русского литературного языка / Шкляревский Г. И. — Харьков: Вища школа, 1984. — 151 с.

28. Городенська К. Г. Співвідношення синтетичних й аналітичних форм у контексті дієслівної деривації / Городенська К. Г. // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкаф. зб. наук. праць. — Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 1999. — С. 10–13.
29. Ильина Н. Е. Рост аналитизма в морфологии / Ильина Н. Е. // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). — М.: Языки русской культуры, 1996. — С. 326–344.
30. Левит З. Н. О понятии лексической аналитической единицы / Левит З. Н. // Проблемы аналитизма в лексике: Материалы симпозиума “Аналитические конструкции в лексике”. — Вып. 1. — Минск: Минск. пед. ин-т иностр. языков, 1967. — С. 5–19.
31. Прокопович Н. Н. Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи / Прокопович Н. Н. // Мысли о современном русском языке. — М.: Просвещение, 1969. — С. 47–57.
32. Сидорец В. С. Современные восточнославянские неоднословные наименования с десемантизованным компонентом в системно-функциональном и сопоставительном аспекте / Сидорец В. С. // Вопр. языкоznания. — 1999. — № 6. — С. 66–78.
33. Дубова О. А. Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни / Дубова О. А. // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. — 2001. — Т. 4, № 1. — С. 99–110.
34. Гумецька Л. Л. Вторинні прийменники і їх синтаксичні функції в українських грамотах XIV – XV ст./ Гумецька Л. Л. // Дослідження і матеріали з української мови. — К.: Вид-во АН УССР, 1961. — С. 42–51.
35. Черкасова Е. Т. Переход полнозначных слов в предлоги / Черкасова Е. Т. — М.: Наука, 1967. — 280 с.

СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ СУЧASНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття посвящена словообразовательным и семантическим процессам, которые способствуют появлению лексических инноваций внутриязыкового происхождения, но при этом эти процессы рассматриваются с точки зрения важных языковых тенденций: генеративной функции языка и языковой экономии.

Ключевые слова: словообразовательные процессы, семантические процессы, вариативность языковых единиц, генеративная функция языка.

The article is devoted to the word-formative and semantic processes that enable appearance of the lexical innovations of the innerlinguistic origin, at the same time the word-formative and semantic processes are viewed from the position of major linguistic tendencies such as generative function of language and language economization.

Key words: word-formative process, semantic process, variability of linguistic units, generative function of language.

Актуальність статті полягає в тому, що пропоновані семантичні і словотвірні процеси слугують динамічному розвитку словникового складу сучасної німецької мови і забезпечують ефективність комунікативного процесу

Мова — це універсальний засіб людського спілкування, фундаментальними властивостями якого є системність, багатоструктурність, поліфункціональність, варіативність, динамічність тощо. Найбільш яскравою властивістю динамічного характеру мови є її здатність повінювати словниковий склад номінативними одиницями, що в значній мірі залежать від процесів створення нових лексичних одиниць. Словниковий склад розвивається і вдосконалюється постійно, маючи своє минуле, теперішнє та майбутнє. Незважаючи на те, що в розвитку окремих слів і словникового складу взагалі існують прин-

ципові відмінності, слово та словниковий склад тісно взаємодіють. Слова, їх взаємозв'язок та взаємодія з іншими одиницями, їх здатність слугувати мовним ресурсом для створення нових слів, груп слів, словосполучень, комбінацій слів, сприяють еволюції всього словникового складу.

В цьому еволюційному процесі знаходиться нерівнозначність структурних елементів відносно їх місця в словниковому складі, їх ролі у мовній системі, їх функціонування, їх потенційних можливостей в подальшій динаміці та моделюванні словникового складу. Деякі слова втрачають свою актуальність і зникають із словникового складу, інші пристосовуються до нових умов та ситуацій, решта, навпаки, активізується і частіше вживається. Таким чином, у розвитку словникового складу мають місце як кількісні, так і якісні зміни.

Мова як функціональна система знаходиться у безперервному русі. Неминучим наслідком еволюції, закономірним проявом змін, що здійснюються у мові, одним із фундаментальних її властивостей є **варіантність** мовних одиниць.

Теорія варіантності належить до найважливіших явищ у сучасному мовознавстві. Інтерес до варіювання мовних одиниць пояснюється тим, що тільки повне, всебічне вивчення цього феномена дозволяє зрозуміти принципи і закони діахронічного розвитку і синхронічного функціонування мови. Слово є основною структурно-семантичною одиницею мови, в якій перетинаються три структури: фонологічна, морфологічна і семантична. Варіантність як явище мовної системи зачіпає всі три структури слова і тому реалізується на всіх рівнях мови.

Головним у проблемі варіювання слів є питання про **тотожність їх значень**, яке не втрачається у разі зміні звукового складу або структури лексичних одиниць. Для визнання слів варіантами необхідно, щоб їх “лексико-семантичний стрижень” мав відповідності у матеріальній оболонці слів у вигляді спільної кореневої частини, при цьому допускається часткова ризниця як у звуковій оболонці, так і у лексико-семантичному ядрі слова за умовою, що звукова ризниця не впливає на значення, і, навпаки, лексико-семантична диференціація не виражається матеріально. Різні емоційно-експресивні і стилістичні відмінності слів, що не є складовими їх смислового змісту, вважаються другорядними порівняно зі значенням слова {1:17}. Повна структурна і семантична тотожність варіантів може привести до перетворення їх у слова-дублети. Для рівноцінного існування варіантів у системі мови

необхідні диференційні ознаки, до яких можуть належать: стилістична і емоційно-експресивна маркованість, функціональна тотожність, ступінь частотності і особливості сполучуваності слів.

Всі варіанти, які об'єднані під назвою “структурні”, незалежно від змін у звуковій оболонці або у семантиці поділяються на такі групи: фономорфологічні і лексико-семантичні. Фономорфологічні варіанти, в свою чергу, поділяються на фонетичні, морфологічні і словотвірні (лексико-морфологічні) {2:20–25}. У лексичному складі характер варіювання лексичних одиниць проявляється: у різних парадигматичних відношеннях, у різних типах, різних зв'язках і диференціаціях. У німецькій мові спостерігаються різні типи фонематичного варіювання слів: *Friede* – *Frieden*, *Glocke* – *Glocken*, *Dose* – *Dosis*, *Gier* – *Gierde*. Фономорфологічні і морфологічні варіанти в результаті активного функціонування і семантико-дериваційних процесів в семантичній структурі одного із слів диференціюються і можуть встановлюватися семантичні відношення при морфологічних і словотвірних відмінностях. Так, у словнику Paul були зафіксовані фономорфологічні варіанти *der*, *die Bummel* – *Bumml i Bommel*. В сучасній німецькій мові, це різні слова з омонімічними зв'язками: *der Bummel* – прогулянка, *die Bummel* – кісточка; здійснилась семантична диференціація і закріпились морфологічні відмінності.

Словотвірна деривація, один з найпродуктивніших шляхів розвитку словникового складу, відрізняється від семантичної деривації тим, що словотвір – це дуже інтенсивний процес створення нових слів у порівнянні з процесом розвитку семантичної структури слова. Словотвір швидше та активніше реагує на всі зміни та перетворення у суспільстві і можливості словотвору використовувати уже існуючі в мові елементи для створення нових одиниць практично необмежені.

Утворені за допомогою способів словотворення і словотворчих засобів лексичні одиниці по-новому структуруються, набуваючи при цьому нових або ж модифікованих значень і функцій {3:57–69}.

Значна частина лексичних інновацій є наслідком впливу генеративної функції системи мови. У процесі **розвитку внутрішньої структури** слово набуває нового значення для перейменування уже відомих понять. Так, слово *Menschentum* має такі значення: 1) людство – *Menschheit*; 2) людяність – *Menschlichkeit*. Відбувся розвиток значення *Menschheit*. Воно означає зараз не тільки “людство” (основне значення), але і “покоління людей” (це вже нове значення для нового поняття).

Нові слова утворюються від відомих, уже існуючих в системі мови слів за **допомогою афіксів** (варіантних і синонімічних) {4:1171–179}, при цьому вони вступають один за одним у різні семантичні відношення, наприклад: словотвірні антоніми: *Glück* — *Unglück*, *Treue* — *Untreue*; словотвірні синоніми: *Witze* — *Witzigkeit*, *Geschrei* — *Schreierei*, *Schmacklosigkeit* — *Ungeschmacktheit*; словотвірні варіанти: *Wandlung* — *Wandelung*, *Fach* — *Fächer*; словотвірні пароніми: *Anschrift* — *Inschrift*, *Brüder* — *Gebrüder* {5:331–347}. Похідні лексичні одиниці починають самостійно існувати в системі мови, а це дає їм право бути базою для словотвірних рядів, гнізд, сім'ї слів: *lehren* — *Lehrer* — *Lehrerin* — *Lehrling* — *lehrbar* — *lehrhaft* — *Lehre* — *lehrreich* — *Lehrkräfte*;
lehren — *belehren*;
Lehrer — *Lehrerschaft* — *Lehrerstand*;
lehrbar — *Lehrbarkeit*;
lehrhaft — *Lehrhaftigkeit*.

Одним із внутрішньомовних процесів, що забезпечують появу нових слів, є тенденція, пов’язана із **прагненням до мовоної економії**. Сутність цього явища полягає в тому, що в процесі функціонування мови відбувається відбір найбільш раціональних мовних засобів для досягнення мети спілкування. До такого засобу належить **універбaciя**, при якої словосполучення виражаються у формі одного знака, складного слова. Так, словосполучення *Behandlung durch das Klima* замінюється складним словом *Klimabehandlung*; *Programm eines Waschautomaten* замінюється одними словом *Waschprogramm*. Складні слова компактні за формулою, їх семантика легко сприймається, внутрішня форма прозора, що зумовлює їх перевагу над словосполученнями.

Виникнення складних слів може стимулюватися певними семантичними процесами. Лексичні інновації виникають як наслідок процесу **конденсації** смислового змісту в межах одного слова за принципом: одна форма — одне значення, усуваючи при цьому лексичну роздробленість найменувань. Так, двоборство — *Zweikampf*, прохання — *Bittgesuch*, випробування — *Bewährungsprobe*.

Концентрація змісту, тим більше і формальна економія, забезпечується семантичними трансформаціями, тобто процесами, під якими ми розуміємо **скорочені структурні концентрації при збереженні всього значення** висловлювання на основі логічного переосмислення (метонімічний перенос): *Westen* означає країни західного світу, *Synthetik* — вироби із синтетичного волокна.

У межах мовної економії процеси, що пов'язані із внутрішньослівними змінами, стимулюють зміни матеріального складу вихідної одиниці і призводять до появи часткового або повного її варіанта. До таких внутрішньослівних процесів належать: **компенсоване / некомпенсоване скорочення або подовження слова**: складне слово *Aufsichtsbeamter* скорочується до похідного слова *Aufsichter* за допомогою суфікса — *er*, який компенсує повнозвучну основу — *beamter*. В процесі комунікації слово *Verkehrsverbrechen* (транспортний злочин) компенсується словом іноземного походження — *delikt*. За цих процесів зберігається логічна мотивованість і не змінюється семантика слова від скорочення його матеріального складу.

Широко відоме і інше словотвірне явище, що служить джерелом значної кількості внутрішньосистемних утворень — це **абревіація**, пов'язана з раціоналізацією мови: *TV*, *Uni*. Їх продуктивність обумовлена двома діалектично взаємопов'язаними чинниками: 1) зростаючою роллю науки та техніки і збільшенням обсягу інформації; 2) прагненням мови до компресії, до економії мовних засобів: *EU*, *Krimi*, *Profí*, *Dia*. За своєю структурою вони можуть бути простими, похідними та складними: *EU-Gipfel*, *Dia-Vortrag*, *Profí-Zentrum*. З точки зору семантики абревіатури виступають як лексичні одиниці вторинної номінації, які утворені за існуючими в мовній системі словотвірними моделями. Абревіація дійсно економна, тому що значно скорочується “простір” мовних знаків. Багато абревіатур зберігається довго, але значна їх частина швидко втрачає свою актуальність.

До засобів мовної економії належать **прагнення мови до узагальнення або до диференціації в межах одного семантичного поля**. Так, складне слово *Videotechnik* не позначає жодних нових реалій, а тільки узагальнює ряд подібних понять: *Videokamera*, *Videoplayer*, *Videorecorder*, *Videotelefon*. Слово *Parameter* узагальнює такі поняття, як: *Wert*, *Größe*, *Kennziffer*. Слово *Orgtechnik* узагальнює *Computer*, *Steuerungsgeräte*, *Radiotelefon* та інші.

Нові слова, які виникають у процесі диференціації, є в більшості своїй складні слова. Вони також не позначають нових реалій, але конкретизують, уточнюють вже відомі поняття, слова, в складі яких вони знаходяться: *Ausstellung* — виставка, *Besichtigungsausstellung* — виставка для огляду, *Verkaufsausstellung* — виставка-продаж.

В словниковому складі постійно виникають **новоутворення з напів-афіксами або частотними компонентами**. В ролі останніх виступають не нові лексичні одиниці, а й використовуються відомі морфеми,

елементи, самостійні слова. Цим новоутворенням притаманна серійність, повторюваність, частотність одного з компонентів: *Altmeister*, *Altbürger*, *Altbundespräsident*, *Modellmann*, *Sauermann*, *Düstermann*, *Steuermann*. Елементи "alt" та "mann" в цих утвореннях розглядаються як частотні компоненти зі своїм лексичним значенням, яке впливає на лексичне значення всього новоутворення. При найбільшій активності спільніх для цілого ряду слів компонентів можливий їх перехід в розряд напівафіксів: *Kergedanke*, *Kernsatz*, *Kernproblem*, *Kernpunkt*, *Kernstück*. За своєю семантикою напівафікси розподіляються на: 1) елементи з предметним значенням, які відносно десемантизовані: — *zeug* (*Spielzeug*, *Flugzeug*, *Werkzeug*); 2) елементи, які ще зберігають тісний зв'язок з основним значенням: — *local*, — *kunde* (*Wahllokal*, *Sprachkunde*, *Landeskunde*, *Erdkunde*). Інколи дуже важко відрізнити подібні утворення від складних слів: *pudelndrrisch* (*pudel* — напівафікс) — *pudelnackt* (складне слово, тому що воно може трансформуватися в синтаксичну конструкцію); *stocktaub* (*stock* — напівафікс) — *stocksteif* (складне слово). Особливо тяжіють до серійних утворень прикметники: *wasserlos*, *arbeitslos*, *geschmacklos*, *luftlos*. Деякі напівафікси можуть розглядатися як інтенсифікатори семантики, її експресивності та новизни: *Fabelpreis* — *Fabelzeit*, *Putzfrau* — *Reinmachefrau*, *Dienstbolzen* — *Dienstmädchen* — *Dienstflecke*.

Помітним є також процес інтенсифікації семантики слова шляхом **збільшення його матеріальної частини**: *Problem* — *Problematik*, *Thema* — *Thematik*, *züchten* — *herauszüchten*.

Похідні та складні слова, які виникають на базі вже існуючих у системі мови елементів, можуть позначати не лише предмети та їх ознаки, але й характеризуються певною конотацією, виражаючи емоційність, експресивність, оцінку. Джерелом експресивності можуть слугувати стилістичне забарвлення, функціональні стилі, метафоричні та метонімічні перенесення значення: *Bildungsfabrik* — школа, *Edelzahn* — добре вихована дівчина.

Поява деяких складних слів обумовлюється певною комунікативною сферою (мова молоді) і в їх основі лежить **порівняння**: *Illusionsbunker* замість *Filmtheater*, *Musikkonserven* замість *Schallplatten*. Поява аналогічних сполучень, таких як: *benzin* — *schluckend*, *ironisch* — *märchenhaft* пояснюється створенням художнього ефекту.

Таким чином, розглянуті у статті шляхи появи новоутворень свідчать про динамічність системи мови, її можливості використовувати для створення нових слів не тільки екстрапінгвістичні, а й лінгвістичні

засоби словотвірної і семантичної деривації, всі типи змін в структурі та семантиці слова за умовою збереження його фономорфологічної форми, а саме: 1) повна зміна значення лексеми (семантичне переродження); 2) поява в системі значень багатозначного слова одного або деяких нових значень; 3) архаїзація одного або декількох значень багатозначного слова, яка може привести до зникнення цього слова із системи мови або до прагнення слова оновити свою семантичну структуру за рахунок нових значень як для старих, так і для нових понять; 4) пошук нових елементів у системі мови: нових морфем, афіксів, напівафіксів, частотних компонентів і приєднання їх до старих твірних основ; 5) скорочення або збільшення обсягу багатозначного слова. Усі ці словотвірні та семантичні процеси демонструють динамічний характер кожного слова і словникового складу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма. — Л.: Наука, 1978. — С. 17.
2. Смирницкий А. И. К вопросу о слове // Тр. Ин-та языкоznания, 1954. — Т. 4. — С. 20–25.
3. Москальская О. И. Вариантность и дифференциация в лексике литературного немецкого языка // Норма и социальная дифференциация языка. — М.: Высшая школа, 1969. — С. 57–69.
4. Іщенко Н. Г. Словотвірні варіанти в сучасній німецькій мові // Вісник КНЛУ. Серія : Філологія. — Київ: Вид-чий центр КНЛУ, 2005. — Т. 7. — № 2. — С. 171–179.
5. Іщенко Н. Г. Синонимия однокоренных производных имен существительных современного немецкого языка: Дисс. д-ра филол. наук. — Київ, 2001. — С. 331–347.

МЕЛОДИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В МОВЛЕННІ ПОЛІТИКІВ НІМЕЧЧИНІ, УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Стаття посвящена експериментально-фонетическому исследованию особенностей просодии толерантности / интолерантности в речи политиков в современном политическом дискурсе Германии, Украины и России. Установлено, что просодические признаки толерантности / интолерантности в политической коммуникации в немецком, украинском и русском языках имеют релевантные общие и конкретно-языковые способы актуализации дистинктивных интонационных характеристик на уровне мелодических параметров.

Ключевые слова: политический дискурс, просодия, толерантность, интолерантность, мелодические параметры.

The article is devoted to the experimental phonetic research of prosodic peculiarities of tolerance/intolerance in the speech of politicians in the modern political discourse of Germany, Ukraine, Russia. It has been revealed that the prosodic features of tolerance/intolerance in German, Ukrainian and Russian have common and peculiar to these languages means of actualizing distinctive prosodic characteristics at the level of melodic parameters.

Key words: political discourse, prosody, tolerance, intolerance, melodic parameters.

Підходи науковців до вивчення категорії толерантності/інтолерантності в сучасній лінгвістиці [1; 2] характеризують суперечливість досліджуваного феномена та зв’язок із категоріями нетерпимості, соціальних і політичних конфліктів, агресії, націоналізму й расизму [2].

Вирішення питань, які пов’язані з дослідженням функції просодії толерантності/інтолерантності поряд з іншими підсистемами мови в політичній комунікації, дозволяє визначити роль просодії, як важливого фактора прагматичного впливу на політичну свідомість слухачів у конкретній соціокультурній і політичній ситуації.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до проблеми толерантності/інтOLERАНТНОСТІ, а відсутність експериментально-фонетичних результатів вивчення зазначененої проблеми робить дане дослідження своєчасним.

Об'єктом дослідження є усне мовлення політиків.

Предметом дослідження є просодичні характеристики толерантності/інтOLERАНТНОСТІ в мовленні політиків.

Матеріалом дослідження слугували 480 звукових та аудіовізуальних записів виступів сучасних політичних діячів (180 для німецької мови, 150 для української й 150 для російської мов). Тривалість звучання виступів політичних діячів Німеччини (J. Rau, A. Schavan, R.von Weizsäcker, U. Voigt) склала 120 хвилин; України (В. Янукович, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, О. Тягнибок) 107 хвилин; Росії (Д. Медведєв, В. Путін, Е. Лімонов, В. Жириновський) 128 хвилин.

Отримані результати експериментального аналізу дають можливість охарактеризувати особливості просодичного оформлення толерантності / інтOLERАНТНОСТІ в мовленні німецьких, українських та російських політичних діячів. **Завдання** даного етапу дослідження передбачають:

— аналіз отриманих експериментальним шляхом акустичних характеристик німецько-, українсько- та російськомовних фраз політиків, спрямований на виявлення загальних закономірностей та істотних відмінностей у специфіці мелодійного оформлення толерантності / інтOLERАНТНОСТІ у політичному дискурсі.

У сучасному мовознавстві просодичні характеристики мовлення політиків привертають увагу вчених у багатьох аспектах. Зокрема, питання розвитку різних видів і жанрів політичних виступів та їхніх структурних характеристик, усні виступи політиків у сфері співвідношення їхнього змісту з намірами мовця функціонування та оптимальне використання різних мовних засобів і композиційно-стилістичних структур для ефективного вираження думки представлено в роботах А. М. Баранова, А. Й. Багмут, Т. О. Бровченко, Є. І. Григор'єва, А. А. Калити, Ю. О. Карпенко, С. В. Кодзасова, Т. М. Корольової.

Комунікативно-прагматичний аналіз публічних політичних промов дає можливість дослідити вибір оптимальних просодичних одиниць для досягнення комунікативної мети, з одного боку, та встановити відповідність тих чи тих інтонаційних одиниць до інтенції мовця. Інтонаційний зв'язок сегментів повідомлення забезпечується

контрастом просодичного повторення та просодичного виділення, базовими інтонаційними контурами й ритмічністю маркованих фонетичних сегментів як елементарних частин інформації. При цьому спостережено залежність просодичного оформлення нового повідомлення від просодичного оформлення попереднього як базової закономірності інтонаційної моделі тексту [3; 4; 5; 6; 7].

Таким чином, зрозуміла важлива роль просодичних характеристик мовлення при вираженні передачі модальних значень ФСП толерантності / інтOLERантності у політичній комунікації [8].

З усіх компонентів інтонації багато фонетистів уважають мелодійний компонент найбільш важливим для вираження думки. Що стосується питомої ваги частотного компонента в диференціації толерантності / інтOLERантності в політичному дискурсі, то в літературі немає систематизованих відомостей з даного питання.

При аналізі мелодійного компонента інтонації виявляються як спільні для зіставлюваних мов, так і специфічні для кожної з них особливості тонального оформлення толерантності / інтOLERантності в мовленні політиків. Спільною диференціальною ознакою, виявленою при аудиторському аналізі, є підвищений рівень мелодики виголошення інтOLERантних реплік, а також збільшений інтервал мелодики головного наголошеного сегмента інтOLERантних фраз у порівнянні з толерантними. Не менш стабільним показником, що відрізняє толерантність і інтOLERантність у німецькій, українській та російській мовах, є велика крутизна підйому і спаду мелодики при тональному оформленні ядра в інтOLERантних фразах.

Серед ознак, які характеризують специфічність мелодичної побудови толерантних / інтOLERантних реплік у кожній з мов, аудитори назвали нижчий рівень мелодійний заядерної частини синтагми при вираженні толерантності. Дано ознака характерна для української та російської мов і не вказується аудиторами в німецькій мові.

Вивчення частотних характеристик різних частин фрази (перед'ядерної, ядерної, заядерної) показало, що характер зміни ЧОТ залежно від типу мовленнєвої реалізації має свої особливості в кожній із трьох мов, що вивчаються (див. табл. 1).

У німецькій мові спостерігаються певні відмінності усереднених значень ЧОТ у двох типах мовних реалізацій лише в ядерному складі фраз, тоді як в українській і російській мовах зазначені відмінності більш значні і охоплюють як ядерний, так і заядерний склади висловлювань.

Таблиця 1

Усереднені відносні значення ЧОТ перед'ядерної, ядерної та заядерної частин толерантних / інтOLERантних реплік (в. о.)

Мова	Перед'ядерна частина синтагми			Ядро			Заядерна частина синтагми		
	f _{тол.}	f _{інт.}	K _f	f _{тол.}	f _{інтол.}	K _f	f _{тол.}	f _{інтол.}	K _f
німецька	0,99	1,01	1,02	1,02	1,16	1,14	0,92	0,92	1,01
українська	0,98	0,99	1,01	0,99	1,21	1,22	0,87	0,97	1,11
російська	0,97	1,00	1,03	0,98	1,19	1,21	0,88	0,95	1,07

Результати проведеного статистичного аналізу свідчать про важливу роль ЧОТ ядерного складу (у трьох мовах) і заядерного складу реплік (в українській і російській мовах), як дистинктивної ознаки типу мовного сигналу. Що стосується середніх частотних рівнів перед'ядерної і заядерної частин висловлювань у німецькій мові і перед'ядерної частини фраз в українській і російській мовах, то для них відмінності в реалізації значень толерантності / інтOLERантності виявилися несуттєвими.

Належність репліки до тієї чи тієї акцентної структури не справляє скільки-небудь помітного впливу на ступінь релевантності частотного рівня ядра (а в українській і російській мовах — і в заядерній частині) у плані розрізnenня фраз при вираженні толерантності / інтOLERантності. Вищевказані показники просодії мовлення стабільно перевищують одиницю незалежно від акцентної побудови висловлювання. Аналогічний висновок отримано при вивчені впливу граматичної структури на ступінь релевантності частотних характеристик ядерного і заядерних складів в усному мовленні політиків.

Важливою рисою інтонаційного оформлення фрази є її тональний контур. Локалізація частотного максимуму в німецькій, українській та російській мовах істотно залежить від типу наголосу у фразі.

При нормативному синтагматичному наголосі (локалізованому в термінальній частині синтагми) частотний максимум як у німецькій, так і в українській та російській мовах дуже рідко збігається з ядерним стилем, а локалізується в основному на початку фрази. Для таких фраз характерний, як правило, спадний рух тону при передачі толерантного і інтOLERантного ставлення мовця. Виняток становлять репліки, в яких елемент непевності, незавершеності, неповноти маніфестується

висхідним термінальним тоном. У цьому випадку загальний характер руху тону — спадний або спадно-висхідний. У фразах із зосередженим логічним наголосом характерною є локалізація частотного максимуму в ядерному складі. Тональний контур має в цьому випадку висхідно-спадний характер (з можливим підвищеннем термінального тону в німецьких висловлюваннях).

При дослідженні тонального контуру німецьких, українських і російських фраз ураховувався також напрямок руху основного тону в кожній частині висловлювань (перед'ядерній, ядерній, заядерній).

Таблиця 2

Напрямок руху основного тону у перед'ядерних, ядерних і заядерних складах при вираженні толерантності / інтолерантності (%)

Напрямок руху основного тону	Перед'ядерна частина		Ядерна частина		Заядерна частина	
	Тол.	Інтол.	Тол.	Інтол.	Тол.	Інтол.
Німецька мова						
спадний	43,33	55,17	42,12	46,81	52,52	17,14
висхідний	28,89	18,20	9,69	5,90	12,56	56,66
рівний	12,22	14,50	10,90	14,54	20,08	7,76
спадно-висхідний	6,67	3,04	12,12	9,09	10,64	6,00
висхідно-спадний	8,89	9,09	25,17	23,66	4,20	12,44
Українська мова						
спадний	50,12	54,17	48,34	47,68	58,70	64,10
висхідний	10,23	9,32	15,72	7,22	6,19	5,71
рівний	17,52	19,05	17,14	15,17	13,11	18,12
спадно-висхідний	1,31	0,91	2,25	1,90	0	7,43
висхідно-спадний	14,82	16,55	16,55	28,03	15,47	4,64
Російська мова						
спадний	58,34	63,10	57,06	59,53	63,92	63,08
висхідний	10,11	15,33	14,35	13,50	7,05	2,11
рівний	15,92	12,30	11,03	11,20	15,33	15,47
спадно-висхідний	0,88	1,06	3,56	1,75	0,81	2,11
висхідно-спадний	14,75	8,21	14,00	14,08	12,89	17,24

Як видно з табл. 2, у трьох досліджуваних мовах за наявності багатьох спільних рис у тональному оформленні проявляються, тим не менше, деякі особливості в характері руху основного тону в толерантних / інтолерантних репліках, здатні диференціювати ці типи конотацій в усному мовленні. У трьох мовах напрямок руху мелодики в перед'ядерній і ядерній частинах не відрізняється в толерантних і

інтолерантних фразах. Перед'ядерна частина здебільшого оформленена спадним тоном. Частота вживання інших типів руху основного тону (висхідний, рівний, спадно-висхідний, висхідно-спадний) невелика. Характер зміни частотного параметра в межах ритмогруп шкали відображає міжмовну схожість при передачі деяких суб'єктивно-модальних значень. Зокрема, змінна і монотонна шкала використовується в зіставлюваних мовах при вираженні схвалення (характерного для толерантних висловлювань), а скандентна — при засудженні (характерному для інтолерантних висловлювань).

Оформлення ядерного складу реплік у німецькій, українській та російській мовах при переданні толерантного ставлення також мало відрізняється від інтолерантних реплік і не може служити релевантною ознакою, яка диференціює два типи мовної реалізації.

При цьому найчастіше ядерний склад оформлений спадним або висхідно-спадним тоном. Рух основного тону в заядерній частині німецьких, українських та російських реплік, головним чином спадний, у німецькій мові частотним є використання висхідного тону в заядерній частині інтолерантних фраз.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що в українській і російській мовах тональне оформлення всіх частин фрази в толерантних висловлюваннях не продемонструвало скільки-небудь помітних відмінностей у порівнянні з тональним оформленням інтолерантних реплік.

У німецькій мові зміна тонального контуру в заядерних складах є ознакою, релевантною для розрізnenня толерантних реплік від інтолерантних. Дане припущення було підтверджено методом перевірки статистичної гіпотези про несуттєві відмінності між відносними частотами появи розглянутих типів тонального контуру у двох типах усного мовлення. Такий висновок має важливе значення, оскільки, на думку ряду фонетистів, мелодійне оформлення кінцевої частини синтагми є істотним для розпізнання типу інтонаційного контуру фрази на перцептивному рівні.

Крім вивчення усереднених і пікових значень частоти основного тону, на базі експериментального матеріалу було проаналізовано залежність величини частотного діапазону фрази і частотного інтервалу її окремих частин (перед'ядерної, ядерної та заядерної) від типу мовної реалізації (толерантної та інтолерантної). Значення даного показника в дослідженному матеріалі істотно змінюється від диктора до диктора і варіативність частотного діапазону фрази становить у німецькій мові

для толерантних фраз 1,51 ч 2; 58 в. о., а для інтOLERантних реплік 1,72 ч 2,58 в. о.; в українській мові 1,58 ч 2,82 в. о. і 1,54 ч 2,76 в. о.: у російській мові 1,49 ч 2,73 в. о. і 1,68 ч 2,73 в. о. відповідно.

Для виключення впливу індивідуальних особливостей дикторів зіставлення частотних діапазонів у двох типах мовних реалізацій проводилося за відносними характеристиками (див. табл. 3).

Таблиця 3
Усереднені значення частотного діапазону фраз при вираженні толерантності / інтOLERантності (в. о.)

Мова	Частотний діапазон		K_f
	тол.	інтол.	
німецька	0,99	1,02	1,03
українська	0,99	1,01	1,02
російська	0,98	1,02	1,04

Хоча в деяких дикторів і спостерігається помітне збільшення частотного діапазону фраз при вираженні інтOLERантності в порівнянні з толерантністю, у цілому цей показник не може служити дистинктивною ознакою, що відрізняє репліки двох типів у мовленні німецькою, українською та російською мовами.

Поряд із діапазоном фрази були обчислені усереднені значення частотного інтервалу окремих частин реплік. Що стосується перед'ядерної частини фрази, то для неї відмінність частотного інтервалу у двох типах мовних реалізацій несуттєве.

Більш яскравими є відмінності частотного інтервалу у двох типах конотативних значень для термінальної частини фраз як фонологічно значущого відрізка висловлювання. Інтервал підйому і спаду ЧОТ в ядерному складі толерантних фраз менше, ніж у інтOLERантних. Причому в українській і російській мовах ці відмінності мають лише кількісний характер, а в німецькій — ще і якісний, зіставлені частотні інтервали відрізняються не тільки за величиною, але й за знаком (див. табл. 4). Релевантність цих ознак у плані відмінності двох типів усного мовлення підтверджена результатами статистичного аналізу.

Вплив акцентної та граматичної будови фрази на величину відношення частотних інтервалів ядра при передачі толерантності / інтOLERантності несуттєве, і вибірки K_f , що характеризують толерантні репліки з різними структурами, можуть бути віднесені до єдиної сукупності. Настільки ж незначно впливає на величину K_f кількість слів у репліках.

Таблиця 4

Усереднені показники частотного інтервалу ядра при вираженні толерантності / іントолерантності (в. о.)

Мова	Частотний інтервал		K_f
	толер.	інтолер.	
німецька	0,91	1,08	1,17
українська	0,94	1,06	1,12
російська	1,94	1.05	1,11

Важливою рисою мелодії, що сприяє диференціації толерантних і інтолерантних мовних реалізацій, є спосіб тонального виділення ядра. До числа основних засобів реалізації логічного наголосу належать контрастні зміни тону всередині головного наголошеного складу і тональні переходи між ядром і наступними складами. У кількісному відношенні ці ефекти на акустичному рівні характеризуються величиною інтервалу частотного і швидкістю підйому і спаду ЧОТ у відповідних відрізках мовного сигналу. Відзначимо, що не тільки інтервал кінцевої частини репліки, але й крутість (швидкість наростання і падіння) мелодії завершення в інтолерантних висловлюваннях більше, ніж у толерантних. Це явище характерне як для німецької, так і для української та російської мов. Саме ця обставина і стала, мабуть, причиною того, що аудитори сприймають мелодійне виділення змістового центру в інтолерантних репліках, як більш контрастне, ніж у толерантних.

Не менш важливим засобом мелодійного виділення головного наголошеного складу є контрастні тональні переходи між ядром та оточуючими складами.

Отриманий експериментальний матеріал показує, що напрям руху основного тону на цих відрізках мовних сегментів якісно має одинаковий характер у трьох мовах. При вираженні інтолерантності рух основного тону від перед'ядерної частини до ядерної має висхідний, рівний або спадний характер залежно від акцентної структури фрази. Інтервал ЧОТ при висхідному русі мелодії характеризується на цій ділянці значеннями 1 ч 4 пт в українській і російській мовах. Напрямок руху основного тону від ядерної до заядерної частини має спадний характер, причому інтервал ЧОТ тут істотно більше і становить для німецької мови 3 ч 5 пт, для української та російської мов 4 ч 7 пт.

У репліках, що передають толерантність, рух основного тону від перед'ядерної до ядерної частини також може мати спадний, висхід-

ний або рівний характер. На ділянці переходу від ядра до заядерної частини характер руху основного тону такий же, як при передачі інтолерантності, причому частотний інтервал для німецьких фраз складає 1 ч 3 пт, для українських фраз 2 ч 4 пт.

Таким чином, якщо характеру руху основного тону у двох типах мовних сигналів на ділянці ядро — заядерна частина збігається, то частотний інтервал на цій ділянці в толерантних фразах істотно нижчий, ніж в інтолерантних. Ця закономірність виявляється як у німецьких, так і в українських та російських фразах.

Перевірка методом статистичного аналізу дозволила віднести аналізовані показники до числа дистинктивних ознак, що відрізняють толерантні репліки від інтолерантних. На ступінь відмінності між толерантними і інтолерантними репліками за величиною акустичних характеристик, що забезпечують мелодійне виділення ядра, не спровалює впливу ані синтаксична структура фрази, ані кількість слів у ній.

Що стосується акцентної структури, то її вплив на характер диференціації двох типів мовної реалізації виявляється в такому. Розташування ядра у фразі і ступінь наголошеності оточуючих його складів може зробити можливим у принципі чи неможливим використання того чи того способу виділення головного наголошеного складу (як при переданні толерантності, так і при вираженні інтолерантності в мовленні). Але якщо даний спосіб виділення ядра принципово можливий при розглянутій акцентно-ритмічній будові фрази, то він використовується в обох типах конотативних значень, і тоді пов'язані із цим способом контрастного виділення ядра акустичні ознаки забезпечують диференціацію двох типів мовної реалізації незалежно від акцентної структури фрази. Наприклад, у фразах із різними акцентними структурами крутизна підйому тону в ядрі та на ділянці між ядром і попереднім складом не може виступати як дистинктивна ознака, що відрізняє два типи конотативних значень, оскільки тут у толерантних і інтолерантних репліках відсутня контрастна зміна ЧОТ. У цій ситуації при диференціації висловлювань двох типів зростає роль швидкості спаду показників тону в ядрі, а також роль часової контрастності головного наголошеного складу.

Як ілюстрацію можна навести українські фрази *Я вірю в те, що цей парламент згуртується і буде працювати*, що демонструє толерантність, і інтолерантну фразу *Це вони побудували цю систему корупції в державі!* В обох випадках ядерний склад вимовлено на тому ж частотному рівні, що і перед'ядерний; це унеможливило виділення ядра за рахунок

контрастного зміни тону перед ядром. Тому в цій фразі виділення досягається за рахунок особливо контрастного спаду тону в ядрі, що становить у толерантному висловлюванні 0,63 гц / мс, а в інтOLERантному — 0,91 гц / мс. Відмінність (0,28 гц / мс) тут більш суттєва, ніж у фразах, в яких ядерному складу передують ненаголошені склади. Наприклад, у фразі “Якщо він думає, що він буде вже через тиждень спокійно грati в гольф і теніс...”, в проголошенні того ж диктора різниця у швидкості спаду ЧОТ в ядрі інтOLERантної фрази (0,54 гц / мс) і толерантної (0,41 гц / мс) репліки становить лише 0,13 гц / мс.

Таким чином, аналіз абсолютних і відносних показників частотних характеристик толерантності / інтOLERантності висловлювань мовлення політиків показав, що в німецькій, українській та російській мовах до числа основних характеристик, що відрізняють толерантні висловлювання від інтOLERантних, слід віднести:

1) частотний рівень ядра, який у толерантних репліках істотно нижче, ніж у інтOLERантних;

2) частотний інтервал ядра і заядерної частини толерантних реплік є релевантною ознакою, що диференціює їх від інтOLERантних. Значення даного показника в інтOLERантних репліках суттєво вище відповідної величини в толерантних висловлюваннях. При цьому швидкість підйому і спаду ЧОТ при тональному оформленні ядра (а, отже, і контрастність його виділення) більше в інтOLERантних фразах;

3) при мелодійному виділенні ядра в інтOLERантних фразах велику роль відіграє збільшення частотного інтервалу між піковою ЧОТ ядра і оточуючих його складів;

4) характер зміни мелодики в межах ритмогруп відіграє істотну роль при передачі певних суб'єктивно-модальних значень. Зокрема, змінна і монотонна шкали використовуються в зіставлюваних мовах при вираженні схвалення (пов'язаного найчастіше з толерантністю), а скандентна — при засудженні (пов'язаному з інтOLERантним ставленням);

5) локалізація частотного максимуму у фразі не належить до дистинктивних ознак, що диференціює тип конотативного значення мовної реалізації, оскільки максимальне значення ЧОТ розташовується в одних і тих же сегментах фрази при передачі толерантності / інтOLERантності;

6) усереднені значення ЧОТ синтагми не належать до числа характеристик, за якими можна диференціювати толерантні і інтOLERантні висловлювання;

7) частотний діапазон реплік не може служити дистинктивною ознакою, що відрізняє толерантні висловлювання від інтOLERантних;

8) напрямок руху основного тону в перед'ядерній частині і ядрі якісно має одинаковий характер у двох типах мовленнєвої реалізації і не може служити ознакою, що диференціює толерантні репліки від інтOLERантних;

9) синтаксична структура відповідних реплік не впливає на ступінь релевантності мелодійних характеристик при диференціації двох типів мової реалізації;

10) акцентна структура фраз в основному не впливає на дистинктивність частотних характеристик, справляючи вплив лише на те, які зі способів мелодійного виділення головного наголошеного складу набувають найбільш важливе значення;

11) кількість слів у фразі істотно не впливає на протиставлення толерантності / інтOLERантності.

Поряд із загальними ознаками, що диференціюють два типи мової реалізації у кожній із досліджуваних мов, є низка специфічних особливостей. До їх числа належать такі:

– у німецькій мові інтOLERантні репліки, на відміну від толерантних, характеризується оформленням заядерних складів в основному висхідним тоном;

– в українській і російській мовах не тільки ядро, але й заядерна частина інтOLERантних мовних реалізацій відрізняється більш високим частотним рівнем; тональне оформлення кінцевих сегментів інтOLERантної фрази характеризується значним зростанням швидкості спаду ЧОТ у порівнянні з термінальним тоном толерантних реплік.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Аболин Б. И. Концепт “толерантность” в когнитивно-дискурсивном аспекте: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Б. И. Аболин. — Екатеринбург, 2009. — 23 с.
2. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста : теория и практика : учеб. пособие / А. Н. Баранов. — М.: Флинта : Наука, 2007. — 592 с.
3. Типологія інтонації мовлення / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Олійник Г. П., Плюш Н. П.]. — К.: Наукова думка, 1977. — 495 с.
4. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т. А., Варбанец П. Д., Таранец В. Г. — Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. — 101 с.
5. Бровченко Т. О. Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту / Т. О. Бровченко // Наукові праці МДГУ ім. Петра Могили. Філологія. — Миколаїв. — Т. 55. — 2006. — вип. 42 — С. 53–55.

6. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) : підручник / Т. О. Бровченко, Т. М. Корольова. — 2-ге вид., переробл. та доп. — Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2006. — 300 с.
7. Григор'єв Е. И. Основы фонопрагматики немецкого языка / Е. И. Григорьев. — Днепропетровск: Навчальна книга, 1997. — 170 с.
8. Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat. Thema Deutsch. Band 6., Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2005. — 345 S.

К ПРОБЛЕМЕ ВАРИАНТНОСТИ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ АНТРОПОНИМИКЕ НЕРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВ (французский, украинский, русский)

В статті вивчаються проблеми варіантності фразеологічних одиниць з компонентом — власним іменем (антропонімом) генетично неспоріднених мов (французька, українська, російська). Визначаються головні типи фразеологічних варіантів вищезазначених фразеологізмів, а також лексичне варіювання антропонімного компоненту у складі фразеологічних одиниць основних лексико-граматичних розрядів.

Ключові слова: *варіант, інваріант, антропонім, фразеологічна одиниця, пропріальний компонент, апелятив, фразеологічна варіантність, фразеологічна антропоніміка.*

The article deals with the problems of variation of the idioms with a component — personal name (anthroponyms) in genetically non-cognate languages (French, Ukrainian and Russian). The principal types of the phraseological variants of the above-mentioned idioms and the lexical variation of the personal names — anthroponyms in the idioms of different structural and grammatical categories are defined in the article.

Key words: *variant, invariant, anthroponym, idiom, proper component, appellative, phraseological variation, phraseological anthroponymy.*

Проблема вариантиности фразеологических единиц (ФЕ) является одной из актуальных проблем фразообразования в разноструктурных языках (французский, украинский, русский), одной из наиболее динамичных областей общей фразеологии.

Для фразеологической системы вышеназванных языков характерна не только богатая синонимия, но и широкое развитие всех видов варьирования компонентов ФЕ, которое приводит к возникновению фразеологических вариантов (далее ФВ). Вариантность является важнейшим источником обогащения и обновления их фразеологическо-

го фонда, а функционирование ФВ в поэтическом тексте приводит к обогащению и стилистическому разнообразию речи.

В современной лингвистике существуют различные подходы к изучению фразеологической вариантности, но независимо от типа языка (синтетический или аналитический), многие лингвисты считают, что вариантность ФЕ является языковой универсалией, как для языков синтетического (русский, украинский), так и аналитического строя (французский, немецкий). Все вышесказанное и определило наш интерес к исследованию данного языкового явления на материале фразеологических единиц с именем собственным (ИС) — антропонимом французского, украинского и русского языков.

Актуальность проведенного исследования определяется дискуссионной, неоднозначной трактовкой проблемы фразеологической вариантности как результата межуровневых отношений ФЕ в современном языкознании.

Главной **целью** работы является выявление основных типов ФВ ономастических ФЕ (ОФЕ) разнородственных языков. Она обусловила постановку более конкретных задач:

- осуществить критический анализ точек зрения языковедов на проблему фразеологической вариантности, дефиницию фразеологических вариантов;
- выявить оптимальную для исследуемого фразеологического материала классификацию фразеологических вариантов;
- определить основные тенденции развития фразеологической вариантности в сфере сопоставительной фразеологической антропонимики.

Главным **объектом** исследования являются ФВ ономастических ФЕ с ИС — антропонимом, отобранные из словарных источников, а также из художественных и публицистических текстов, а **предметом** исследования — языковые уровни их варьирования.

Явление фразеологической вариантности основательно разработано в современной фразеологии, как на материале германских (Кунин А. В. — 1986, Прокопьева С. М. — 1980, Федосов Н. А. — 1974, Стебелькова Н. А. — 1979), романских (Назарян А. Г. — 1976, Соколова Г. Г. — 1987, Степанова М. М. — 1975), так и славянских языков (Мокиенко В. В. — 1980, Жуков В. П. — 1986, Колесникова Л. Н., Попов Р. Н. — 1980, Алефиренко М. Ф. — 1987, Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. — 1990).

В современном языкоznании существуют несколько принципиально разных точек зрения “на выделение тех или иных критериев отнесенности фразеологизмов к ФВ, а именно:

- а) семантическое тождество ФЕ — Кунин, Мокиенко, Назарян;
- б) тождество синтаксических и экспрессивно-стилистических функций (Кунин, Федосов, Добровольский);
- в) наличие лексического инварианта при частичном различии компонентного состава (Кунин, Федосов);
- г) общность образа (Гак, Соколова, Назарян)” [1:40].

Следовательно, при отнесении ФЕ к вариантам необходимо учитывать общность их значения, однотипность структуры, единство образа, а также семантический тип ФЕ. В фразеологии любого языка существует стабильное ядро ФЕ с константными компонентами, в основном это демотивированные фразеологизмы, сращения, имеющие в своем составе архаичные лексико-грамматические компоненты. Основным поставщиком ФВ являются фразеологические единства и сочетания, стремящиеся постоянно к обновлению их компонентного состава в речи.

Кроме существования зачастую диаметрально противоположных точек зрения на критерии отнесения фразеологизмов к вариантным, на природу и механизм фразеологической варианты, в общем языкоznании существует множество дефиниций этого фразеологического явления.

Так, А. В. Кунин полагает, что явление варианты исключительно продуктивно в современном английском языке, и считает, что “фразеологические варианты — это разновидности ФЕ, тождественные друг другу по качеству и количеству значений, стилистическим и синтаксическим функциям при частичном различии в лексическом составе, в словоформах или порядке компонентов” [2: 7].

Э. И. Липшицене-Зибуцайте, разрабатывая проблему фразеологической синонимии в современном французском языке, останавливается также и на фразеологических вариантах, определяя их как “фразеологизмы, которые полностью совпадают семантически и стилистически, обладают одинаковыми или близкими образами и частично общностью лексического состава” [3: 4].

А. Г. Назарян, закладывая теоретические основы французской фразеологии, дает следующее определение ФВ: “Фразеологические варианты — это закрепленные нормой разновидности фразеологической единицы, характеризующиеся единством образа и общнос-

тью смыслового содержания, совпадающие по выполняемой в языке функции, равно как по своим категориальным (лексико-грамматическим) значениям” [4: 245].

В украинистике М. Ф. Алефиренко считает, что ФВ “це такі різновиди фразем, які, характеризуючись відносною тотожністю фразеологічного значення й етимологічного образу, відрізняються окремими компонентами плану вираження, що надають їм певних експресивно-стилістичних відтінків” [5:25]. А его харьковские коллеги В. Д. Ужченко и Л. Г. Авксентьев под ФВ понимают “такі фразеологічні одиниці, які відрізняються між собою синонімічними компонентами і допускають видозміну їх порядкового розташування та граматичних форм, зберігають спільність загального значення” [6:65].

Эти определения вариантности ФЕ, на наш взгляд, логически дополняют стройную формулировку ФВ, предложенную А. В. Куниным и А. Г. Назаряном, и в их дальнейшем исследовании мы будем использовать эти теоретические положения, в том числе и при определении основных типов ФВ.

Мнения ученых, занимающихся проблемами фразеологической вариантности, в основном, совпадают при классификации ФВ. Они выделяют три ведущих типа ФВ — лексические, грамматические и стилистические, но Н. И. Мостовой добавляет к ним орфографические и фонетические [7], а В. П. Жуков осуществляет более детальную классификацию, выделяя, кроме вышеназванных ФВ, еще и морфологические, видовые, конструктивные, словообразовательные варианты [8:166–168], более свойственные языкам синтетического строя, чем для такого аналитического языка, как французский, в котором отсутствуют как видовые, так и словообразовательные варианты ФЕ.

А. Г. Назарян предлагает свою классификацию фразеологических вариантов, выделяя как ведущие типы ФВ — структурно-грамматические, лексические, лексико-стилистические, так и менее релевантные — квантиративные, позиционные, орфографические [4: 245–248].

В данном исследовании мы рассмотрим, учитывая ограниченный объем статьи, только три типа варьирования компонентов в составе антропонимических ФЕ (АФЕ) — лексическое, грамматическое и орфографическое.

Лексическими вариантами ФЕ являются фразеологизмы, отличающиеся друг от друга своим лексическим составом, и варьируемые компоненты в них могут быть: а) идеографическими синонимами

“фр. pied (*talon*) d’Achille ; укр. торічелієва пустота (порожнечा); русск. Фома неверующий (неверный)”;

б) контекстуально обусловленными синонимами “фр. coup de Jarnac = tour de Jarnac ; укр. азбука Морзе = апарат Морзе; русск. жить (быть, беседовать) как у Христа (Бога) за пазухой”. Следует отметить лексическое варьирование компонентов — appellativов, антропонимный компонент менее склонен к разного рода субSTITУЦИЯм в этом подклассе АФЕ, в отличие от других тематических классов ФЕ, в которых наблюдаются случаи как частичной, так и полной вариантиности знаменательных компонентов “фр. faire le Jacques = faire le Pierrot ; укр. за царя Гороха (*Тимка, Панька, Опенька*); русск. Орлеанская Дева = Жанна Дева + Орлеанская Девственница”. Варьируемые appellativы входят в состав ФЕ различных лексико-грамматических разрядов, в первую очередь именных, вербальных и адъективных, а анализ их семантической структуры в составе этих номинативных ФЕ свидетельствует о том, что они не входят в состав ведущих фразообразующих лексико-семантических групп (ЛСГ), а являются общеупотребительными словами — компонентами более узких, но фразеологически активных ЛСГ, отражающих концепты “дом, семья, армия, финансы” — фр. maladie (*maison, punition*) de Bon Dieu ; укр. іудин хліб = іудині срібняки; русск. гнать (лупить, драть) как сидорову козу”.

Самой распространенной является грамматическая вариантность компонентов АФЕ, которая в свою очередь в зависимости от способа и характера варьирования подразделяется на такие разновидности, как морфологическая, синтаксическая и позиционная. Ведущим типом среди них является морфологическая вариантность, которая выражается в следующем:

1) в употреблении существительных в единственном и множественном числе “фр. Adam et Eve = les Adam et Eve; укр. Дон Kixot = Дон Kixomi; русск. Фенимор Купер = Фениморы Куперы”;

2) в употреблении разного рода существительных “фр. Belle au bois dormant = Bel au bois dormant; Juif errant = Juive errante”, в украинском и русском языках аналогичных примеров нет.

Для украинских и русских АФЕ более характерны деривационные преобразования appellativных компонентов; изменение формы простого слова в производное путем добавления суффиксов, чаще всего оценочных “укр. дядя Сем = дядько Сем = дядечко Сем; русск. ящик Пандоры = ящичек Пандоры; Иван-дурак = Иванушка-дурачок”. У многих АФЕ происходит не собственно морфологическое варьирова-

ние базовых компонентов, а комбинированное морфо-позиционное, когда изменяется не только частеречная принадлежность проприального компонента, но и его место в составе фразеологизма, переход из именной постпозиции в адъективную препозицию к грамматически опорному компоненту. При этом сам проприальный компонент деонимизуется и становится апеллятивом “*укр. мова Єзона = езопова мова; русск. клятва Гиппократа = гиппократова клятва*”.

Орфографическая вариантность выражается в разном написании проприального компонента. Не только в славянских языках, но и во французском языке тенденция писать с заглавной или строчной буквы ИС-антропоним в составе ФЕ прослеживается как в словарных источниках, так и в современных художественных и публицистических текстах, причем не только грамматически опорного, но и семантически определяющего компонента бинарных устойчивых словосочетаний “*фр. tête de Turc = tête de turc, Père Noël = père Noël; укр. Синя Борода = синя борода, Дантове пекло = дантове пекло; русск. баба Яга = баба-яга, Рыцарь Печального Образа = рыцарь печального образа, Варфоломеевская ночь = варфоломеевская ночь*”. Другой особенностью орфографической вариантиности является написание компонентов ФЕ через дефис, что формально сближает их с со сложными словами, и частое игнорирование этого знака препинания в поэтическом тексте “*фр. Barbe Bleue = Barbe-Bleue; укр. Варвара-великомученица = Варвара Великомученица; русск. Николай-Угодник = Николай Угодник*”.

Исследовав проблему вариантиности на материале АФЕ неродственных языков, мы можем констатировать, что она присуща не только для ведущих тематических классов номинативных ФЕ, но и для такого периферийного класса фразеологической системы, как фразеологическая антропонимика.

Ведущим типом фразеологических вариантов АФЕ является лексическое варьирование как апеллятивного, так и проприального компонента, которое органически дополняется и сочетается с морфологическими и орфографическими вариациями, однотипными для основной массы АФЕ вышеназванных языков, а определенные вариативные дивергенции между ними определяются различной строевой функцией украинского и русского с одной стороны, и французского языка с другой.

В данном исследовании мы кратко проанализировали на отобранном иллюстративном материале только три типа ФВ, и в дальнейшем для полного описания явления фразеологической вариантности в

ономастической фразеологии целесообразно было бы рассмотреть и другие виды ФВ, как и другие тематические разряды онимов — топонимов, теонимов, зоонимов, космонимов, компонентов ОФЕ. Перспективным, на наш взгляд, может быть исследование вариантности ОФЕ как узуальных, так и индивидуально-авторских фразеологизмов, преобразованных фантазией и воображением писателя в поэтическом тексте.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Соколова Г. Г. Фразообразование во французском языке / Соколова Г. Г. — М.: Высшая школа, 1987. — 144 с.
2. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / Кунин А. В. — М.: Высшая школа, 1972. — 244 с.
3. Липшицене-Зибусайтэ Э. И. Фразеологические синонимы французского языка / Липшицене-Зибусайтэ Э. И. — Л.: Просвещение, 1976. — 296 с.
4. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка / Назарян А. Г. — М.: Высшая школа, 1976. — 311 с.
5. Алефиренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Алефиренко М. Ф. — Харків: Основа, 1990. — 135 с.
6. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. — Харків: Основа, 1990. — 167 с.
7. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / Мостовий М. І. — Харків: Просвіта, 1993. — 212 с.
8. Жуков В. П. Русская фразеология / Жуков В. П. — М.: Высшая школа, 1986. — 310 с.

АНТРОПОГЕНДЕРНАЯ ПРОНОМИНАЛЬНАЯ ТРАНСПОЗИЦИЯ В КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ СФЕРЕ ВЕЩНОГО МИРА

Антрапогендерна прономінальна транспозиція як одна із контамінованих форм досить поширена в текстах художньої прози, фольклорних та авторських казок, коли одночасно відбувається персоніфікація та гендерна ідентифікація об'єкта зображення за допомогою відповідних прономінальних одиниць, в яких актуалізується категорія роду.

Особливість образно-стилістичного функціонування прономінальних транспозитів полягає в тому, що антрапогендерна транспозиція стає могутнім засобом метафоризації.

Ключові слова: транспозитивні займенники, антрапогендерна прономінальна транспозиція, прономінальний субститут, персоніфікація, метафоризація.

Anthropogender transposition as one of the contaminated forms is widely applied in fiction, folklore and author's fairy tales in case simultaneous personification and gender identification of the portrayed object have taken place. The phenomenon is realized by means of corresponding pronominal units within which a gender category is actualized.

Figurative and stylistic functioning of pronominal transpositive peculiarities is revealed in anthropogender transposition as a powerful means of metaphorization.

Key words: transpositive pronouns, anthropogender pronominal transposition, noun-zoosemism; pronominal substitute, gender seme, personification, metaphorization.

В настоящее время актуальными являются исследования, в которых особое внимание уделяется когнитивному аспекту лингвистики, в том числе художественному познанию действительности [1; 2]. Художественное представление мира в образах дает возможность по-новому взглянуть на известные явления и предметы, выявить их скрытые качества, что немаловажно для постижения их сути. Вопросы изучения все новых аспектов тропогенеза невольно выводят на проблемы про-

номинальной транспозиции, которая играет большую роль в создании метафорических образов. Это направление грамматической, а точнее морфологической стилистики детально пока не рассматривалось, хотя значение прономинальных средств в создании тропов подчеркивалось в целом ряде исследований [3; 4; 5].

В нашей статье мы подробнее остановимся на антропогендерной транспозиции и на функциях прономинальных единиц в создании метафорических образов.

Под антропогендерной транспозицией понимается замена местоимений мужского рода и женского рода местоимением неопределенного рода *it*, а также обратная замена, когда местоимения неопределенного рода вытесняются местоимениями одушевленного блока с четко выраженной гендерной отнесенностью (*he, his, her* и т. д.).

Под антропогендерным образом мы понимаем образ, возникающий в результате персонификации и одновременной гендерной идентификации исходного явления или предмета.

Создание одушевленных образов в этом случае происходит в результате вытеснения имперсональных гендерно-неопределенных местоимений (*it, its, itself*) персональными гендерно-определенными местоимениями (личными *he — she; him — her*; притяжательными *his — her; возвратными himself — herself*).

Подобные замены приводят к метафоризации соответствующих объектов, при этом могут возникать как оригинальные, так и стертые метафоры.

Подчеркнем, что, в отличие от многих флексивных синтетических языков, где роль местоимений в метафоризации не столь велика, в английском языке местоимение может оказаться единственным актуализатором стилистического приема персонификации, т. е. индикатором гендерной идентификации персонифицированного предмета или феномена. Это объясняется тем, что аналитический характер английского языка обуславливает наличие ограниченного арсенала средств вербальной актуализации категории гендера.

Конечно, местоимения далеко не всегда являются единственным средством антропогендерной метафоризации. При развернутой метафоре они находятся в тесном взаимодействии с глаголами персонифицированного действия, прилагательными персонифицированных качеств или существительными с прозрачной семой гендерной принадлежности, которая, как правило, согласуется в роде с использованным местоимением. Однако в развернутой метафоре

стилистико-грамматические функции могут быть и довольно четко распределены: существительные, глаголы, прилагательные чаще всего выполняют функцию общей персонализации, а местоимение конкретизирует гендерную принадлежность одушевленного явления или предмета.

Антропогендерная транспозиция затрагивает различные концептуальные сферы, в том числе такие, как “фауна и флора”, “пространственно-географические объекты”, “природные явления”, “абстрактные понятия”, “вещный мир”.

Очень часто метафоризации подвергаются конкретные неодушевленные предметы, в том числе и бытового характера. Круг этих предметов практически не ограничен. В зависимости от сюжета и замысла авторы могут персонифицировать любые предметы окружающего мира. Поскольку категория грамматического рода в английском языке нового времени для предметных сущностей никогда не была актуализирована, то выбор родового признака остается исключительно делом индивидуальных преференций.

Подчеркнем, что попытки понять семантическую мотивацию родовой принадлежности индоевропейских языков в целом успехом не увенчались [6: 154].

Обычно высказывается мнение, что данные системы являются результатом частичного преобразования какой-то более древней (и более мотивированной) “классной” системы (скорее всего, двучленной), но точный тип этой более древней системы установить не удается.

В поисках семантической доминанты, определяющей разбиение на мужской и женский род неодушевленных объектов, ученые часто обращаются, вслед за голландским типологом К. К. Уленбеком, к так называемому признаку “активности”, не связанному прямо с одушевленностью и личностью: “активностью” могут наделяться разрушительные стихии, инструменты, светила и т. п. [ibid.].

Как отмечает В. А. Плунгян, “понятию активности трудно дать независимое от конкретного материала определение, и это открывает большой простор для произвольных интерпретаций. Приходится признать, что вопрос о происхождении и семантической мотивации большинства известных родовых систем остается открытым” [6: 154].

В английском языке родовая недетерминированность по сравнению даже с другими германскими языками ещё шире (ср. с немец-

ким языком, где неодушевленные существительные имеют привязку к определенному грамматическому роду). Это позволяет авторам фольклорных и художественных произведений проявлять свою творческую фантазию, по сути дела, неограниченно.

Действительно, даже в фольклорной сказке трудно найти какие-либо предметы с устойчивыми гендерными признаками, которые бы актуализировались при олицетворении. Ещё большей свободой пользуются здесь писатели, создающие свои собственные сказки. Например, *cracker* (хлопушка) и *rocket* (ракета) у О. Уайльда являются сущностями мужского рода:

1) *Suddenly, a sharp, dry cough was heard, and they all looked around. It came from a tall, supercilious — looking Rocket, who was tied to the end of a long stick. He always coughed before he made any observations, so as to attract attention [7: 71].*

2) *“Order! Order!” cried out a Cracker. He was something of a politician, and had always taken a prominent part in the local elections, so he knew the proper Parliamentary expression to use [ibid.].*

Именно так увидел писатель в своих сказках мир одушевленных им пиротехнических средств. Очевидно, пиротехника всё же мужское занятие, поэтому и сказочные “участники” фейерверка являются представителями сильной половины человечества. В данных примерах имеет место окказиональная антропогендерная прономинальная транспозиция, когда наделение того или иного предмета женскими или мужскими качествами обусловлено исключительно личным творческим замыслом автора, его собственным мироощущением. Подобные метафорические антропогендерные образы не имеют опоры в каких-либо фольклорных или иных первоисточниках, что позволило бы говорить об их интертекстуальном статусе.

Гораздо реже подобная транспозиция встречается в драматургическом тексте. Её иногда применяют классики американской драматургии. В пьесе О’Нила “Волосатая обезьяна” главный герой кочегар Роберт Смит персонифицирует печь, рабом которой он себя считает. Она для него живое существо, высасывающее из него все силы, но вместе с тем дающая ему средства к существованию:

Yank (His voice rising exultantly in the joy of battle). Dat’s de stuff! Let her have it! All together now! Sling it into her! Let her ride! Shoot de piece now! Call de toin on her. Drive her into it! Feel her move! Watch her smoke! Speed, dat’s her middle name! Give her coal, youse guys! Coal, dat’s, her booze. Drink it up, baby.<...>Dere she go-o-es. [8: 71].

Роберт и его подручные, наконец, накормили ненасытную печь, которая им кажется то маленькой девочкой, то хищной женщиной, никого не щадящей и поглощающей всё и вся.

Существует четкая гендерная идентификация многих неодушевленных объектов, которые персонифицируются в диалекте, на котором говорят персонажи романа Дж. Стейнбека “Гроздья гнева”.

Наряду с пространственно–географическими концептами, здесь антропогендерной транспозиции подвергаются и такие объекты вещного мира, как *axe*, *car*, *ridge-pole* и др. За счет устойчивого использования местоимений *she* и *her* они получают гендерную идентификацию как сущности женского рода. Так, говоря о машине, Том сообщает о том, что собирается её заправить:

“*Al*”, he said, “*I’m gonna fill her up, an’ then you drive some*” [9: 241]. Тенденцию к женской гендерной привязке машин, плавучих средств и механизмов (*ship*, *boat*, *balloon*) заметил ещё К. Бруннер. Он считает, что употребление жен. рода для слова *ship* — древнее. Ученый предположил, что женский род здесь обусловлен тем, что все названия судов ешё в XIII–XIV вв. давались на основании французской практики по аналогии со словом *la nef* [10: 26].

Автомобиль вообще очень часто отождествляется в разговорной речи с живым существом, причем женского рода. Особенно это характерно для речи профессиональных шоферов и владельцев автомобилей, что находит отражение в персонажной речи художественных произведений:

“*Is everything all right, Hawkins?*” *The chauffeur touched his cap. “Yes, m’lady. She’s been thoroughly overhauled”* [11: 118].

Однако подобную транспозицию нельзя назвать устойчивой, поскольку в рамках даже одной реплики говорящий может использовать нормативный и транспозитивный варианты:

“*That Standard is pretty much on its last legs,*” *mused Bobby. “But I think it would just get you there. The Essex is a bit too good for the job. She’ll go at least two hundred before breaking down.*” [ibid.: 81].

В целом следует отметить, что, во-первых, антропогендерная транспозиция имеет чрезвычайно широкую сферу применения и является средством создания стилистических приемов, в частности таких, как персонификация.

Она также участвует в создании социопсихолингвистического портрета персонажа.

Во-вторых, гендерная идентификация при персонификации объектов вещного мира не подчиняется каким-либо закономерностям, хотя и наблюдается некоторое тяготение говорящих на английском языке к женской родовой идентификации различных машин и механизмов. Очевидно, это связано с тем, что мужчины, которым в основном и приходится с ними работать, рассматривают их, — с некоторой долей шутливой иронии, — как подругу или партнершу, при этом достаточно капризную и требовательную.

Определенную роль здесь могла сыграть и традиция, сложившаяся под влиянием французского языка. Это прежде всего касается различных плавучих средств.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. — М.: РАН, 1997. — 327 с.
2. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. — М.: Наука, 1988. — С. 173–204.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. — 3-е изд., испр. — Одесса: Латстар, 2002. — 292 с.
4. Мізецька В. Я. Прономінальна транспозиція в різних типах тексту // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. — 2003. — Вип. 165–166. — С.124–130.
5. Михайлук Н. П. Прономінальна транспозиція як складова частина морфологічної транспозиції та засоби її реалізації // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*: Науковий журнал / Ред. кол.: В. Д. Каліущенко (голов. ред.) та ін. — Донецьк: ДонНУ, 2008. — Т. 5. — № 2 (14). — С. 34–39.
6. Плунгян В. А. Общая морфология. — М.: Эдиториал УРСС. — 2000. — 383 с.
7. Wilde O. Fairy Tales. — M.: Progress Publishers, 1979. — 212 p.
8. O'Neill E. The Hairy Ape // Guterman N. and oth. Reader in Modern American Literature (1917–1941). — M., 1974. — P. 67–75.
9. Steinbeck J. The Grapes of Wrath. — M.: Progress, 1978. — 530 p.
10. Бруннер К. История английского языка: В двух томах. Изд. 2-е / Пер. с англ. Под ред. и с предисл. Б. А. Ильиша. — М.: Эдиториал УРСС, 2003. — 720 с.
11. Christie A. Why didn't They Ask Evans? — М.: Менеджер, 2004. — 287 с.

ЛЕКСИЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ТОРГІВЛІ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

В статье рассматривается проблема лексической сопряженности терминов немецкого, русского и украинского специальных языков торговли. Исследуются и сравниваются терминоединицы по внешней и внутренней форме исследуемых языков. Полученные результаты демонстрируют тенденции развития терминологии в системе специального подязыка торговли, его сформированность и нормированность.

Ключевые слова: специальный язык, терминосистема, терминоединица, лексическая сопряженность, лексическая сопряженность за внешней формой, лексическая сопряженность за внутренней формой.

The article deals with the problem of lexical complementarity of the terms in German, Russian and Ukrainian languages in the field of the language of trade. The units of terminology are analyzed and compared in the term of internal and external forms of the examined languages. The received results show the terminology development tendency, its construction and normality in the system of the sublanguage of trade.

Key words: special language, terminological system, term, lexical complementarity by the internal form, lexical complementarity by the external form.

Аналіз текстів монографій, збірників, статей з торгівлі дає підстави вважати, що нормативний аспект наукового та навчального тексту торгівлі пов'язаний насамперед із дослідженням функціонування терминоединиці як основного елемента фахового тексту. На сьогодні основний корпус терміносистеми вже сформувався, проте потребує суттєвого впорядкування і нормалізації.

Дослідження фахових мов має об'єктом особливості мови певної галузі науки. Проблеми, пов'язані зі специфічною лексикою фахових мов, створили необхідність виділення окремої науки — термінознавства. Наука про фахові мови має на меті дослідження власне мови певної сфери науки і техніки, у даному випадку сфери торгівлі, пред-

метом дослідження термінознавства виступає не мова як така, а саме термін як єдність поняття і назви. Таким чином, термінознавство включає і понятійну сферу певної фахової галузі.

Інтеграція та взаємодія в процесі функціонування різних наук потребують посиленої уваги науковців до питань термінознавства, дослідження лінгвістичних та прагматичних аспектів термінології в різних сферах наукової діяльності. Проблеми та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики вивчали як зарубіжні, так і українські дослідники, зокрема, А. А. Реформатський, В. В. Виноградов, В. М. Лейчик, Г. О. Винокур, Б. Н. Головін, Д. С. Лотте, Т. Л. Канделакі, Е. Ф. Скороходько, Т. Р. Кияк, В. А. Татарінов, С. Д. Шилов, Ю. Н. Марчук, Е. Жильбер, Й. Сміт, Ф. Дорнер, Т. Панько, Ф. Циткіна, Л. Симоненко.

Слід відзначити, що з поширенням міжнародних зв'язків вивчення іноземної мови як мови спеціальної набуває також фахового термінологічного спрямування, одна з ознак якого термінологічна двомовність. Терміни різних галузей утворюють в українській та іноземній мовах свої системи з внутрішньою впорядкованістю компонентів. Знайти оптимальну відповідність цих систем — важливе завдання сучасної філологічної науки, орієнтованої на якісне викладання іноземних мов.

Науково-технічна термінологія — велика складова частина лексики, яка постійно розвивається. Доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Лінгвісти слушно зауважують, що термінологічна лексика надзвичайно поширина не лише в спеціальній науково-технічній літературі, активно функціонує в середовищі фахівців, вона все більше проникає в усне розмовне мовлення різних соціальних верств населення, в художню літературу, публіцистику. Тому цілком закономірно звертається пильна увага до термінів та терміносистем з боку лінгвістів, які розглядають термінологію як важливу частину лексики сучасної літературної мови.

Лексична спорідненість термінологічних одиниць різних мов відіграє значну роль у процесі нормалізації термінів та впорядкування терміносистем.

Під спорідненістю розуміють ступінь інтернаціоналізації термінів у різних мовах, ступінь близькості терміносистем різних мов.

Порівнюючи термінологічні одиниці, що належать до різних мов, можна помітити, що між ними існує певна змістова невідповідність, перш за все, у плані вираження терміна, розбіжностях

внутрішніх форм слів, що належать до різних мов. Такі розбіжності виникають, головним чином, через те, що культурно-історичний і загальнолюдський досвід відображається в значеннях слів, а вже система даної конкретної мови пропонує мовні засоби для їх вираження.

У процесі лінгвістичних досліджень деякі вчені (наприклад, Ф. де Соссюр і його послідовники) вважали, що це явище підтверджує залежність диференційного характеру мови від системи; інші ж пояснювали його тим, що обсяг і зміст подібних значень (або внутрішніх форм) у різних мовах виявляються різними.

Поняття мають позанаціональний характер, у той час як мовні засоби, які їх виражают, наділені певними структурними особливостями, що притаманні кожній мові. Незважаючи на відмінності шляхів формування понять і на різницю смислових структур у різних мовах, переклад з однієї мови на іншу завжди можливий. Кожній мові властива національна своєрідність, з одного боку, а з іншого — можна знайти багато аналогічного в різних мовах.

В умовах міжнаціональної професійної комунікації різне лексично оформлення термінологічних одиниць створює істотні труднощі (правильне сприйняття та запам'ятування термінологічних знаків, доцільне користування цими термінами, елімінація синонімії в межах однієї наукової галузі і т. д.), які особливо проявляються при науково-технічному перекладі. Перш за все це пов'язане із необхідністю однозначного взаєморозуміння, оскільки в таких випадках один із різноструктурних термінів двох мов у процесі перекладу завжди краще “орієнтується” на їхне загальне значення. У зв’язку з цим постає питання про міжмовну уніфікацію термінів.

Досліджуючи терміносистему торгівлі, я намагалася запропонувати ймовірний підхід до зіставлення буквальних значень німецьких термінів із адекватними значеннями українських термінів. За критерій брався ступінь лексичної спорідненості. За основу було взято близько 2000 термінологічних одиниць даної терміносистеми.

Розрізняють два види міжмовної уніфікації термінів: 1) за зовнішньою формою; 2) за внутрішньою формою [1: 79].

При лексичній спорідненості за зовнішньою формою мають на увазі повну інтернаціоналізацію термінологічних одиниць, в результаті якої модифікуються лише деякі функціональні ознаки мов, які істотно не впливають на інтернаціональне звучання та значення терміна. Кількість таких термінів поступово зростає та

залежить у різних терміносферах від багатьох екстрапінгвістичних факторів.

За зовнішньою формою виділяють три групи термінів:

1) терміни, зовнішні форми яких збігаються повністю, наприклад: *das Mikrobrand* — *мікробренд*, *das Modell* — *зразок*, *die Option* — *опціон*, *der Partnet* — *партнер*, *das Paket* — *пакет*;

2) терміни, зовнішні форми яких збігаються частково, наприклад: *der Pauschalpreis* — *науальна ціна*, *der Handelspartner* — *торговий партнер*, *der Preisindex* — *індекс цін*, *der Rekordwert* — *рекордна вартість*, *die Vertriebsorganisation* — *організація збуту*;

3) терміни з різними зовнішніми формами, наприклад: *der Vertragslieferant* — *постачальник за угодою*, *der Wiederkäufer* — *повторний покупець*, *die Zahlungsunfähigkeit* — *неплатоспроможність*.

Лексична спорідненість за внутрішньою формою — складний та важливий процес, під яким прийнято розуміти: наявність однакових семантичних елементів у плані вираження терміна; відсутність “зайвих” лексем, які вживаються лише в одній із мов, які зіставляються; встановлення однакових семантичних відношень між морфемами, що зіставляються [1: 79].

Для порівняння внутрішніх форм терміноодиниць різних мов розрізняють три групи термінів:

1) терміни, внутрішні форми яких збігаються (*die Konsumgewohnheiten* — *звички споживачів*, *die Preisbildung* — *циноутворення*, *der Kreditverkauf* — *продаж в кредит*, *der Kostensenkungseffekt* — *ефект зниження витрат*);

2) терміни, внутрішні форми яких збігаються частково (*die Schwesterfirma* — *однотипна фірма*, *das Versandhaus* — *фірма з посилковою торгівлею*, *der Zwischenhändler* — *торговий посередник*);

3) терміни з різними внутрішніми формами у різних мовах (*die Unterlage* — *документ*, *die Verhandlungen* — *переговори*, *der Verfall* — *настання строку платежу*, *das Warenhaus* — *універмаг*).

Отримані дані наведено в таблиці лексичної спорідненості термінів за зовнішньою та внутрішньою формами німецької, української та російської мов:

Мова	Лексична спорідненість	
	за зовнішньою формою	за внутрішньою формою
Нім. — укр.	11 %	70 %
Нім. — рос.	10,5 %	71 %
Укр. — рос.	65 %	99 %

Здобуті результати свідчать про те, що високий рівень лексичної спорідненості за внутрішньою та зовнішньою формами української та російської мов існує через природну близькість цих мов та через великий вплив російської мови на українську в минулому та й навіть на сучасному етапі розвитку. Низький рівень спорідненості за зовнішньою формою німецької і української, німецької і російської мов виникає через те, що вони належать до різних мовних груп та тому, що терміносистеми торгівлі Німеччини, Росії та України формувалися самостійно, проте містять чимало інтернаціоналізмів та запозичень, оскільки торговельні зв'язки між цими країнами розвивалися з давніх-давен та продовжують розвиватися. До прикладу, порівнюючи із фаховою мовою нафтової промисловості, лексична спорідненість за зовнішньою формою цих мов нижча, відповідно, 8,4 % та 8,5 %. Високий рівень спорідненості за внутрішньою формою термінів фахова мова торгівлі демонструє сформованість та нормалізованість даної підмови та через те, що вона характеризується дуже низьким рівнем абстрактності та близька до загальнолітературної мови, її мовні компоненти часто перебувають на межі між термінами та не термінами, показники цієї фахової мови для німецько-української та німецько-російської мов дещо нижчі, ніж для мов із високим рівнем абстрактності (82–85 %).

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. пособие / Кияк Т. Р. – Киев : УМК ВО, 1989. – 104 с.

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ В ДИСКУРСІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

*В работе исследована история изучения понятия жанра в языкона-
ни, литературоведении, журналистике, риторике и публицистике; вы-
делены основные классы языковых актов и модели языковых жанров. По-
дано разграничение языковых и риторических жанров, охарактеризован
процесс жанрообразования в дискурсе публицистических текстов.*

Ключевые слова: жанр, жанрообразование, теория жанра, вещание,
дискурс, публицистический текст.

*History of study of concept of genre is in-process investigational in linguistics,
literary criticism, journalism, rhetoric and publicism; the basic classes of linguis-
tic acts and model of linguistic genres are selected. Differentiating of linguistic
and rhetorical genres is given, the process of creation of genre is described in
diskurs of publicism texts.*

Key words: genre, the process of creation of genre, theory of genre, broad-
casting, diskurs, publicism text.

Функціональний підхід у сучасному мовознавстві зумовлює по-
яву різних напрямів досліджень щодо функціональних особливостей
мовної системи.

Одним із провідних напрямів у цьому ракурсі є вивчення мовних
жанрів. Поняття жанру останнім часом значно розширилося й отри-
мало різні трактування в межах літературознавства, журналістики,
риторики і мовознавства.

У філологічній літературі можна зустріти різні визначення жанру:
“вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується
певними сюжетними та стилістичними ознаками” [6:272]; “різновид
функціонального стилю, форма мовного спілкування, продиктована
певними умовами побудови композиційно цілісного висловлювання.
У структурі кожного жанру знаходять вираження умови спілкування,
мета, яку ставить мовець — автор висловлювання, а також передбачу-
ване реагування адресата” [16:60].

Крім тлумачення жанрів з погляду художнього твору, останнім часом широкого розповсюдження в лінгвістичній літературі набуло поняття “мовні жанри”. Воно активно розробляється багатьма вченими (М. Бахтін, А. Вежбицька, Н. Арутюнова, Т. Шмельова, Т. Матвієва, М. Федосюк та ін.). Теоретичні дослідження з проблеми жанру тільки в літературознавстві останніх років настільки численні, що нерідко вивчення жанру виділяється в особливий розділ літературознавства, який називають “жанрологією”, або “генологією”. У сучасному мовознавстві сформувались основні напрями вивчення мовних жанрів: мовний жанр і дискурс — співвіднесення понять (І. Борисова), зв’язок функціонально-стильових єдинств і жанромовленневого потенціалу (М. Кожина, В. Салімовський, В. Дементьев), мовний жанр як феномен культури (В. Карасик, А. Вежбицька), мовний жанр як елемент у системі риторичних знань (О. Сиротініна), мовний жанр і когнітивні процеси (А. Барапов), мовний жанр як феномен соціопрагматики (В. Дементьев та ін.), мовний жанр як комунікативний феномен (В. Гольдін), мовний жанр як система типологізованих елементів (А. Барапов), запропоновано класифікації жанрів за різними ознаками — виділяють інформативні, оцінні, фатичні, імперативні, ритуальні жанри (Т. Шмельова, В. Дементьев); прості і складні, первинні і вторинні (М. Бахтін), у процесі розробки близькі до універсальних системи опису мовного жанру (Т. Шмельова, А. Вежбицька).

Більшість лінгвістів у розумінні мовних жанрів спирається на концепцію М. М. Бахтіна. У своїй роботі він виділяє три моменти: тематичний зміст, стиль і композиційну побудову. “Усі ці три моменти... нерозривно пов’язані в цілому висловлюванні й однаково визначаються специфікою сфери спілкування. Кожне висловлення, звичайно, індивідуальне. Проте кожна сфера використання мови формує свої відносно стійкі типи таких висловлювань, які ми і называем мовними жанрами” [3:237]. До визначальних критеріїв висловлювання належать: наявність меж, які визначають зміну мовленнєвих суб’єктів; специфічна форма завершеності і цілісність висловлювання, яка полягає в предметно-смисловій вичерпності, мовленнєвому задумі, типових композиційно-жанрових формах завершеності. М. М. Бахтін акцентує увагу на тому, що різновид є однією з основних ознак мовних жанрів, відповідно, спектр мовних жанрів майже необмежений. Універсальність теорії мовних жанрів сприяє її привабливості для використання як методологічної бази дослідження сучасних жанрових ресурсів. Незважаючи на складність вивчення такого комплексу різномірних і

відмінних за всіма параметрами жанрів, універсалізм підходу до всіх мовних жанрів, запропонований у праці М. М. Бахтіна, допомагає підійти до системного аналізу жанрів і текстів на єдиній основі.

Літературні твори поділяються на жанри на основі цілого ряду ознак. В. В. Кожинов виділив три такі ознаки: 1) приналежність до різних родів літератури: епічні, драматичні та ліричні жанри; 2) у межах родів він поділяв жанри за їх провідною естетичною якістю, естетичною “тональністю”: комічні, трагічні, елегійні, сатиричні, ідилічні та інші; 3) виділення жанрів проводиться на основі врахування обсягу і відповідної загальної структури художнього твору. Обсяг багато в чому залежить від роду та естетичної “тональності”: лірика звичайно за обсягом невелика, драма має розміри, продиктовані умовами сценічного втілення, а геройка і трагедійність вимагають розгорненого “широкого дихання” [11:39–45].

З розвитком літературознавства уявлення про ознаки літературних жанрів поглиблюється. До основних характеристик виділеного раніше жанру додаються нові: 1) естетична основа ставлення до дійсності; 2) охоплення дійсності (роман і розповідь); 3) тип викладу (оповідання, опис, діалог); 4) композиційна структура (роль дії, персонажа, обставин); 5) характер організації словесної тканини (ритм, інтонація, тропи).

Як відомо, основовою спілкування є комунікативний акт, ім'я якого дорівнює імені первинного мовного жанру. У лінгвістиці при розгляді сучасної теорії мовних актів встановлено сім класів мовних актів як той узагальнений мінімум, на який ми спираємося: 1) репрезентативи — повідомлення; 2) комісиви — зобов'язання; 3) директиви — спонуки; 4) рогативи — питання; 5) декларативи — оголошення (декларації); 6) експресиви — вираження емоцій; 7) контакттиви — вираження мовного етикету [18:155–156].

Сучасне жанрознавство, ґрунтуючись на теорії жанрів мови М. М. Бахтіна, репрезентувало цікаві класифікації мовних жанрів, основними ознаками яких, на думку більшості вчених, виявляються: адресант, адресат, спостерігач (непрямий, третій адресат), референтна ситуація, канал зв'язку, загальний контекст взаємодії, час, місце і навколошнє оточення [11:8]; комунікативна мета, образ автора, образ адресата, образ минулого, образ майбутнього, тип змісту подій, мовне втілення мовного жанру [19:91–98].

Цікаві моделі (інваріанти) мовних жанрів, представлені Т. В. Шмелевою, які повинні розрізнятися перш за все за сферами спілкування

і можуть охоплювати первинні та вторинні мовні жанри. Т. В. Шмельова виділяє чотири моделі (інваріанті) мовних жанрів: інформативні, імперативні, етикетні, оцінні. Вона ототожнює поняття мовного акту і мовного жанру, що, на наш погляд, неправомірно [19: 91–98].

А. Вежбицька переносить акцент з поняття “мовний акт” на “мовний жанр”, вважаючи, що поняття мовних жанрів, сформульоване і розвинуте в багатьох роботах М. Бахтіна, надзвичайно плідне як для літературознавства, так і для лінгвістичних досліджень, а також для досліджень культури взагалі [5: 99–111]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що питання про співвіднесення мовних актів і мовних жанрів складне і не вирішene до кінця. Саме це дало підстави М. Конжиній вважати поняття “мовний акт” і “первинний мовний жанр” (але не вторинного) ідентичними [10: 52–61]. Проте у лінгвістичній літературі існують і інші думки. Так, Т. А. Демешкіна стверджує, що, “аналізуючи мовні жанри, ми маємо справу з готовими текстами (висловлюваннями), створеними в результаті того чи іншого мовного акта. Дослідження мовних жанрів проводять у напрямку від форми до змісту, мовні акти інтерпретують як одиницю мовної поведінки людини, їх аналіз зводить до аналізу “мовних кроків” людини в тій чи іншій ситуації” [9: 88]. Крім цього, як стверджує І. Ю. Мясников, відмінність між мовним актом і мовним жанром полягає в параметрах обсягу досліджуваних висловлювань (текстів). Так, акт — у більшій мірі однічна, елементарна, однофазова дія. Мовний жанр може постати і як один мовний акт, і як ланцюг актів [12:76–77].

Дослідники по-різному виділяють основні підходи до вивчення жанрів мовлення, серед яких можна виділити такі:

1. Т. В. Шмельова поділяє підхід до дослідження мовних жанрів на лексичний (пов’язаний з ідентифікацією та іменуванням жанрів), стилістичний (пов’язаний з наповненням жанрів, внутрішньою специфікою, композицією, відбором мовних засобів тощо) і мовленнєвий, який базується на вивченні функціонування жанрів мовлення, пов’язаний з розглядом авторського замислу, інтенції, макроконтексту [19].

2. В. А. Салімовський виділяє напрям вивчення мовних жанрів на іншій основі: їх орієнтованість на комуніканта і соціум у цілому. У першому напрямі основним поняттям є іллокуція [2;5;19], у другому — параметр соціальної функції [7].

3. В. В. Дементьев за основу бере звернення до функції як такої (монологічність мовлення, граматизація підходу), до комунікантів зі

складним набором атрибутів (діалогічність мовлення, взаємодія, соціокультурна контекстуальності мовлення).

З погляду функціональних стилів мовлення один мовний жанр може бути втілений у стилістично різнопідвидах текстах. “У кожній сфері існують і застосовуються свої жанри, що відповідають специфічним умовам цієї сфери; цим жанрам і відповідають певні стилі. Стиль входить до жанрової єдності висловлення” [4:164].

Теорія жанру входить до концепції мовних жанрів М. М. Бахтіна в його розумінні жанрового спілкування в межах діалогічної культури.

Один і той же жанр може бути суто мовним за відсутності спеціально спланованої, свідомо використаної побудови мовлення і вживання в ньому певних мовних засобів і риторичним — у разі свідомого планування і вживання тих чи інших засобів (підкреслена ввічливість прохання, підкреслена імперативність наказу тощо).

Іноді адресант змушений мобілізувати для успіху комунікації всі свої мовні можливості, саме побудувати вислів або ряд висловів із його точки зору найефективнішим способом. У цих випадках можна говорити не тільки про мовні, але і про риторичні жанри.

Не кожний мовний жанр є і риторичним навіть в потенції: навряд чи можливо (в усякому разі це не типове) будувати суперечку. Її виникнення не планується наперед і, за винятком дуже окремих випадків, не добираються наперед найобразливіші або грубі слова.

Таким чином, слід було б розрізняти і при їх вивченні розмежовувати мовні і риторичні жанри.

Риторика Арістотеля виділяла три роди мовлення: дорадче (схилити — відхилити), його мета: користь — шкода; судове (звинуватити — виправдати), його мета: справедливе — несправедливе; епідейктичне (хвалити або засуджувати), його мета: прекрасне — ганебне. В цьому значенні Арістотель говорить про “три роди риторичного мовлення” [1:14]. Пізніше дорадче мовлення як рід розшаровується.

Російська дослідниця В. В. Ученова характеризує систему жанрів як таку, що піддається змінам: “багатоманітність жанрів сучасної публіцистики відображає розширювальні можливості цього виду духовної діяльності в “моделюванні” дійсності, у впливі на неї” [17: 94]. Тому справедливими є думки науковців про необхідність постійного оновлення поглядів на жанрову систему, уявлення про актуальні жанрові форми і ті, які відмирають, у зв’язку зі змінами в практиці масових комунікацій. Актуальною є ця думка і в сучасному контексті формування дискурсу періодичного видання. Крім цього, у науковій

літературі наголошується не тільки на розширенні жанрових уявлень, але й на певних доопрацюваннях методології вивчення жанрів, що випливає у неврахуванні специфіки багатьох жанрових ресурсів (не публіцистичні форми інформації — офіційні, літературно-художні, довідково-рекламні жанри, які в структурах видань відіграють значну роль). Для сучасних видань характерне використання жанрів майже всіх жанрових систем — літератури, статистики, діловодства, усного мовлення тощо. У зв’язку з цим і запозичення жанрів із закордонної преси виникає потреба додаткових критеріїв жанрової диференціації та нові підходи до диференціації жанрів. Прагнення описати принципово нові жанрові різновиди (анонс, анотація, міні-рецензія, аналітичне інтерв’ю, журналістське розслідування, моніторинг, версія, кореспонденція та ін.) зустрічаємо і в роботах А. А. Тертичного [15]. Проте пошук нових підходів до вивчення жанрового різноманіття сучасних видань є актуальним завданням.

У сучасній пресі активно використовують такі жанри: замітка, стаття, кореспонденція, репортаж, інтерв’ю, коментар, огляд та ін. Водночас зберігають стабільність протягом тривалого часу видання, структури яких майже повністю складаються із класичних жанрових форм. Крім цього, спостерігаємо синтезовані жанри (інтерв’ю-репортаж, інтерв’ю-творчий портрет, міні-коментар-замітка, рецензія — проблемна стаття та ін.). До іншого різновиду жанрових ресурсів можна віднести і використання жанрів, запозичених з інших сфер, функціональних стилів (жанрів художньої літератури, фольклору, документальних жанрів та ін.). Ще однією тенденцією у сучасній публіцистиці є утворення малих жанрових форм, які мають риси звичайних жанрів, але набувають нових характеристик в силу специфіки свого текстового обсягу. Отже, узагальнивши картину типології жанрових ресурсів сучасного видання, можна виокремити такі напрями: 1) система жанрів журналістики; 2) жанри художньої літератури; 3) документальні жанри; 4) жанри розмовного мовлення; 5) система типів жанрово неосмислених текстів і підсистема малих форм; 6) синтетичні жанрові форми.

Дослідники справедливо констатують про те, що в сучасній науковій літературі не запропоновано системного погляду на все різноманіття жанрів, які використовують у сучасних періодичних виданнях, що дає їм підстави зробити висновок про те, що сучасний досвід використання нежурналістських жанрів в журналах і газетах різного типу випереджає теорію.

Суттєві зміни у системі організації та функціонування засобів масової інформації в Україні кінця ХХ — початку ХХІ століття зумовили пе-регляд підходів до класифікації жанрів. Починаючи ще з радянського періоду, дослідники констатують той факт, що суттєво посилився про-цес розмивання жанрових меж (взаємопроникнення елементів одних жанрів в інші), та появу нових жанрів (журналістське розслідування, сповідь, версія, бесіда, прес-реліз, а також колонка — специфічний жанр, що увібрал у себе риси коментаря, есе, фейлетону). Так, напри-клад, М. І. Шостак зазначає, що внаслідок розмивання жанрових меж деякі жанри — звіт, інтерв'ю, кореспонденція, репортаж — уже при-пинили жорстко атрибутуватися як суто інформаційні чи аналітичні [20]. Зокрема, науковці констатують, що на сучасному етапі такий жанр, як інтерв'ю, захопивши значенневі простори нарису, перестало бути тільки новиною з перших вуст — на перший план вийшов без-сумнівний інтерес до особистості співрозмовника. Дослідники спра-ведливо наголошують на тому, що відбулася переоцінка жанрових цінностей: одні жанри практично зникли з газетних шпалт (нарис, фейлетон, передова стаття, огляд преси), інші, навпаки, перейшли у розряд найчастіше використовуваних журналістами (інтерв'ю, ко-ментар), крім цього, невід'ємною прикметою жанрового наповнення більшості періодичних видань стали піарівські та рекламні тексти.

На сьогодні запропоновано різні класифікації жанрів на основі різних підходів. Одна з таких класифікацій запропонована у моно-графії О. М. Гриценко, В. І. Шкляря [8]. Підставами поділу є: об'єкт відображення; призначення виступу; масштаб охоплення дійсності, масштаб узагальнення; особливості літературно-стилістичних за-собів. Таким чином, система жанрів представлена такими групами: інформаційно-публіцистичні (замітка, репортаж, інтерв'ю, звіт); аналітично-публіцистичні (кореспонденція, стаття, рецензія, огляд, огляд преси, коментар, лист); художньо-публіцистичні (нарис, фейлетон, памфлет, етюд, есе). К. С. Серажим, виходячи з того, що **жанр** — це, по-перше, специфічний спосіб відображення дійсності, а по-друге, специфічний спосіб її аналізу (інакше кажучи, **публіцистич-ний жанр** — це відносно стійка структурно-змістова організація тексту, зумовлена своєрідним відображенням дійсності та характером став-лення до неї автора), а також із того, що будь-який журналістський текст неодмінно складається з трьох основних компонентів: а) пові-домлення про новину або проблему; б) фрагментарне або докладне осмислення ситуації; в) прийоми емоційного впливу на аудиторію

(на логіко-поняттійному або поняттєво-образному рівні), — усі тексти, що з'являються у сучасній пресі, класифікують на: 1) *оперативно-інформаційні* (замітка у всіх її різновидах); 2) *оперативно-дослідницькі* (інтерв'ю, репортажі, звіти); 3) *дослідницько-інформаційні* (кореспонденція, коментар, колонка, рецензія); 4) *дослідницькі* (стаття, лист, огляд); 5) *дослідницько-образні* або *художньо-публіцистичні* (нарис, есе, портрет, фейлетон, памфлет) [14]. На підставі аналізу лінгвістичної літератури можна стверджувати, що спостерігається тенденція дослідження жанрової палітри того чи іншого дискурсу. Зокрема, особливості жанрової палітри сучасного українського політичного дискурсу детально проаналізовано в одній із робіт К. С. Серажим [13].

Жанрова палітра сучасного українського публіцистичного дискурсу настільки багата, що охопити її межами одного дослідження, спеціально не присвяченого цій темі, фактично неможливо. Зараз же зосередимося лише на кількох аспектах.

Публіцистичний дискурс охоплює масові популярні політичні тексти, які впливають на суспільно-політичні процеси оперативним висвітленням, в основі якого ідейно-політичне осмислення та вираження емоційної оцінки.

Одним з елементів поняття публіцистичного дискурсу є мова газет, суспільно-політичних журналів, мова доповідей, виступів, бесід, промов, дискусій, мова радіо- і телепередач, документально-публіцистичного кіно.

Як відомо, політична інформація охоплює явища, факти і події політичної сфери життя суспільства. Крім цього, це повідомлення про важливі події та явища з інших сфер суспільного життя, зокрема, економіки, культури тощо.

Ми вже відзначали те, що основна комунікативно-прагматична функція публіцистичного дискурсу — пропагандистсько-агітаційна, тобто, з одного боку, розповсюдження політичної інформації, а з іншого — спонукання людей до активізації їх думок, дій. Ця функція розрахована на різні групи людей: за віком, освітою, ідеологією і т. д. Групова індивідуалізація суспільно-політичної комунікації обумовлює її експресивність та емоційність, які втілено, конкретизовано у відповідних мовленнєвих жанрах. Особливістю публіцистичного дискурсу є відкрита оцінність. На відміну від художнього твору, у публіцистиці не у підтексті, а у самому тексті закладено ставлення до викладених фактів.

Родове і видове багатоманіття сучасного публіцистичного дискурсу не можна чітко розмежувати. Найбільш загально можна виділити

дві велики групи публіцистичних текстів відповідно до комунікативної аудиторії: газетно-журнальну публіцистику та соціально-політичне красномовство.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель. — М.: Лабиринт, 2000. — 224 с.
2. Арутюнова Н. Д. Жанры общения / Арутюнова Н. Д. // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. — М.: Наука, 1992. — С. 52–56.
3. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / Бахтин М. М. // Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979. — 423 с.
4. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. Из архивных записей к работе “Проблема речевых жанров”. Проблема текста / Бахтин М. М. — М.: Русские словари, 1996. — С. 159–206. — (Сочинения: в 5 томах / М. Бахтин; т. 5).
5. Вежбицка А. Речевые жанры / А. Вежбицка // Жанры речи. — Саратов: Колледж, 1997. — С. 99–111.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. — 1440 с.
7. Гольдин В. Е. Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи / Гольдин В. Е. // Жанры речи. — Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 1997. — Вып. 1. — С. 23–34.
8. Грищенко О. М. Основи теорії міжнародної журналістики / О. М. Грищенко, В. І. Шкляр. — К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. — 304 с.
9. Демешкина Т. А. Теория диалектного высказывания. Аспекты семантики / Демешкина Т. А. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 2000. — 190 с.
10. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой аспект (некоторые аспекты проблемы) / Кожина М. Н. // Жанры речи. — Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 1999. — Вып. 2. — С. 52–61.
11. Кожинов В. В. К проблеме литературных родов жанров / Кожинов В. В. // Теория литературы: основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры литературы. — М., 1964. — С. 39–50.
12. Мясников И. Ю. Жанры речи в дискурсе периодического издания: специфика дискурса и описательная модель речевого жанра: Дис. ... канд. филол. наук. — М., 2006.
13. Серажим К. С. Особливі жанрові форми втілення політичного дискурсу у сучасній українській пресі // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. VII Всеукр. наук.-теорет. конф. Львів, 17–18 трав. 2002 р. / За ред. М. М. Романюка. — Львів, 2002. — С. 490–493.
14. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти): дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / К. С. Серажим. — К., 2003. — 408 с. : рис. — Бібліогр.: С. 346–372.
15. Тертычный А. А. Трансформация жанровой структуры современной периодической печати // Вестник Московского государственного университета. — Серия “Журналистика”. — 2002. — № 2.

16. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [за ред. С. Я. Єрмоленко]. — К.: Либідь, 2001. — 224 с.
17. Ученова В. В. Современные тенденции развития журналистских жанров // Вестник Московского государственного университета. — Серия 10. Журналистика. — 1976. — № 4.
18. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения / Формановская Н. И. — М.: ИРЯП, 1998. — 292 с.
19. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Шмелева Т. В. // Жанры речи. — Саратов, 1997. — С. 91–98.
20. Шостак М. И. Журналист и его произведение: Практическое пособие / Шостак М. И. — М.: Гендальф, 1998. — 96 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

В статье рассматриваются проблемы перевода французских имен собственных (топонимов, гидронимов, антропонимов) на украинский язык, а также пути сохранения их социокультурных характеристик. Подчеркивается творческая роль переводчика для адекватной передачи гимен собственных, вплоть до создания окказиональных или функциональных соответствий.

Ключевые слова: перевод, транслитерация, транскрипция, эквивалент, топоним, антропоним, социокультурный.

The article deals with the issue of translating French proper names (toponyms, hydronyms, antroponyms) into Ukrainian and the ways to preserve their socio-cultural characteristics. The creative part of interpreter in adequate translation of proper names up to creating occasional or functional compliances is emphasized.

Key words: translation, transliteration, transcription, equivalent, toponym, antroponym, sociocultural.

Проблему втрати та викривлення інформації при її передачі, наприклад, при перекладі так званої безеквівалентної лексики, до якої відносять культурні реалії, власні назви, неологізми, не можна вважати остаточно вирішеною, хоча вже існує певний багаж перекладацьких рішень, зокрема, завдяки роботам Дж. А. Міллера [1] та Л. К. Латишева [2; 3]. Однак далеко не для кожного випадку пропонується готовий перекладацький еквівалент, що і зумовлює **актуальність** даної статті.

Мета статті полягає в окресленні шляхів перекладу французьких власних назв на українську мову із збереженням їхніх соціокультурних характеристик.

Наукову новизну статті визначають намагання узагальнити та систематизувати перекладацькі стратегії та підходи при перекладі різноманітних власних назв.

З точки зору перекладу, власні назви становлять окрему групу ономастичних реалій. Як лексичні елементи, що позначають реалії, власні назви (топоніми, гідроніми, антропоніми) несуть певну соціокультурну інформацію, яка, власне, і надає тексту національного окрасу.

Для відтворення в перекладі власних назв застосовується один із наступних прийомів: транслітерація, транскрипція, переклад.

Вибір способу реституції власної назви часто залежить від історичних факторів та екстралингвістичних традицій, на які має зважати перекладач. При перекладі із французької на українську мову також одразу постає проблема яскраво виражених фонетичних та графічних відмінностей, що ускладнює адекватне відтворення власних назв.

Вдаючись до прийому *транслітерації*, що передбачає заміну кожної графеми мови оригіналу на графему, або групу графем, мови перекладу, незалежно від вимови, перекладач має змогу відтворити оригінальну власну назву практично без втрат. Проте система транслітерації часто вимагає дотримання досить складних правил для відтворення графем висхідної мови, які не мають відповідників у цільовій мові. Так, для української мови не виникає проблеми реституції жодної із графем латинського алфавіту французької мови, тоді як у зворотному випадку постає проблема браку існуючих латинських літер для відтворення українських кирилических букв, що спричиняє необхідність використання груп графем, або спеціальних значків, у відповідності до міжнародної норми транслітерації ISO 9: 1995. Це одна із причин, що пояснює непродуктивність зазначеного методу для двох аналізованих мов.

Нечисленні приклади транслітерації французьких власних назв є даниною історичній традиції: *F. Villon* — *Ф. Вілон*, *V. Hugo* — *В. Гюго*, *Reims* — *Реймс*, *Agen* — *Ажен*, *Gap* — *Гап*. Такий спосіб реституції власних назв дуже сильно спотворює їхнє оригінальне звучання, оскільки для сучасної французької мови характерна велика розбіжність між фонетичним та графічним малюнками слова.

Саме з причини складної системи відповідності у французькій мові між написанням слова та його вимовою, при перекладі прийнято послуговуватись прийомом *транскрипції*, або *трансфонування*, що передбачає заміну кожної фонеми мови оригіналу на графему, або групу графем мови перекладу. Таким чином, транскрипція намагається якнайточніше відтворити оригінальне звучання іншомовної власної назви засобами мови перекладу: *F. Villon* — *Ф. Вілон*, *Bordeaux* —

Bordō, Beauvais — Бове, Evry — Еврі, Evreux — Еvre, Moulins — Мулен, Troyes — Труа, Auch — Ош, Mets — Мец.

При трансфомуванні власних назв із французької мови на перекладача очікує цілий ряд пасток, адже ціла низка топонімів, гідронімів та антропонімів має вимову, що не відповідає нормативним правилам читання сучасної мови, несучи відбиток старовинної орфографії.

Так, наприклад, приголосні *-s*, *-t*, *-z* *-r*, зазвичай німі у кінцевій позиції, в низці власних імен, вимовляються: *Jaurès — Жорес, F. Mallet-Joris — Ф. Мале-Жоріс, Rodez — Родез, Quimper — Кемпер, Beigbeder — Беебедер*. Немає жодної закономірності у вимові закінчень на *-as*, *-us*, *-os*, *-at*, *-it*, *-st*, *-er*, отже слід постійно звертатися до довідкових видань: *Tournus — Турню*, але *Arras — Appas, Prévost — Прево* але *Marrast — Mappast, Diane de Poitiers — Діана де Пуатьє, Michel Tournier — Мишель Турньє* але *Bernard Werber — Бернард Вербер*. Часто літера *s* перед приголосними (особливо *-d, -m, -n, -l*) не вимовляється: *Duchesne — Дюшен, Guesde — Гед, Rouger de Lisle — Руже де Ліль*. У власних назвах, створених на основі злиття двох повнозначних слів або артикла та іменника, кожна частина зберігає свою вимову: *Descartes — Декарт, Montfaucon — Монфокон, Montauban — Монтобан*, проте *Thérèse Desqueyroux — Тереза Дескейру*. В окремих власних іменах *b* перед *v* залишається німім: *Lefèvre — Лефевр, Fabvier — Фав’є*. Найчастіше *l* в позиції після *-au, -ou* але перед *t, d* не вимовляється: *Renault — Рено*. Кінцеві *-l, -le*, групи *la, lo, lu* трансфомуються за допомогою *ль, ла, ло, лу*: *Laval — Лаваль, Charleville — Шарлевіль*, проте *Emile Zola — Еміль Золя, Nicolas — Ніколя*. Буквосполучення *ay, ey* в кінці слова або перед приголосним транскрибуються за допомогою *e*: *Du Bellay — Дюбелле*. Носові *an, am, en, aen, on, om, in, im, ain, aim, oin, un, um* розкладаються на дві фонеми — *ан, он, ен*: *F. Sagan — Ф. Саган, A. Comte — О. Конт, H. Bazin — Е. Базен, Melun — Мелен, Moulin — Мулен, Pointe-a-Pitre — Пуент-а-Пітр*. Проте перед літерами *b* або *r* носовий *m* залишається: *Champagne — Шампань*. Голосний *и* зазвичай передається за допомогою *ю*: *Bouches-du-Rhône — Буш-дю-Рон, Puy de Dôme — Пюї-де-Дом*, проте на початку слова може транскрибуватися через *i*: *Usset — Іссе*, а після *ж* за допомогою літери *у*: *Jules Verne — Жуль Верн*. Фонема *yod* (*y, i, il, ill*) на початку слова або після голосної передається за допомогою *й*: *Créteil — Кретей*. Якщо після приголосних *b, n, ф, в, г, к, м, р, ж, х, ш, щ* ставиться апостроф: *Fourier — Фур’є, Amiens — Ам’ен*, то після приголосних *d, t, с, з, л, н* пишеться *ь*: *Molière — Мольєр* [4: 98].

Також потрібно знати традиційну орфографію (дефіс, окреме чи злите написання) в українській мові окремих французьких власних назв: *La Rochefoucauld* — Ларошфуко, *La Fontaine* — Лафонтен, *Pont-l'évêque* — сир понлевек.

У наш час практична транскрипція, хоча вона завжди залишається приблизним варіантом передачі оригінального звучання, є основним засобом відтворення французьких антропонімів: *Louis de Funès* — Луї де Фюнес, *Charles de Gaulle* — Шарль де Голль, *Jacques Chirac* — Жак Ширак, *Michel Platini* — Мішель Платіні та топонімів: *Bordeaux*, *Rouen* — Руан, *Nantes* — Нант. Проте, власні імена історичних особистостей, а саме апостолів, святих, Пап римських, королів, перекладаються: *Saint Jacques* — Апостол Яків, *Saint Benoît* — Святий Бенедикт, *François d'Assise* — Франциск Асизький, *Saint Augustin* — Блаженний Августин, *Innocent II* — Інокентій II, *Grégoire IV* — Григорій IV, *Jean-Paul II* — Іван-Павло II, *Louis XIV* — Людовік XIV, *Henri IV* — Генріх IV, *Charlemagne* — Карл Великий, *Guillaume le Conquérant* — Вільгельм Завойовник, *Guillaume Tell* — Вільгельм Телль.

До трансфонування звертаються також у разі відтворення назв газет, журналів, театрів, кінотеатрів, промислових підприємств, торговельних компаній, комерційних груп тощо, в разі потреби роблячи прагматичну адаптацію: *Le Monde* — газета “Монд”, *Paris-Match* — часопис “Парі-матч”, *Point* — французький журнал “Пуен”, *Comédie-Française* — паризький театр “Комеді Франсез”, *Compagnie GDF* — газова компанія Газ де Франс, *Crédit Lyonnais* — французький банк “Креді Ліонне”, *Air France* — французька авіакомпанія “Ер Франс”.

Назви готелів та ресторанів транскрибууються, якщо в назві використана власне ім’я або власна назва: *le restaurant “Annabelle”* — ресторан “Анабель”, *l'Hôtel Ritz* — готель Ріц, *l'Hôtel Negresco* — готель Негреско, *l'Hôtel Carlton* — готель Карлтон, *le restaurant Renaissance* — ресторан “Ренесанс”, *le café de Flore* — кав’яння “Флор”, *le café Napolitain* — кав’яння “Наполітен”, *l'Hôtel de la Louisiane* — Готель Луїзіана, та перекладаються, якщо в основу покладено загальну назву: *le restaurant Chapeau Rouge* — діжсонський ресторан “Червоний капелюшок”, *le café “Deux Magots”* — кав’яння “Дві Макаки”, *le cabaret “Au Lapin Agile”* — кабаре “У спритного Кролика”.

Назви вулиць транскрибууються: *rue Rivoli* — вулиця Ріволі, *rue Chateu d'Eau* — вулиця Шато д’О, *rue de Puits* — вулиця де Пюї, проте назви площ, проспектів, бульварів перекладаються: *place de la Concorde* — площа Злагоди, *place de la Bastille* — площа Бастілії, *place de*

Vosges — Вогезька площа, *avenue Les Champs Elysés* — проспект Єлісейського поля, *boulevard de Sébastopol* — Севастопольський бульвар. Також потребують перекладу назви відомих пам'яток: *la Tour Eiffel* — Ейфелева вежа, *la cathédrale de Notre Dame de Paris* — собор Паризької Богоматері, *le Palais de Luxembourg* — Люксембурзький палац, *la colonne Vendôme* — Вандомська колона, *le Pont neuf* — Новий міст, *le Pont des Arts* — міст Мистецтв.

Традиційно перекладаються окремі значущі елементи топонімів: *Haute Normandie* — Верхня Нормандія, *Bas-Rhin* — Нижній Рейн, *Alpes Maritimes* — Приморські Альпи, *Alpes de Haute Provence* — Альпи Верхнього Провансу, *Corse du Sud* — Південна Корсика, *Pyrénées Orientales* — Східні Піренеї.

Не можна нехтувати роль традиції при перекладі власних назв, які стали на сьогодні єдиними можливими варіантами, хоча не завжди виконані на основі практичної транскрипції. Це випадок численних топонімів та гідронімів, як власне французьких: *Paris* — Париж, *Menton* — Ментона, *la Seine* — Сена, *la Loire* — Луара, *le Rhin* — Рейн, так і іншомовних, що часто зустрічаються у французьких текстах: *la Prusse* — Пруссія, *la Bavière* — Баварія, *Cologne* — Кельн, *Aix-la-Chapelle* — Аахен, *Forkt-Noire* — Шварцвальд, *Anvers* — Антверпен, *Gent* — Гент, *Naples* — Неаполь, *Venise* — Венеція, *Vienne* — Віденсь, *Bâle* — Базель, *le Cap* — Кейптаун, *le Danube* — Дунай, *le lac Léman* — Женевське озеро, *le golf de Gascogne* — Біскайська затока, *la mer d'Oman* — Аравійське море, *l'Archipel de Magellan* — Вогняна Земля, *la Terre-Neuve* — Ньюфаундленд.

Власні назви у художніх текстах відіграють дуже важливу роль, забезпечуючи твору національний колорит. Якщо топоніми та гідроніми відтворюються на основі вищевикладених правил, то власні імена людей потребують дещо іншого підходу, оскільки в літературних текстах виконують не лише номінативну функцію, а ще й стилістичну та естетичну. Сигніфікативні антропоніми водночас характеризують та оцінюють суб'єкт, провокують відповідне ставлення до персонажа. Мабуть тому, в художньому перекладі домінує тенденція перекладу сигніфікативних власних імен, принаймні за допомогою примітки внизу сторінки, де подається безпосередній переклад прізвища персонажа, оскільки ані транслітерація, ані транскрипція не здатні відтворити ту семантичну та експресивну інформацію, яку вклав автор. Цей факт спонукає перекладача до пошуку варіанта адекватного відтворення таких власних імен, аж до створення оказіональних або

функціональних відповідників, здатних забезпечити адекватний емоційний вплив на читача перекладу. Так, практично будь-яка загальна назва може слугувати основою для творення власної назви (прізвище, прізвисько): *Paul-Emile Glaise* — Поль-Еміль Глина, *Camille Phoque* — Каміла Тюлень, *Franc Lestafier* — Франк Зброяносець, а дещо змінена звукова форма або орфографія дозволять зімітувати іншомовне походження: *Jérôme Cloué* — Жером Пристукнутье, або Жером Безпорадийо, *Ernest Lebaïju* — Ернест Гарносікер або Ернест Ледобросік. Французького забарвлення перекладеним на українську мову прізвищам може додати і транскрибування частки “*de*”: *Dutilleul* — Дюоліпа.

Однозначні правила перекладу власних імен у художніх текстах розробити неможливо, оскільки кожна знахідка у кожному конкретному випадку завдячує креативності перекладача, його письменницькому талантові.

Підбиваючи підсумок викладеним міркуванням, ми не можемо не погодитись із думкою, що “творча діяльність перекладача має спрямовуватись на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого” [5:176].

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Миллер Дж. Магическое число семь плюс или минус два. О некоторых пределах нашей способности перерабатывать информацию / Дж. Миллер // Информационная психология. — М., 1975.
2. Латышев Л. К. К проблеме переводческих ошибок / Латышев Л. К. // Перевод и лингвистика текста. — М., 1994. — С. 87–95.
3. Латышев Л. К. Технология перевода / Латышев Л. К. — М., 2000.
4. Федорова Л. Аспектний переклад. Французька та українська мови / Л. Федорова — К.: КДЛУ, 1999. — С. 98.
5. Чередниченко О. И. Про мову і переклад / О. И. Чередниченко. — К.: Либідь, 2007. — С. 176.

КОМУНІКАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАДОК В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено проблемі дослідження комунікативних особливостей українських, російських та англійських загадок. У роботі здійснюється зіставний аналіз загадок, аналізуються характерні комунікативні риси загадок в українській, російській та англійській мовах.

Ключові слова: комунікативна характеристика, зіставний аналіз, загадка.

The article is sanctified to the problem research of communicative features Ukrainian, Russian and English riddles. In-process the comparable analysis of riddles comes true, the personal communicative touches of riddle are analysed in the Ukrainian, Russian and English languages.

Key words: communicative description, comparable analysis, riddle.

Народнопоетична творчість як складова частина культури народу є важливим засобом пізнання історичних особливостей його розвитку, духовності, його ідеалів, сподівань, художніх смаків, побуту тощо. Таким яскравим прикладом прояву культури є загадка, яка увібрала в себе все минуле й сучасне свого народу.

Проблемі дослідження семантико-стилістичних та комунікативних особливостей загадки не приділено достатньої уваги в сучасному мовознавстві. Є деякі поодинокі розвідки цієї проблеми в дидактиці, але в мовознавчій літературі цей аспект не висвітлений. Тому зазначена тема є актуальною. Метою нашої статті є дослідження комунікативної характеристики загадки в українській, російській та англійській мовах. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання: 1) здійснити зіставний аналіз загадок; 2) проаналізувати характерні комунікативні риси загадки в українській, російській та англійській мовах.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки дослідження загадки мало цікавить не лише мовознавців, а й дидактів. Існують поодинокі розвідки цієї проблеми [В. П. Анікін 1957; 1980; Ф. Євсеєв 2001; М. Дмитренко 1993; 2003; Захарова 2007; 2009; В. В. Митрофанова 1966; 1971; 1978; 1979; М. А. Рибникова 1932; 1985 та ін.], але дослідження загадки не є активним.

Загадка — вид усної народної поетичної творчості. Вона дає поетично-умовне відображення предметів чи явищ оточуючої людину дійсності, найчастіше в інакомовній формі. Лише відчувши й зрозумівши цю поетичну умовність, можливо відгадати загадку, вловити у незвичайному, іноді навіть фантастичному художньому образі реальний життєвий сенс.

Поза відгадкою загадка просто не існує. Припускається незримий контакт між творцями загадок і читачем, а також живе спілкування з читачем, який загадує загадки, їх тими або тим, хто їх буде відгадувати.

Цікавим для нашого дослідження постає зіставний аспект загадки в українській, російській та англійській мовах. Досліджуючи ці народні перли, ми з'ясували, що деякі загадки в різних мовах схожі за своєю комунікативною характеристикою, за семантико-стилістичними та синтаксичними особливостями.

Взагалі-то, суто англійські загадки не мають такої популярності, як українські та російські: деякі з них складніші за свою описовою структурою і вимагають певної інтелектуальної підготовки.

Розглянемо мовний матеріал:

Українська	Російська	Англійська
<i>Вдень бліdnіe, а вночі ясніe (Місяць)</i> [1; 45].	<i>Ночью на небе один (Месяц) [7; 44].</i>	<i>Two little golden horns are sitting on a cloud, floating slowly in the sky, looking very proud (A young Moon) [5; 8].</i>

Отже, для того, щоб відгадати англійську загадку, потрібно володіти певними знаннями селенології (наука, яка вивчає Місяць), тому що з'ясувати, що це саме молодий місяць *a golden horns* (*золоті ріжки*) *are sitting on a cloud* (*сидять на хмаринці*) досить складно. На відміну від української та російської загадок, де з опису запропонованих явищ природи можна зробити загальний висновок, що лише це явище природи можна побачити вночі та ще й на небі.

Загадка є хорошим стимулятором аналітико-синтетичної діяльності розуму людини. У загадці дається образ предмета на основі його

ознак. Людина повинна добре запам'ятати ці ознаки, щоб потім відтворити їх в уяві. У розгадуванні загадки, таким чином, беруть участь мислення, уява, пам'ять.

Загадки живуть у повсякденному побуті народу, головним чином, як культурна розвага, як джерело кмітливості, тямучості, уважності. Твори цього характерного жанру народної поезії мають велике виховне та розвивальне значення, зокрема, як засіб стимулювання художньої уяви людини у процесі пізнання життя, прищеплення їй (уяві. — Т. П.) поетичного погляду на світ. Отже, загадка відіграє неабияку роль у мовленні людини.

Характерними для загадок є яскраво виражені інтернаціональні мотиви, що зумовлюються спільністю предмета загадування для різних народів. Справді, переслідуючи насамперед утилітарну мету, загадки відображали навколоїшнє оточення людини, її щоденну працю й постійну боротьбу за існування, а умови цієї боротьби з природою, щоденний побут трудівника мали чимало спільного у різних племен. Цим і пояснюється спільність тем і мотивів у загадках різних народів світу.

Предметно-тематичні підбірки загадок, класифікація їх за відгадками дозволяє зробити зіставлення, у результаті чого можемо з'ясувати спільне й відмінне в українських, російських та англійських загадках.

Загадки, як і інші фольклорні жанри, відбивають особливості суспільно-побутового життя тільки свого народу, але вони мають багато спільного — аж до буквальних збігів — із загадками інших народів. Очевидно, якоюсь мірою тут мають місце запозичення, але основна причина подібності загадок різних народів полягає в іншому. Так, російська дослідниця загадок М. Рибникова [1970] слушно твердить, що досить народам мати однаковий рівень свідомості та подібні культурні умови, щоб на різних широтах, зовсім самостійно виникли схожі між собою загадки. Подібні явища природи, предмети, знаряддя праці тощо створюють подібні асоціації [4; 18–19].

Порівняймо, як схоже звучить загадка на одну й ту ж тему (про очі) у фольклорі різних народів:

Українське звучання	Російське звучання	Англійське звучання
<i>Брат з братом через дорогу живуть, а один одного не бачать</i> [10; 227].	<i>Брат с братом через дорогу живут, а один другого не видят</i> [7; 10].	<i>Two brothers live across a path, But never see each other</i> [8; 18].

Безсумнівно, у народів з етнічною, історичною і мовною близькістю та спорідненою матеріальною і духовною культурою, якими є слов'янські народи (український, російський, білоруський, сербський, чеський, словацький, болгарський, польський), подібність у фольклорі особливо значна.

Тематичне коло загадок надзвичайно широке; це насамперед природа, рослинний і тваринний світ, людина, її побут, світ мистецтва і науки, знаряддя праці — від первісних до новітніх, технічно досконаліх. Загадки, як особливий вид народної творчості, відбивають історію матеріальної культури народу, матеріальні умови, — природне й соціальне людське оточення, а також розвиток людських знань та духовних інтересів.

І вражає, насамперед, в українських, російських та англійських загадках те, що вони схожі за широким тематичним планом, як-от:

— за знаряддям праці (голка) :

Українська	Російська	Англійська
<i>Усіх обшиває, сама одягу не має</i> [10; 227].	<i>Всех на свете обшивает, что сошьет — не надевает</i> [7; 21].	<i>It dresses other people, but goes naked itself</i> [8; 12].

— за тваринним світом (півень) :

Українська	Російська	Англійська
<i>Не сторож, а рано будить</i> [10; 293].	<i>Не артист, а голосист, не езодок, а шпоры у ног</i> [7; 69].	<i>Not a horseman, but wear spurs, not a watchman, but wakes people up</i> [8; 12].

— за явищами природи (вітер) :

Українська	Російська	Англійська
<i>Без рук, без ніг, а двері відчиняє</i> [10; 26].	<i>Без рук, без ног, а дверь открывает</i> [6; 354].	<i>Without hands and without feet, but can open a door</i> [8; 22].

Отже, українські, російські та англійські загадки дещо тяжіють до конкретності, що проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, в спільноті принципів і прийомів художнього відображення дійсності, а й у конкретному змісті поетичних образів. Причини цієї разючої схожості криються в особливостях народного світосприйняття, що, в свою чергу, виявляється історико-суспільними, природними й побутовими умовами життя певних на-

родів. Авеж, і сам предмет загадування диктує свої головні ознаки [3; 7].

Проте є при схожості в характеристиці цих головних ознак загадок різних народів є їй відмінності. Національний колорит виявляється тут при характеристиці додаткових, другорядних ознак предмета. У кожного народу є свої улюблені предмети загадування, свої найхарактерніші поетичні образи, свої переважні прийоми побудови загадок.

Оточуюча людину природа, національний психічний склад життя народу формують своєрідність народного мистецтва і, в тому числі, загадок.

Так, на прикладі української, російської та англійської мов проведемо паралелі такого явища природи, як **сніг**:

Скатертина біла увесь світ накрила [9; 252].

Загадка спрямована на те, щоб людина розв'язала її за допомогою асоціації: що це за біла скатертина, яка накрила ввесь світ. Звичайно, не важко зрозуміти, що це сніг.

*Я как песчинка мал и землю покрываю,
Я из воды и сам ее рождаю,
Как пух лежу я на полях
И как алмаз блещу при солнечных лучах* [6; 360].

Ta ж сама асоціація простежується і в російській загадці, де сніг нагадує пух, який застилає поле; а його яскраве сяйво на сонці порівнюється з алмазом.

Українська	Російська
<i>I не борошно, а білий, I не вата, а м'який, I, як дзеркало, блискучий, — Покриває гори-кручі, Застилає землю вкрай, Щоб був кращий урожай. Що це буде? Відгадай!</i> [2; 34].	<i>Зимой греет, весной тлеет, Летом пропадает, осенью оживает</i> [6; 360].

Ці загадки вимагають їх розв'язання за допомогою аналогій: що, крім борошна, може ще бути білим; що взимку гріє, а восени тліє; що може бути м'яким, але не вата; що влітку зникає; що може бути блискучим, та не дзеркало, і за яких саме умов взимку може бути гарний урожай влітку. Зазначені аналогії допомагають поступово дійти розв'язання загадки.

Загадка складається з інформації, яка містить натяк, що допомагає при розв'язанні загадки.

Українська	Російська
<i>В небі хмара пролітала, Білий пух порозсипала. Він на землю міцно ліг. Називають його ... [2; 20].</i>	<i>Я как песчинка мал, А землю покрываю, Я из воды, А с воздуха летаю [6; 359].</i>

А ось англійські загадки напрочуд прості: однomanітні й конкретні.

What is white and falls on the top of the roof? [8; 24].

Зауважимо, що загадки (riddles) в англійській мові набагато простіші, більш конкретні за змістом і не викликають асоціацій, ніж українські та російські. Вважаємо, що такі загадки містять лише комунікативний аспект. На нашу думку, загадки в англійській мові більш схожі на скоромовки. Вони такі ж лаконічні й спрямовані на артикуляційні здатності мовця.

Отже, загадки, як і інші фольклорні жанри, благодійно впливають не лише на розвиток сучасної української літературної мови. Постійно збагачуючись, удосконалюючись, усвоюючи усе нові теми, предмети, навколошнього речового світу, загадки поступово ставали важливим, цінним джерелом життевого досвіду широких верств народу.

У багатьох інших жанрах і сьогодні активно засвоюються та виявляються яскраві, специфічні форми художнього вислову, відлунює народний гумор; багато зразків цього своєрідного жанру позначено глибокою народною мудрістю, дотепністю, вигадливістю. Українські народні загадки, як і аналогічні твори інших народів, складають цінний фонд, який може бути використано у процесі виховання підростаючого покоління. Чималий інтерес вони становлять і для масового читача, а тому заслуговують на широку популяризацію.

У результаті здійсеного дослідження ми дійшли таких висновків: 1) схожість загадок різних народів проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, у спільноті принципів і прийомів художнього відображення дійсності, а й у конкретному змісті поетичних образів; у деяких поодиноких випадках структура, будова, семантика загадки одинакові як в українській, російських, так і в англійській мовах; 2) в українській та російській мовах загадку побудовано з розвивальною метою, яка примушує розмірковувати,

здійснювати аналогії, порівнювати характерні риси й ознаки. В англійській мові загадки мають просту структуру, порівнюють одноманітні явища й конкретизують питання.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Березовський І. П. Українські народні загадки / Березовський І. П. // Вступна стаття до збірника “Загадки”. — К.: Видавництво АН УРСР, 1962. — С. 7–37.
2. Відгадай! Загадки, прислів’я, приказки та скоромовки у дитячому садку / [упор. Л. В. Гураш, Г. Г. Клюєва, А. М. Богуш]. — К., 1981.
3. Загадаю — отгадай! Загадки народов СССР / [сост. Е. Т. Долгих, Т. Г. Леонова ; ред. Т. Леонова]. — Новосибирск: Западно-сибирское книжное издательство, 1972. — 256 с.
4. Народ скаже — як зав’яже. Українські народні прислів’я, приказки, загадки. / [сост. Е. Т. Долгих, Т. Г. Леонова]. — Новосибирск: Западно-сибирское книжное изд-во, 1972. — 256 с.
5. Поляков Ю. М. Загадки в стихах / Поляков Ю. М. — М.: Просвещение, 1981. — 48 с. — (Книга для чтения на англ. языке в младших классах средней школы.)
6. Пословицы. Поговорки. Загадки / [сост., авт. предисл. и comment. А. Н. Мартынова, В. В. Митрофанова]. — М.: Современник, 1986. — 52 с.
7. Сборник загадок: пособие для учителя / [сост. М. Т. Карпенко]. — М.: Просвещение, 1988. — 80 с.
8. 300 загадок на английском языке для школьников / [сост. Т. А. Соловьёва]. — М., 1963.
9. Українські прислів’я, приказки, загадки / [упор. К. І. Приходченко]. — Донецьк, 2002.
10. Усі крилаті вислови, прислів’я, приказки, загадки / [уклад. Н. В. Курганова]. — Харків, 2006. — 320 с.

**ВІДТВОРЕННЯ НЕПРЯМИХ КОЛОРАТИВІВ
У ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі перекладів творів
Ф. Г. Лорки та Е. А. По)**

Статья посвящена проблеме перевода цветовой лексики с испанского и английского языков на русский язык. В частности, проанализированы русские переводы стихотворных произведений Э. По и Ф. Лорки с учетом специфики передачи колоративов. Очерчены особенности художественного перевода цветовой лексики.

Ключевые слова: перевод, колоратив, номинация, воспроизведение непрямых колоративов.

The article is devoted to the problem of translation of colour lexicon from Spanish and English into Russian language. In particular Russian translations of poetic products of E. Po and F. Lorki specificity of translation coloratives into Russian are analysed. Features of a literary translation of colour lexicon are outlined.

Key words: transfer, colorative, nomination, reproduction of indirect coloratives.

Проблема перекладу колоративної лексики пов’язана передусім з лінгвокультурологічною специфікою мов, що беруть участь у процесі перекладу. Проблемі перекладу кольорознав присвячено один з розділів монографії У. Еко, де відомий дослідник намагається пояснити специфіку перекладу колоративів з латинської та давньогрецької мов [5: 426–439]. При цьому У. Еко говорить про метафоричне мислення античних авторів, що дозволяло використовувати настільки специфічні лексеми для найменування відтінків одного кольору, що сучасному реципієнтові майже не можливо зрозуміти, про які кольори йдеться. Якщо “основні” колірні лексеми більшою мірою мають відповідники у всіх мовах індоєвропейської сім’ї, то непрямі кольороназви, що виникли на основі асоціативних семантичних зв’язків,

завдають певних труднощів перекладачеві, що й зумовлює *актуальність нашої статті*.

Дослідженням відтворення семантики колоративів у перекладі присвячено дисертаційну роботу І. В. Ковальської, виконану на матеріалі української та англійської мов. Увагу звернено на специфіку перекладу колірних лексем і фразеологічних одиниць, що містять колірний компонент. Дослідниця вказує, що переклад колоративів здебільшого не викликає проблем, тому що колірна характеристика є універсальною для української та англійської мов. Але колоративи метафоричного типу вимагають іншого перекладознавчого підходу. Тут можна використати покомпонентний переклад, який “створює подібний за смыслом і стилістичними якостями словесний образ та зумовлюється близькістю метафоричних значень, асоціативних зв’язків і особливостей сполучуваності колірних лексем”, однак навіть цей підхід “не забезпечує адекватності відтворення, якщо кольоропозначення мови перекладу не містить конвергентних конотативних сем, особливо значущих для створення образу оригіналу, або якщо експресивний ефект зумовлено переважно формально-звуковим аспектом образу” [3: 14].

Інший підхід до перекладу колірної лексики полягає в тому, що змінюються акценти щодо основного колірного компонента лексеми в бік збільшення або зменшення. Такі додаткові компоненти компенсиують відсутні семи, що не входять до відповідника мови-сприймача. Необхідність вилучення колірної лексеми або колірного компонента, на думку І. В. Ковальської, не спричиняє серйозних семантико-стилістичних втрат, якщо йдеться про переклад колірних метафор [3: 15], тому що вони замінюються адекватними авторськими тропами.

Якщо найменування основних кольорів практично не викликають проблем під час перекладу, то непрямі, які по суті є метафорами, вимагають від перекладача певного образного мислення і поетичних здібностей. У таких випадках необхідно не лише буквально відтворити колірну метафору, а подати або відповідник з іншої мови, або віднайти власний колоратив метафоричного типу, що більшою мірою передасть авторську ідею. Крім того, проблеми виникають і під час перекладу колірних фразеологізмів, що не завжди мають відповідники.

Метою нашої статті є вивчення проблем перекладу колірної лексики на прикладі російських перекладів ліричної поезії іспанського автора Ф. Г. Лорки та англійського Е. По. Ми обрали тексти лише

для ілюстрацій специфіки перекладу колірної лексики, тому нашим завданням було продемонструвати особливості перекладу іспанських та англійських колоративів засобами російською мови.

Під час аналізу перекладу лірики Ф. Г. Лорки, зробленого А. Гелес-куломмі (російський переклад), простежили особливості перекладу непрямих колірних номінацій у російському тексті, а також прямих, російськими відповідниками яких було обрано непрямі.

Лексема для найменування основного кольору *verde* традиційно перекладається російським відповідником *зелений*, напр.: ісп. *Y los gitanos del agua, levantan por distraerse, glorificas de caracolas y ramas de pino verde* перекладено *А волны, цыгане моря, играя в зеленом мраке...* Лексеми на позначення зеленого кольору, які в іспанській мові вжиті в переносному значенні, найчастіше відтворюються за допомогою непрямих, образних, тобто непрямих колоративів. Так, напр., словосполучення *verde baranda* перекладено російською не буквально “зеленые перила”, а “ледяные перила”, але в іншому місці маємо *verde carne, pelo verde* (букв.: “зелене м’ясо, зелене волосся”) подано в перекладі таким чином: рос. *...и зелень волос и тела...* Тобто колоратив збережено, проте замість ад’ективу обрано субстантив, що об’єднує два предмети — тіло і волосся.

На позначення синього кольору використано кілька непрямих номінацій. Так, на позначення кольору неба в іспанській мові використовують слово *celeste*, напр., у Ф. Г. Лорки читаємо: ...*San Cristobalón desnudo, lleno de lenguas celestes*, а в перекладі маємо: *Святым Христофором вырос нагой великан небесный...* Тут наявний російський відповідник на позначення такого відтінка синього кольору, який нагадує колір неба. Маємо буквальний переклад. Так само відтворено в перекладі і непрямий колоратив і наступного поетичного рядка: ...*...y una corta brisa, encuesta, salta los montes de plomo*. У перекладі читаемо: ...*a южный ветер гарцуем, будя свинцовевые круги...* (в оригіналі буквально — “свинцовевые горы”), тобто колоратив передано відповідним прикметником. Проте зафіксовано випадок, коли в перекладі наявна колірна лексема, відсутня в тексті оригіналу. Переклад: *За голубой ежевикой у тростникового леса...,* але оригінал звучить таким чином: ...*pasadas las zarzamoras, los juncos y los espinos...* Буквальний переклад слова *zarzamoras* — “кусти ежевики”, тут колоратив відсутній, а в російському тексті він з’являється. Хоча йдеться і не про переносне колірне значення, проте цей приклад демонструє появу колірної лексики в перекладі, коли субстантив має закріплена колірну характеристику.

ристику і вона сприймається читачем як доцільна додаткова деталь, що не впливає на зміст тексту.

Наявний випадок і зворотного характеру, коли пряма колірна номінація передається непрямою. Так, в оригінальному тексті маємо найменування основного синього кольору: *Abre en mis dedos antiguos la rosa azul de tu vientre*, а в перекладі *Раскрой в моих древних пальцах лазурную розу тела...* Проте іспанський колоратив *azul* перекладається буквально як “синій”, а в перекладі його замінено на “лазурний”, що, на думку перекладача, більшою мірою створює романтичний настрій, тому що в російській мові належить до непрямих номінацій, частотних для поетичного мовлення.

Колірні номінації на позначення жовтого кольору мають певні особливості при перекладі. Так, непрямі колоративи перекладено або прямими, або іншими російськими. Наведемо приклади. Так, в тексті оригіналу маємо: ...*la monja borda alhelies sobre una tela pajiza*, а в тексті перекладу: ...*она левкой вышивает на желтой ткани покрова...* Проте в іспанській мові лексема *pajiza* вказує на світло-жовтий колір, буквально “солом’яний”. Інший варіант неадекватного перекладу непрямих лексем на позначення жовтого кольору: ісп. ...*y el obispo de Manila ciego de azafraí u pobre...* Відтінок жовтого кольору названий у Ф. Г. Лорки *azafráí* — буквально “шафрановий”, проте в перекладі читаємо: ...*И на торжественной мессе, слепой, лимонный и хилый...* на нашу думку, переклад у цьому випадку дещо споторює оригінальний текст, тому що зміна колоративу пов’язана і зі зміною мотивації непрямої номінації (від шафрану до лимона), що певним чином змінює сприйняття як кольору, так і фрагмента поетичної дійсності.

Ситуація з лексемами на позначення червоного кольору взагалі цікава: вони наявні в перекладі, проте взагалі відсутні в тексті оригіналу, тобто в аналізованому матеріалі ми не зафіксували жодного — як прямого, так і непрямого — найменування червоного кольору. Але перекладач відчув імпліцитну колірну семантику, що і відбилося в перекладі. Так, ісп.: ...*la tarde colgadj a un hombre, dando una larga torera* перекладено в такий спосіб: ...*и стелет багряный ветер поверх ручьев и колосьев...* Проте в оригіналі вітер колірної характеристики не має. В іншому місці читаємо: ісп. *Antonio Torres Heredia, Camborio de dura crin, moreno de verde luna, voz de clavel varonil*. Переклад подає такий варіант рядка: *Антонью Торрес Эредья, прядь — вороненый свиток, зеленолунная смуглость, голоса альй цветок*. Як бачимо, в іспанському тексті наявний лише прямий колоратив на позначення зелен-

ного кольору *verde*, який майже буквально відтворений в перекладі, лише замість словосполучення “зелена луна” наявний оказіоналізм “зеленолунный”. Однак поява колоративу *алый* відповідає лише іспанському *clavel varonil* — буквально “мужественная гвоздика”, тобто лише зазначено назуву квітки — гвоздики, яка в перекладі перетворилася на абстрактну квітку яскраво-червоного кольору.

Номінації ароматичних кольорів передані досить обмежено. Маємо непрямий колоратив на позначення чорного кольору в іспанському тексті: *Que pena! Me estoy poniendo de azabache, carne y ropa...* У перекладі читаємо: *Тоска! Смолы я чернее и черной тьмой одета...,* тоді як тут колоратив *azabache* слід перекласти “чорний, як агат”, а буквальний переклад буде: “становлюсь цвета вороньего крыла”. Звісно, порівняння за кольором з вороном традиційно в російській та українській культурі асоціюється з чорним кольором, тому перекладач вчинив досить вільно, застосувавши пряме найменування чорного кольору і порівняння іншої семантики — “чорний як агат” і “чорний як тьма”.

Відтінки ароматичних кольорів взагалі називаються Ф. Г. Лоркою по-різному — від чорного та білого — до срібного, проте в перекладі наявні певні трансформації. Напр.: ...*sin luz de plata en sus copas. Los brboles han crecido...* ...перекладено як ...*врастаая в безлунный сумрак, ворчали деревья глухо...* В іспанському тексті ми маємо непрямий колоратив *luz de peata*, який буквально перекладається “кольору срібла”, проте в російському перекладі колірна семантика відсутня, а словосполучення *безлунный сумрак* навпаки вказує не на срібний колір, а на відсутність будь-яких кольорів. В іншому місці зустрічаємо появу колоративів там, де в іспанському тексті їх не було: ісп. ...*la mitad llenos de lumbre, le mitad llenos de frío...* ...подано в російському перекладі таким чином: ...*то лунным холодом стыли, то белым огнем горели...* В іспанському варіанті ми маємо буквально “то були повні вогню, то були повні холоду...” Перекладач досить вільно подає текст, додаючи характеристик таким явищам, як вогонь і холод, причому вогонь стає білим, чого немає в оригіналі.

Отже, під час перекладу непрямої колірної лексики з іспанської мови на російську маємо такі характерні тенденції: по-перше, номінації основних кольорів здебільшого перекладено буквально відповідними лексемами, проте наявні і випадки асиметрії, коли замість назви основного кольору вжито непрямий колоратив, і навпаки; по-друге, непрямі колоративи узуального характеру в переважній біль-

шості випадків або відтворені іншими російськими колоративами (як прямими, так і непрямими), тобто актуалізовано концептоферу російської мови, або замінені описовими зворотами метафоричного типу; по-третє, колірна семантика не завжди має відповідність в оригіналі і перекладі, адже не іноді під час перекладу колоративи зникають, а іноді — навпаки — з'являються, коли в оригіналі їх не було.

Для порівняння специфіки перекладу колірної лексики ми проаналізували переклади ліричних віршів Е. А. По, зроблені в різні періоди російськими перекладачами і відомими поетами. Для адекватності порівняння ми залишили ті самі умови: переклади, зроблені російською мовою. Ми переакцентували завдання дослідження: не лише окреслити специфіку відтворення в перекладі колоративів, а й порівняти різні переклади одного тексту з метою встановлення їхньої адекватності тексту оригінального твору. Насамперед нас цікавили колірні метафори та їх відтворення в перекладах.

Так, було зафіковано явища, подібні до зазначених в перекладі лірики Ф. Г. Лорки, зокрема, заміни прямих назв кольорів непрямими і навпаки. Так, напр., *Beyond the line of blue — / The boundary of the star...* перекладено в такий спосіб: *Где лазурный шатер / Гложут звезд пламена...* (переклад В. Топорова), тобто пряма номінація на позначення синього кольору в англійській мові *blue* передається перекладачем непрямим колоративом — *лазурний*. Гадаємо, що перекладач вжив непряму номінацію з огляду на наявну в ній образність, яка більшою мірою передає поетичну тональність вірша.

Загалом перекладачі досить вільно поводилися як з колірною, так і з неколірною лексикою, замінюючи її часто колоративами. Так, в оригіналі читаємо: *For her these lines are penned, whose luminous eyes...* Тут маємо метафору, що можна перекласти як “яскраві, бліскучі, світлі очі”. Проте в перекладі А. Щербакова з'являється непряма колірна номінація денотативного типу: *Фиалковым очам, затмившим Диоскуров...*, яка навіть приблизно не відповідає семантиці слова “бліскучий, яскравий”. У перекладі В. Брюсова обрано більш вдалий, на нашу думку, варіант: *Фантазия — для той, чей взор огнистый — тайна!..* У цьому разі збережено первинну семантику означення, проте додано і колірний компонент, який властивий в російській мові прікметнику *огнистый* в переносному значенні.

Інший приклад засвідчує переклад непрямої колірної номінації *golden* у значенні “золотий”. В оригіналі маємо: *Exhales from out her golden rim...* У перекладах наявний словотвірний варіант — не відповід-

ник золотий, а спільнокореневе слово золотистий: ...чай золотистый ореол... (пер. А. Еппеля) та інший переклад: ...ышал от чаши золотистой (пер. К. Бальмонта). Проте ці лексеми є семантичними синонімами, вони відрізняються лише ступенем інтенсивності ознаки, тому переклади відтворюють зміст оригіналу.

Тепер розглянемо останню строфу з відомого вірша Е. По *To Helen*, який багаторазово перекладали російською мовою. В оригіналі маємо: *Lo! In yon brilliant window-niche / How statue-like I see thee stand, / The agate lamp within thy hand! / Ah, Psyche, from the regions which / Are Holy-Land!* З огляду на те, що в тексті оригіналу наявні одночасно дві непрямі колірні номінації — *brilliant window-niche* (тут букв.: “діамантове нічне вікно”, тобто вікно світиться, виблискує, як діамант) та *agate lamp* (букв.: “агатова лампа”, тобто лампа агатового кольору). У перекладах маємо як відтворення колоративів, так і модифікації. Проаналізуємо переклад В. Брюсова: *В окне, что светит в мрак ночной, / Как статуя, ты предо мной / Вздымаешь лампу из агата. / Психея! Край твой был когда-то / Обетованною страной!* Тут відсутній колірний компонент, пов’язаний з відтінком блиску діаманта, проте сказано, що вікно світиться, але наявна вказівка на те, що лампа з агата. Нам здається, що переклад не дуже точний, бо виходить, що лампа виготовлена з напівдорогоцінного каміння, але, на нашу думку, автор мав на увазі все ж таки колір, а не матеріал. Отже, зміст передано максимально близько до тексту, але колірна лексика замінена.

В іншому перекладі, навпаки, бачимо перевантаження тексту колірною лексикою: *Тебя я вижу в блеске окон / С лампадой в мраморной руке, / И гиациントовый твой локон / Созвучен певческой тоске / о райском далеке.* Тут збережено семантику, що репрезентує непрямий колоратив *діамантовий* у вигляді словосполучення *в блеске окон*. Однак з’явилася нова лексема — *гіациントовий* на позначення кольору волосся. Це не зовсім зрозуміла ідея перекладача з огляду на те, що *гіациントовий* позначає відтінок синього кольору, а уявити волосся такого кольору важко.

У перекладі К. Бальмонта максимально відтворено текст оригіналу: *Вот, я вижу, я вижу тебя вдалеке, / Ты как статуя в нише окна предо мной, / Ты с лампадой агатовой в нежной руке, / О, Психея, из стран, что целебны тоске / И зовутся Святою Землей!* Проте тут зникала колірна характеристика блискучого, як діамант, вікна.

В іншому прикладі маємо в оригіналі два колоративи на позначення жовтого кольору: *Banners yellow, glorious, golden, / on its roof did float*

and flow... У буквальному перекладі “прапори жовті, славні, золоті”... проте перекладачі пропонують досить різноманітні варіанти. Найпростіший шлях обрав М. Вольпін, який об’єднав колірну семантику таким чином: *Гордо реяло над башней / Желтых флагов полотно...*, тобто усі вітінки, подані в оригіналі, поєднано в єдиний жовтий колір. У перекладі К. Бальмента актуалізовано колірну семантику лексеми *золотий*, навіть створено нову колірну метафору на її підставі: *Бились знамена, горя, как огни, / Как золотое сверкая руно...* Крім того, семантику жовтого кольору підкреслено компаративом *горя, как огни*, що відсилає до непрямого колоративу *огненный*, який теж в переносному значенні використовується на позначення яскраво-жовтого кольору. Отже, в цьому перекладі двічі актуалізовано колірну семантику відповідного вітінка, тому він максимально передає авторську ідею. В наступному варіанті перекладу рядків додано колоратив, якого не було в тексті оригіналу: *Там на башне, — пурпур, злато, — / Гордо вились знамена...* (В. Брюсов). Крім того, відбулася субстантивація колоративів, тоді як в Е. По вони є прикметниками. Однак зміст тексту цей варіант теж передає відповідним чином, тому що вказує на урочистість описаного явища. Дійсно, урочистість лексем *злато* і *пурпур* доречна в цьому випадку.

У цьому ж вірші Е. А. По наявний уривок тексту з прямим колоративом на позначення основного кольору: *In the greenest os our valleys / By good angels tenanted...* Тут наявний колоратив *green* у ступені порівняння. Проте переклади засвідчують варіанти перекладу колірної лексеми, серед них є і непрямі колірні номінації. В одному з перекладів залишено колоратив у прямому значенні в буквальному перекладі: *Божих ангелов обитель, / цвел в горах зеленый дол...* (Н. Вольпін). А в іншому прикладі бачимо колоратив на позначення вітінку зеленого кольору: *В той долине изумрудной, / Где лишь ангелы скользят...* (В. Брюсов). Отже, пряма колірна номінація замінюється на непряму.

На особливу увагу заслуговують переклади рядків з філософського вірша “Ворон”, що містять колоратив *purple* — “пурпурний”. У тексті оригіналу читаємо: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain...* Цей рядок перекладали по-різному, проте здебільшого колоративний компонент було збережено. Так, у варіантах: *Шелковый тревожный шорох в пурпурных портьерах, шторах...* (М. Зенкевич); *И завес пурпурных трепет издавал как будто лепет...* (К. Бальмонт) та *От дыханья ночи бурной / занавески шелк пурпурный...* (Дм. Мережков-

ский) наявний непрямий колоратив *пурпурний*, що використовується на позначення відтінку червоного кольору. Проте в інших прикладах немає цього кольоропозначення: його або замінено іншим колоративом, або взагалі відсутня колірна характеристика об'єкта. Напр., прикметник *пурпурний* замінено російським колоративом *алый*: *Шелковистый и не резкий, шорох алои занавески...* (В. Брюсов). А в наступних прикладах колірної характеристики загалом немає: *И под шорохи гардины в сердце множились картины...* (Н. Голь) та *Шелест шелковый глубинный охватил в окне гардины...* (В. Топоров). Як бачимо, переклад досить вільно оперує семантичними відтінками, що додають тексту кольоропозначення.

У наступному рядку з тексту-оригіналу немає прямих лексем на позначення кольорів: *The skies were ashen and sober.* — букв.: *Небеса были у попелі і спокої* або рос. *Небеса были пепельные и спокойные*. З огляду на багатозначність лексем *ashen* та *sober*, переклади цього рядка дивують своєю різноманітністю. У більшості перекладів наявний колірний компонент на позначення сірого кольору неба — або прямий колоратив сірий, або непрямий (як в оригіналі) кольору попелу: *Небеса были серого цвета...* (К. Бальмонт); *Небеса были грустны и серы* (К. Чуковський) або *Скорбь и пепел был цвет небосвода...* (В. Брюсов). У перекладі, зробленому М. Топоровим, з'являється оказіоналізм на позначення відтінку сірого кольору: *Небеса были пепельно-пенны...* (Н. Топоров), хоча друга частина слова —*пенный* відсутня в оригіналі як на формальному, так і на семантичному рівні. А в наступному прикладі колірної семантики немає: *Небеса были хмуро бесстрастны...* (А. Курсинський).

Нижче читаємо такі рядки того ж вірша: *Them my heart it grew ashen and sober*, де наявний той самий сурядний ряд *ashen and sober*, відповідно, маємо і переклад. Н. Топоров перекладає так само, як і в попередньому випадку, використовуючи лише не ад'ективи, а субстантиви: проте маємо переклад: *Сердце в пепел упало и в пену* (Н. Топоров). В. Брюсов залишає лише один компонент сурядного ряду, а другий, наявний у перекладі попередньої строфи, відсутній: *Стало сердце — скорбь без исхода...* (В. Брюсов). Зберігає переклад майже без змін і А. Курсинський: *Сердце стало хмуро, бесстрастно...* (А. Курсинський), залишаючи навіть ад'ективні форми, хоч і скорочені. Деяких семантичних змін зазнає переклад К. Чуковського, який перекладає *ashen* як “сірий”, а *sober* вже не “грустний”, а “печальний”: *Стал я сразу печальный и серый...* (К. Чуковський). Проте в останньому ви-

падку збережено колірну семантику, хоча і репрезентовано її прямим колоративом.

Отже, в перекладах колірної лексики з англійської мови російською можливі такі семантичні трансформації, як заміна наявного непрямого колоративу прямим і навпаки; усунення колоративів у перекладі або — зворотний процес — додавання різноманітних колоративів на позначення незначних відтінків основних кольорів. Перекладачі здебільшого використовують узуальні непрямі колоративи, однак іноді створюють власні оказіоналізми на підставі перекладу метафор з переджерел, серед яких домінують складні слова. Основною тенденцією перекладу колірної лексики можемо вважати збереження концептуального плану тексту, авторської ідеї, а не буквальних кольоропозначень, провідним залишається прагнення перенести фрагмент концептосфери іншої ментальності у власну, тому кожний перекладач намагається відшукати специфічні образи для цього відтворення.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Бальмонт К. Избранное: Стихотворения. Переводы. Статьи / Бальмонт К. — М.: Правда, 1990. — 608 с.
2. Брюсов В. Стихотворения / Брюсов В. — М.: Россия, 1990. — 384 с.
3. Ковалська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 / Ковалська І. В. — К., 2001. — 20 с.
4. По Э. А. Стихотворения. Сборник [сост. Е. К. Нестерова. на англ. яз. С паралельным русским текстом] / По Э. А. — М.: Радуга, 1988. — 414 с.
5. Эко У. Сказать почти то же самое: Опыты о переводе / Эко У. — М.: Симпозиум, 2006. — 576 с.
6. Lorca F. G. Romancero gitano. Poeta / Lorca F. G. — N. Y.: Millenium, — 127 p.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТІВ

В статье рассматриваются проблемы декодирования интонационно-оформления англоязычного диалогического дискурса в зависимости от социального статуса коммуникантов; анализируются дистинктивные особенности интонации "женской" и "мужской" речи (расширение / сужение мелодического диапазона; использование сложных терминальных тонов; повышение / понижение громкости речи; ускорение / снижение темпа речи; использование эмфатических и хезитационных пауз).

Ключевые слова: социальный статус, доминирование, подчинение, равноправие, интонационное оформление, "женская" речь и "мужская" речь.

The article deals with the problems of decoding the intonation of the English dialogical discourse depending on the social status of communicants; distinctive peculiarities of "female" and "male" intonation patterns are analysed (pitch widening / narrowing; the use of compound terminal tones; loudness increase / lowering; tempo quickening / decrease; the use of emphatic pauses and pauses of hesitation).

Key words: social status, domination, subordination, equality, intonation patterns, female speech, male speech.

"Чоловіче" та "жіноче" мовлення є дуже важливою складовою гендерної теорії, яка виникла в результаті діяльності жіночого руху "фемінізм" [7; 8 та ін.]. Відомо, що мовлення розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент взаємовідносин людей та механізмів їхньої свідомості. Проблеми гендерних відмінностей, якими займалися до теперішнього часу соціологи та психологи (Ш. Берн, І. Г. Ольшанський, Е. Маккобі), зацікавили філологів [1; 4: 39–48; 6 та

ін.], тому що не тільки біологічна, але й соціокультурна стать людини впливає на комунікацію індивідів взагалі і на різноманітні аспекти його життєдіяльності. Мовленнєва поведінка людини диктується сукупністю гендерних “прояв” на різних лінгвосоціокультурних рівнях. Вивчення впливу гендеру людини на його мовлення стали особливо численними в останні роки, що свідкує про зростаючий інтерес вітчизняних (А. П. Мартинюк, В. Н. Базилев, Ю. А. Сорокин та ін.) й російських лінгвістів (М. В. Городникова, А. В. Кириліна, В. В. Потапов та ін.) до цієї проблеми. Особлива увага приділяється особливостям лексико-граматичного оформлення мовлення жінок і чоловіків, їхньої мовленнєвої поведінці, соціальним ролям жінок і чоловіків, прояві гендерних маркерів на різних лінгвосоціокультурних рівнях; аналізуються дистинктивні характеристики мовлення жінок і чоловіків взагалі. Слід зазначити, що інтонація як важливий гендерний маркер семантики мовлення не розглядається науковцями у повному обсязі; існують дослідження деяких компонентів інтонації мовлення жінок і чоловіків, які не характеризують особливості імпліцитного смислу повідомлення. Крім того, цілісне вивчення різнопривневих гендерних маркерів мовлення не відображене у сучасних наукових дослідженнях, саме тому вважаємо за доцільне дослідити варіювання інтонаційного оформлення гендерно-маркованого мовлення у взаємодії із соціальним статусом комуніканта та лексико-граматичними засобами оформлення висловлювань співрозмовників в одностатевих (ОСД) і двостатевих діалогах (ДСД) з метою адекватного декодування аудіоповідомлення.

Для реалізації зазначененої проблеми було проведено фонетичне дослідження на кафедрі теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, в ході якого передбачалось вирішення наступних завдань:

- визначення особливостей інтонаційного оформлення “жіночого” і “чоловічого” мовлення;
- визначення дистинктивних особливостей інтонаційного оформлення “жіночого” і “чоловічого” мовлення;
- визначення механізму взаємодії складових інтонації із соціальним статусом жінок і чоловіків в англомовному діалогічному дискурсі.

Матеріал дослідження складався з англомовних діалогічних аудіотекстів, з аудіододатків до автентичних (брітанських) підручників з англійської мови та оригінальних аудіоматеріалів. Обрані тексти, які

містять 10 інформантів (носіїв мови) характеризуються інформативністю та необхідною “наявністю” гендерних лінгвістичних маркерів “жіночого” і “чоловічого” мовлення.

Метою слухового та аудиторського аналізу в рамках цього дослідження було визначення особливостей інтонаційного оформлення відібраних гендерно-маркованих аудіотекстів, виявлення інтонаційного еталону актуалізації гендерних маркерів в англомовних ОСД і ДСД з урахуванням соціального статусу комунікантів. Інтонаційні заходи розглядалися на рівнях синтагми, фрази і надфразових єдиниць (НФЄ). В ході інструментального аналізу мовні фрагменти було поділені на сегменти, а саме фрази, синтагми та ритмічні групи з метою вимірювання тональних, темпоральних та динамічних характеристик передавання гендерно-маркованих висловлювань.

Об'єктом фонетичного дослідження є структура інтонаційного оформлення англомовного “жіночого” та “чоловічого” діалогічного дискурсу. Кінцевою метою всіх поставлених у фонетичному експерименті завдань є виявлення характеру зв’язку між складовими інтонації та ступенем їхнього варіювання в залежності від соціального статусу. Оскільки дана робота пов’язана багатофакторною моделлю, слід дотримуватися системного підходу, який передбачає вивчення досліджуваних складових загальних характеристик та їхню кореляцію з мовними і немовними засобами різних рівнів.

Першим завданням виступає виявлення інтонаційних ознак автономно актуалізованого “жіночого” та “чоловічого” мовлення, які відображують “гендерні маркери”, діалогічного мовлення та встановлення лінгвістичних ознак, що максимально відображують жіноче та чоловіче мовлення. Другим завданням виступає порівняння виключно “жіночих” і “чоловічих” інтонаційних маркерів, що проявлятимуться як на окремих складових інтонаційного оформлення (тональних, темпоральних і динамічних) висловлювань жінок і чоловіків, так і на рівні їхньої сукупності. Можна сказати, що “жіночі” і “чоловічі” моделі інтонаційного оформлення “штучно” існують в ідеалі, але в реальних умовах в ході комунікативних актів ці моделі мають свої інваріанти під впливом суб’єктивних і / чи об’єктивних факторів (зацікавленість темою розмови, емоційний стан мовця, суб’єктивне відношення до комунікативної ситуації взагалі, соціальна роль і таке інше). Саме тому, такі інтеграції-сукупності доцільно розглядати через призму класифікації суб’єктивно-модальних полів, яка була запропонована Т. М. Корольовою [2: 64–65].

Наведемо приклад варіювання комунікативної поведінки жінок і чоловіків з точки зору передавання *емоційно-оцінювальних значень*. Так, ступінь співчуття (рівень — *міжособистісні відносини*) у репрезентації жінок і чоловіків під час обговорення рутинних справ не співпадає. Жінки обирають із цієї парадигми вести розмову в ідеалі тепло, душевно, підбадьорюючи, співчуваючи, м'яко. Чоловіки тендуєть розмовляти заспокійливо, байдуже, без співчуття, іноді холодно. *Активність* жінок актуалізується в їхньому натхненні розмовою та ентузіазмі, а чоловіки виражают зацікавленість розмовою (різні ступені активності). *Домінування* жінок має характер зніковіlostі, соромливості, чоловіки частіше не бентежаться, ведуть себе безсоромно. *Позитивно настроєні* жінки обирають ступінь задоволеності (захоплено, в захваті, щасливо, радісно, задоволено), чоловіки — ступінь стриманості (незворушно, стримано, володіючи собою). В залежності від обраного рівня емоційно-оцінювальних полів комуніканти використовують відповідне інтонаційне оформлення висловлювань.

Одностатеві співрозмовники тендуєть більш реалізовувати типові “жіночі” чи “чоловічі” моделі. Однак, якщо різностатеві комуніканти виконують однакові соціальні ролі, комунікативна поведінка мовців відхилюється від ідеальних “жіночих” і “чоловічих” моделей. Так, є збіги у комунікативній поведінці жінок- і чоловіків-домінантів у двостатевих діалогах — обидва мають привілеї вести розмову, ставити питання до співрозмовника, надавати інструкції, іноді переривати співрозмовників і т. д., але чоловіки намагаються “адаптуватися” до манери ведення розмови жінкою, що підпорядкується, тобто чоловіки стараються вислухати жінку до кінця із зацікавленістю та розумінням (часто це є “напускним”), виразити співчуття та підтримку. Жінки ведуть себе більш “авторитарно”, жорстко, іноді непохитно з чоловіками, що підпорядкуються, вони (жінки) репрезентують свою значущість чоловікам (одне із “завдань” феміністок).

Розглянемо варіювання інтонаційного оформлення мовлення жінок і чоловіків в одностатевих діалогах, де вони спілкуються в режимі домінант — той, хто підпорядкується, при передаванні власно оцінних значень *ступеня схвалення*. Парадигма цього семантичного поля представлена диференціальними семами, які градуально “розміщуються” у діапазоні модальних значень, крайні члени ряду є антонімами (схвально, прихильно, байдуже, критично, осудливо, засуджуючи, звинувачуючи). Акустичні кореляти досліджуваних модальних значень чітко марковані мелодійним і тембральним параметрами. *Схвалення*

лення, що маніфестиується жінкою-домінантом, передається більш підвищеним мелодійним регістром мовленнєвого сегмента та більш розширеним діапазоном вимовляння фрази в цілому, ніж у “чоловічій” реалізації, відповідно, всі акустичні кореляти “жіночого” мовлення характеризуються як дещо підвищені, ніж чоловічі: високий спадний тон, більш дзвінкий тембр, слайдінгова шкала. Щодо протилежного ставлення жінок — *несхвалення*, воно оформлюється спадно-вихідним ядерним тоном, зниженим регістром, дещо приглушеним тембром. “Чоловіче” домінантне мовлення характеризується більш зниженим регістром, ніж жіноче. “Жіноче” *критичне* ставлення реалізується складним вихідно-спадним тоном в ядрі (“чоловіче” — високим спадним), уповільненням темпу (але дещо швидшим, ніж темп мовлення чоловіків). Емфатичність “жіночої” фрази підсиlena у порівнянні з “чоловічою”, “жіночий” голос звучить різкіше. *Засудження* представлено чоловіками-домінантами низьким регістром мелодики (нижчим, ніж “жіночий” регістр), наявністю хрипоти у голосі, середнім діапазоном, низькім низхідним тоном (“жінки” іноді використовують низький вихідний тон), посиленім ступенем категоричності засудження. Чоловіки тендують використовувати низхідну скандентну шкалу, таким чином посилюючи ступінь інтенсивності висловлюваного відношення. Жінки часто дотримуються рівної шкали, таким чином демонструючи бажання заспокоїти співрозмовницю.

Темп мовлення чоловіків-домінантів у цілому характеризується певною сповільненістю при вираженні аналізованих модальних значень в ОСД. “Жіночий” темп є відносно повільним, тому що вони використовують більш емфатичних пауз (частіше невокалізованих у формі штучних вдихів і видихів), ніж чоловіки, а “решта фрагментів” вимовляється достатньо швидко. Чим збудженіше стан жінки у момент обговорення проблеми, тим вище гучність її мовлення. Її ставлення до проблеми (*схвалення/несхвалення*) менш впливають на гучність мовлення. Відомо, що чоловіки більш стримані, ніж жінки, та інструментальний аналіз підтверджує це ствердження визначенням “чоловічої” гучності як дещо знижена, ніж “жіноча”.

Під час вивчення особливостей реалізації гендерного фактору в англомовному діалогічному дискурсі було виявлено, що практично всі комунікативні типи і лексичне “наповнення” мовної реалізації на інтонаційному рівні виражаються завдяки взаємодії із гендерними маркерами соціальних ролей співрозмовників. Наприклад, *директивність* жінки-домінанта у ДСД маніфестиується через *наказування*

(The first thing you have to do is...), *єїмогу* (A further requirement is that the note has to mention what's known as a “sum certain”) та *роздорядження* (Then the two of you'll go to the National Police...), які представлені у формі спонукальних речень чи оповідальних, які виконують функції наказування, і передаються за допомогою низького висхідного тону та ступінчастої шкали. В голосі відчувається впевненість, рішучість, авторитарність та напучання. Темп характеризується відносною повільністю, гучність — нормальна (іноді дещо підвищена). Жінка користується нейтральною лексикою (у формальній обстановці — спеціалізована), але іноді “з’являються” експресивні слова та вигуки типу *“Oh, dear; Great; Hm; Well; Um”*. Також є присутніми риторичні запитання, які починаються зі слів *“Why should I...”* Жінки-домінанти частіше, ніж чоловіки перетворюють спеціальні питання у риторичні завдяки зміні низхідних тонів висхідними: *“Why would a business offer new shares at a price that's significantly lower than the current market price of the shares?”*. Можна засвідчити, що не існує суверої залежності інтонаційного оформлення від комунікативного типу фраз. Граматичне оформлення висловлювань жінок — коректне. Із синтаксичної точки зору, “жіночі” речення є повними, часто складносурядними чи складнопідрядними.

Чоловіки-домінанти у ДСД реалізують свою домінантність більш через *пораду* (дружелюбну рекомендацію, пропозицію — *Why don't I come over this evening and help you...?; Well, what if I carried ...?*), *переконання* або *прохання* (*A bit? Molly, please ...; Let me help you...* та інші). Слід відзначити, що рекомендація, пропозиція оформлюється у виді спеціальних запитань.

Наступний уривок з діалогу показує наочний приклад *переконання* (аргументованого) жінки чоловіком:

Daisy Sounds like you want to go ahead with it...

Mike ...You know, about the loan.

Daisy That shouldn't be a problem, though, should it?

Mike No, er, I don't think so. I asked Rob when he needed a decision by, and he said by, um, by next weekend.

Daisy Really? That soon?

Mike Yes, apparently he's not the only person trying to buy the place. I asked him if he was talking to any other investors, and he said no. So, it's up to us, really.

Daisy Well, if you're sure, then let's just do it.

Mike I don't think we'll regret it...

Чоловік реалізує *переконання* “наративним” (“оповідальним”) за собом, жінка ставить запитання (виражає здивованість, неймовірність та переживання — *Really? That soon?*). Чоловік намагається не використовувати категорійні негативні форми (*I don't think so, I don't think we'll regret...*).

Практично всі “чоловічі” репліки, що виконують *рекомендаційну* функцію, оформлені високим низхідним тоном у ядрі, вони відрізняються мелодичним оформленням шкали (*порада* та *рекомендація* — слайдінговою, *побажання* — низхідною). Тональний діапазон дещо розширеній, регістр реалізації фрази — середній. Темп мовлення при передаванні *побажання* швидше у порівнянні з *наполяганням*. *Прохання* передається високим низхідним, а *умовляння* — низхідно-висхідним тоном. Коли чоловік починає більш умовляти жінку, розширяється тональний діапазон фрази в цілому за рахунок зміщення вверх верхньої границі основного тону, а також підвищеннем регістра реалізації мовленнєвого відрізка. Найшвидше розмовляє чоловік, менш наполягання він виражає.

Інтерес становить взаємодія “нейтральних” лексико-граматичних засобів і інтонації, коли вона автономно виступає компенсатором стосовно тих засобів, які є відсутніми в цьому мовному відрізку, і є активним механізмом передавання імпліцитного смислу. Наприклад: “As for the firm's culture, I'd have to say we're pretty traditional. People dress quite formally, in suits, and we don't call partners by their first names. *It's a good place to work ...*”. Темп чоловіка-домінанта у ДСД під час вимовляння фрази “*It's a good place to work ...*” характеризується як повільній, мова — уривчаста, мелодійний рівень — низький, шкала — рівна, голос — хрипливий, що свідчить про незадоволене ставлення того, хто говорить, до висловлюваного. Чоловік застосовує інтонаційні засоби, щоб “розшифрувати нейтральність” лексико-граматичних, його слова набувають найбільшої яскравості і виразності.

Під час комунікації співрозмовники застосовують різновіневі лінгвістичні засоби (часто у сукупності з паралінгвістичними), які взаємодіють, але, з семантичної точки зору, відрізняються планом враження: семантично однонаправлені, семантично протилежно-спрямовані, семантично незалежні.

Жінки тенduють використовувати мовні та немовні засоби у взаємодоповненні: лексико-граматичні засоби посилюють і / чи дублюють інтонаційні і навпаки. Наприклад: “*It's another one from, er, Hillard's department store, would you believe, saying I still owe them*

J1,000 for that sofa I never ordered. I mean, I wouldn't mind, but I spent two hours on the phone to them about it last week.” Інтонаційне оформлення у цьому прикладі виконує допоміжну функцію. Смисл посилання оптимально сприймається в реальних умовах комунікації, тому що лексико-граматичне оформлення “жіночих” речень чітко передає реальний стан події, а інтонаційні “підтримують” його.

Труднощі викликає трактування ситуації, коли логіко-семантична і модальна маніфестації фрази варіюють на лексико-граматичному рівні з різним ступенем прояві. Теж саме можна сказати про подібні відношення інтонаційних засобів і контексту (з урахуванням немовних чинників), тобто такого роду взаємодія різnorівневих мовних засобів носить характер уточнення й підпорядкування. У випадку невеликого ступеню невизначеності лексико-граматичних засобів, інтонація компенсує її, тобто виконує уточнюальну функцію, розкриваючи додатковий смисл, і посилює (чи ослаблює) модальні значення, експліцитно відзначеної лексико-граматичними засобами. Так, у нижче наведеному прикладі розмови жінок (режим — рівноправ’я) на основний смисл, що передається лексикою, — *інформування слухачки* *про подію* — накладається підтекст “*пожалій мене*”, який реалізується за допомогою інтонаційних засобів (з’явлення внутрішніх емфатичних пауз, звуження мелодичного діапазону фрази в цілому, зменшення гучності її вимовляння, а потім різке підвищення гучності на слові “*me*”): “Well. I was there for about an hour and he was very helpful. However there was another threatening letter waiting for me when I got home.”

У випадку наростання ступеня невизначеності характеру конотації в межах певного лексичного складу, синтаксичної композиції та супутніх ситуативних умов реалізації мовного відрізка роль інтонації стає вирішальною, і лексико-синтаксичні засоби підпорядковуються інтонаційним, виходячи на другий план та відтіняючи основне значення. Наприклад: “Well, he wasn’t impressed with my filing system, with everything in one file. The first thing he wants me to do is to, er, to put it all in different files, one for each company, and order all the bills by date. I’m not looking forward to doing that.” Тут інтонація передає модальне значення “скарга” відповідними інтонаційними маркерами (зниження регистра, гучності мови, використання низхідної шкали), які нейтралізують лексико-граматичні засоби.

Відрізняється ситуація, де лексико-граматичні засоби і інтонація є протилежноспрямованими у зіставленні з попередніми. Такі випадки відношення зустрічаються відносно рідко у мовленні. Інтонація ви-

конує стилістичну функцію іронії, сарказму і має негативну конотацію, в той час коли окрім взяті лексико-граматичні засоби позитивні по своєму наповненню. Подібне інтонаційне оформлення виникає у ДСД у репрезентації мовленнєвих відрізків домінантами, чи в ОСД, коли співрозмовники спілкуються в режимі “рівноправ’я” (жартуючи). Наприклад, фраза “*You lucky thing*” після прослухання інформації про сумну подію. Специфічними інтонаційними актуалізаторами протилемноспрямованості лексико-граматичних засобів і інтонації служать зміни тембрального забарвлення голосу, зниження чи підвищення мелодичного реєстру певних мовленнєвих відрізків, виникнення тонального контрасту між заядерною частиною синтагми та її попередніми сегментами та інші. Слухачу (або перекладачеві) дуже важливо вміти встановити “міжрівневі” мовні зв’язки, адекватно декодувати (і перекласти) почуту інформацію.

Висновком є ствердження, що інтонаційні маркери “жіночого” і “чоловічого” мовлення “взаємодіють” з їхньою соціальною роллю та гендером їхніх співрозмовників. Жінки і чоловіки, які належать до одного соціального статусу, дотримуються подібних інтонаційних моделей. Однак, в ОСД домінанти “підладжуються” під співрозмовника. У ДСД жінки-домінанти намагаються маніфестувати, що “жіночість” діє на рівні “мужності”, а чоловіки-домінанти відносяться до жінок-слухачів з повагою, співчуттям, як до слабої половини людства, саме тому вони використовують відповідні інтонаційні засоби: високій низхідний тон у комбінації із східчастою шкалою у використанні чоловіків виражає власну зацікавленість чи захоплення розмовою, а низхідно-вихідний тон у комбінації із скандентною шкалою виражає неспокій, контраст (зіставлення), навіть докір, поранені почуття і т. д. В процесі фонетичного дослідження було виявлено залежність інтонаційного оформлення комунікативного типу фраз від емоційно-модального відношення жінок- та чоловіків-співрозмовців до комунікативної ситуації взагалі.

Таким чином, аналіз фонетичного дослідження показав, що інтонація у функції передавання гендерних маркерів тісно взаємодіє із: 1) статевою приналежністю комунікантів; 2) соціальним статусом комунікантів. Два вищезазначених чинники “диктують” подальше “розгортання” інтонаційного оформлення мовлення співрозмовників, а саме взаємодію інтонації з: 1) комунікативними типами висловлювань, які превалують у мовленні жінок і чоловіків; 2) лексико-граматичними засобами оформлення висловлювань жінок і чоловіків; 3) емоційним станом комунікантів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Городникова М. В. Гендерный фактор в распределении социальных ролей в современном обществе (на материале брачных объявлений) / М. В. Городникова // Гендерный фактор в языке и коммуникации : сб. науч. трудов. — Вып. 446. — М. : МГЛУ, 1999. — С. 36–44.
2. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.: Вища шк., 1989. — 147 с.
3. Мартынюк А. П. Об отражении социальных ролей и психологических особенностей женщин в языке / А. П. Мартынюк // Вестник Харьковского Университета, 1986. — № 290. — С. 55–68.
4. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкоznания, 1982. — № 5. — С. 39–48.
5. Jespersen O. The Woman / O. Jespersen // The feminist Critique of language: A Reader / ed. by D. Cameron. — Routledge : London, New York, 1998. — P. 225–241.
6. Labov W. The intersection of sex and social class in the cause of linguistic change / W. Labov // The Sociolinguistics Reader. — Vol. 2. (Gender and Discourse) / Cheshire I, Trudgill P. (eds.). — London, 1998. — P. 7–52.

АКТУАЛЬНОЕ ЧЛЕНЕНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статтю присвячено розгляду лінгвістичних засобів вираження актуального членування речення. Аналізуються подібності та відмінності актуального членування речення в англійській та українській мовах.

Ключові слова: актуальне членування речення, тема, рема, логічний наголос, порядок слів, лінгвістичні засоби, інтонація.

This article deals with actual division of the sentence. Lingual means of expressing actual division of the sentence are presented. The similarities and differences in actual division of the sentence in the English and Ukrainian languages are in the centre of attention.

Key words: *actual division of the sentence, the theme (topic), the rheme (focus), logical accent, the word order, lingual means, intonation.*

Большинство явлений синтаксиса может быть описано всесторонне, если в качестве отправной точки рассмотрения синтаксических структур принять не традиционное членение на подлежащее и сказуемое, а членение на рему и тему. Это означает нахождение функциональной перспективы предложения, распределение элементов высказывания по важности подачи информации. Такое членение предложения представляет собой членение на более высоком уровне по сравнению с синтаксическим уровнем, так как оно основано главным образом на смысловых связях или отношениях между частями предложения и между предложениями [1: 3]. Чешский лингвист Вилем Матезиус утверждал, что, кроме формального членения, разлагающего состав предложения на его грамматические элементы, существует и другое членение, которое выясняет способ включения предложения в предметный контекст, на базе которого оно возникает [2: 240]. Механизм актуального членения является одним из специальных механизмов, обеспечивающих все аспекты коммуникации. Единицу, наиболее приспособленную и предназначенную для ком-

муникации, представляет собой предложение. Включаясь в речевую последовательность, в текст, предложение претерпевает определенные формальные и семантические изменения, приобретает соответствующую коммуникативную семантику.

Изучение и описание реальных связей в предложении означает не что иное, как выявление, изучение и описание способов актуального (то есть действительного, смыслового, а не формально-грамматического) членения предложения [1: 3].

Современный этап развития лингвистики характеризуется повышенным интересом к сопоставительному изучению языков. Это объясняется рядом причин, в том числе: контактностью, возникающей как следствие мировоззренческого, культурного и социального сближения народов; необходимостью учета особенностей родного языка в методике преподавания неродного языка; стремлением улучшить преподавание, практику перевода и изучение языков.

Актуальное членение предложения представляет интерес в сопоставительном плане. Сопоставительно-типологическое описание двух языков даёт возможность установить: как употребление определенных средств выражения в одном языке соотносится с употреблением аналогичных или сходных средств в другом, и каковы механизмы компенсации в случаях материальных расхождений [1: 4].

Комплексное сопоставление тема-рематических отношений в английском и украинском языках способно более ярко обозначить своеобразие каждого языка и выявить типологически дифференцирующие черты, ускользающие от внимания исследователя при описании отдельно взятого языка.

Цель работы состоит в том, чтобы на основе сопоставительно-типологического анализа выявить сходства и различия тема-рематических организаций высказывания в английском и украинском языках.

Для достижения поставленной цели были выдвинуты следующие задачи:

- выявить, описать и составить перечень синтаксических, лексических и фонетических способов выделения темы и ремы в английском и украинском языках;

- проанализировать особенности реализации тема-рематических отношений в процессе перевода с английского языка на украинский и с украинского на английский.

Решение поставленных задач было осуществлено путём анализа и обобщения накопленного в лингвистике теоретического материа-

ла, в котором были установлены и выяснены: связь грамматического с актуальным членением предложения, правила и типы расположения членов предложения, особенности рематизаций отдельных членов предложения, способы топикализации (И. И. Распопов [3], И. И. Ковтунова [4], В. Д. Ившин [5; 6; 7; 8], Н. А. Слюсарева [9; 10], V. Mathesius [11], J. Fibras [12; 13; 14]) [1:10].

В каждом языке существуют определенные средства, дающие возможность сигнализировать “актуальное членение” предложения в тех случаях, когда оно не совпадает с синтаксическим членением предложения по НС (подлежащее — сказуемое) [15: 189]. Применительно к английскому и украинскому языкам такими средствами являются:

В украинском языке [16:67]	В английском языке
I. ФОНЕТИЧЕСКИЕ 1. паузы 2. эмфаза 3. скадирование 4. умолчание 5. ударение	I. ФОНЕТИЧЕСКИЕ 1. интонация 2. паузы 3. эмфаза 4. ударение 5. вариативность тонального контура
II. СИНТАКСИЧЕСКИЕ 1. порядок слов 2. специфические конструкции 3. программируемость ремы валентностью предиката	II. СИНТАКСИЧЕСКИЕ 1. порядок слов 2. употребление пассива 3. повторы 4. неполные предложения 5. специфические конструкции
III. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ 1. тематические 2. специализированные слово-маркеры 3. апроксиматоры 4. абсолютизаторы	III. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ 1. усилительные слова 2. отрицания 3. местоимения 4. artikel

Следуя традиционной классификации, языки бывают с фиксированным и свободным порядком слов в предложении. Английский и украинский языки относятся к разным языковым группам — к германской и славянской соответственно. Это, в свою очередь, и обуславливает различия на всех языковых уровнях, в том числе и синтаксическом.

Отличительной чертой английского и украинского языков является тот факт, что в английском языке сказуемое следует непосредственно после подлежащего, предлагая возможность размещения

второстепенных членов предложения либо после себя, либо перед подлежащим в зависимости от коммуникативного задания высказывания, а в украинском, хоть естественным порядком и считается “подлежащее — сказуемое — дополнение”, фиксированная последовательность членов предложения всё же отсутствует. Это в свою очередь является следствием того, что члены предложения, которые несут старую информацию, стоят перед теми членами предложения, которые сообщают что-то новое, ранее из контекста неизвестное, или перед теми, на которые делается особенный акцент. В английском же языке наибольшей степенью коммуникативного динамизма обладает слово или группа слов, расположенная в конце предложения.

Порядок слов как средство выражения актуального членения действует совместно с интонацией. Логическое ударение и интонация в целом является универсальным способом рематизации любого члена предложения без каких либо синтаксических изменений, то есть при помощи интонации одно структурно-семантическое предложение “в определенных условиях речевой и реальной ситуации может быть наполнено различным содержанием” [3: 7].

Именно с точки зрения теории перевода представляется особо интересным тот факт, что в английском языке по сравнению с украинским синтаксическое членение предложения на подлежащее и сказуемое гораздо чаще совпадает с “актуальным членением” предложения. Этот факт, объясняемый более твердым порядком слов в предложении английского языка с его тенденцией к поддержанию последовательности “подлежащее — сказуемое”, вызывает необходимость в многочисленных синтаксических и морфологических трансформациях при переводе.

Пассивная конструкция в английском языке употребляется намного чаще, чем в украинском. Поэтому при переводе, помимо использования конструкций пассивного залога, используют и другие средства актуального членения, такие как: изменение порядка слов с перефразом, использование глагола в активном залоге в позиции ремы.

Такой синтаксический способ выделения логического предиката, как повтор, используется в качестве логического усиления наиболее весомых и важных с точки зрения информативности элементов высказывания в обоих языках [1: 123].

Конструкции с нефинитными формами глагола не имеют соответствующих эквивалентов в украинском языке. Учитывая тот факт, что предложения с инфинитивом являются высказываниями с двой-

ной ремой, на украинский язык они переводятся при помощи сложноподчиненных предложений, либо смысловыми вариантами.

Неполные, парцеллированные, эллиптические конструкции и в английском, и в украинском языках используются говорящим для выражения наиболее интересующей, волнующей его информации. Поэтому в обоих языках одночленные высказывания представляют собой изолированную рему, тема которых имплицитно содержится в предыдущих отрезках текста. Таким образом, неполные предложения являются как бы смысловым центром речевых единств. Перевод неполных конструкций с английского на украинский производится словно с использованием аналогичных конструкций в обоих языках. Заметим, что парцелят в большинстве случаев переводится неполным бесподлежащим предложением [1: 126].

Практически все грамматические средства предикативного выделения ремы в рамках английского высказывания, а именно оборот *there is/are, it is...who*, парные союзы, не имеют аналогичного выражения, перевод их во многом осуществляется путем перефразировки и употреблением ряда усиительных слов. Отрицание, как эффективное средство выделения ремы, используется как в украинском, так и в английском языках [1: 147].

К лексическим маркерам ремы, характерным английскому языку, можно отнести употребление неопределенного артикля, лексический маркер темы — определенный артикль. Наличие артикля часто влияет на порядок слов в переводе. По словам З. Е. Рогановой, расположение главных членов предложения относительно друг друга в украинском языке “может зависеть от того, обозначается ли подлежащим определенный, уже известный, или неопределенный, неизвестный предмет. Если подлежащее обозначает определенный, известный предмет, оно предшествует сказемому, если им обозначается предмет неопределенный — неизвестный, то подлежащее ставится после сказемого” [17: 164].

Также важным формальным сигналом актуального членения является употребление усиительного глагола *do*. Находясь в препозиции к сказемому, глагол *do* усиливает его значение, хотя при этом сам по себе не несет никакой семантической нагрузки, он сосредотачивает логическое ударение на сказемом, выделяя его в качестве ядра высказывания. Усиительный глагол вызывает как бы разрыв между подлежащим и сказуемым. Его единственное назначение — выражать логическое ударение на сказемом, хотя смысловой глагол также не

остается безударным. Как правило, в украинском переводе выделение сказуемого осуществляется предикативно без помощи каких-либо дополнительных средств [1: 132].

Все остальные способы выделения темы и ремы, относящиеся к группе лексических (личные, указательные местоимения, ряд относительных местоимений — маркеры темы; возвратные местоимения, усиливательные слова и наречия, неопределенные местоимения — маркеры ремы), имеют либо полные, либо частичные эквиваленты в обоих языках.

Рассматривать действие всех средств выражения актуального членения предложения необходимо во взаимосвязи и с учетом контекста. В составе контекста предложение в любом языке раскрывает одновременно два коммуникативных задания: общее, опосредованное контекстом, и определяющее отношение содержания данного предложения в целом к содержанию предыдущего, и частное, непосредственное, определяющее и организующее синтаксический состав данного предложения, его целевую направленность в условиях относительно самостоятельного употребления [1: 148].

Неучет тема-рематических отношений при переводе может привести к неправильной, неадекватной интерпретации всего текста. В связи с этим прежде чем осуществить перевод высказывания на другой язык, необходимо проанализировать предложение с точки зрения его функциональной перспективы, то есть найти с помощью всевозможных сигналов релевантные слова, то есть слова, содержащие максимум информации, и слова, обладающие наименьшей степенью коммуникативного динамизма, расставив их в соответствии с нормой в каждом из языков. В случае же совпадения грамматических и лексических сигналов актуального членения предложения синтаксическая и семантическая эквивалентность достигается методом простой подстановки языковых средств, в случае несовпадения соответствие устанавливается функционально [1: 152].

Таким образом, сопоставительное изучение актуального членения предложения позволило выявить общие и характерные особенности тема-рематической организации высказывания в английском и украинском языках. Общим является наличие компонентов “тема” и “рема”, последовательность их расположения в рамках высказывания, а также наличие трех основных групп способов выделения темы и ремы. Специфическим для каждого исследованного языка является наполнение отдельно взятой группы способов предикативного и но-

минативного выделения того или иного члена предложения и их эффективность в организации семантически значимого высказывания.

Данная работа сможет способствовать оптимизации процесса овладения английским и украинским языками в целях формирования адекватной коммуникативной компетенции у неносителей языка [1:153].

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

- Хисматова Ч. Г. Актуальное членение повествовательного предложения в английском и татарском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Хисматова Чулпан Герафутдиновна. — Казань, 2003. — 168 с.
- Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. О. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. — М., 1967. — С. 240—247.
- Распопов И. П. Актуальное членение предложения: На материале простого повествования преимущественно в монологической речи / И. П. Распопов. — Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1961. — 163 с.
- Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения / И. И. Ковтунова. — М., 2001. — 97 с.
- Ившин В. Д. Философский аспект актуального членения предложения // Вестник МПУ. № 2. Серия “Лингвисты”. — М., 1998. — С. 18—20.
- Ившин В. Д. Коммуникативный синтаксис современного английского языка / В. Д. Ившин. — Киев, 1990. — 212 с.
- Ившин В. Д. Текст, его функции, семантика компонентов и актуальное членение // Вестник МПУ. № 2. Серия “Лингвисты”. — М., 1998. — С. 21—25.
- Ившин В. Д. Синтаксис речи современного английского языка / В. Д. Ившин. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. — С. 1—45.
- Слюсарева Н. А. Гиперсинтаксический уровень языка и лингвистическое членение текста // Предложение и текст в семантическом аспекте. — Калинин, 1978. — С. 91—105.
- Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н. А. Слюсарева. — М., 1981. — 206 с.
- Mathesius V. On Some Problems of the Systematic Analysis of Grammar // Travaux du Circle Linguistique de Prague. — Prague, 1936. — P. 6—50.
- Fibras J. On the Communicative Value of the Modern English. // Brno Studies in English. — Prague: Academia, 1959. — P. 36—54.
- Fibras J. Non-thematic Subject in Contemporary English // Travaux du Circle Linguistique de Prague. — Prague, 1965. — Vol. 2. — P. 239—256.
- Fibras J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication. — New York: Press Syndicate of the University of Cambridge, 1992. — P. 1—143.
- Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. — М.: Высшая школа, 1966. — 200 с.
- Меркулова Н. О. Засоби тема-рематичного поділу висловлення: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Меркулова Наталя Олексіївна. — Донецьк, 2006. — 170 с.
- Роганова З. Е. Перевод с русского языка на немецкий / Роганова З. Е. — М.: Высшая школа, 1971. — 208 с.

КРИТЕРІЙ ВІДЛЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ ПРЕДИКАТИВНИХ СИНТАКСЕМ

Стаття посвящена розглядению синтаксем як одиниць, які можуть бути репрезентантами синтетизму та аналітизму на синтаксическом уровне. Автор досліджує предикативні синтаксеми як центральні компоненти предложений. Установлюються такі критерії для розрізначення аналітических предикативних синтаксем та інших одиниць, як: наявність синтаксичної предикативної семантики, устойчивість формальної структури, лексическа несамостійливість форматива, функціональна дифференціація елементів, обмеженна комбінаторика компонентів, відсутність закрепленості грамматичного значення за конкретною аналітическою формою та здатність форматива мати різні грамматическі морфологічні форми, відсутність однословного еквівалента, можливість визначення синтаксического значення форматива при умові обліку типу комбінаторики форматива з основним компонентом.

Ключові слова: аналітизм, синтетизм, синтаксема, синтаксическе значення, предикативність.

The article is devoted to study of syntaxemes as the units which can be the representatives of synthetism and analytism at the syntactical level. The author examines predicative syntaxemes as the central sentence components. Such criteria as the presence of the predicative syntactic semantics, the stability of the formal structure, the lexical imperfection of the formative, the functional differentiation of the elements, the limited combinatory of the components, the absence of the attaching of a certain grammatical meaning to a certain analytical form and the ability of the formative to have different grammatical morphological forms, the absence of a one-word equivalent are established; the possibility to define the syntactic meaning of the formative provided that the type of its compatibility with the main component are taken into account.

Key words: analytism, synthetism, syntaxeme, syntactic semantics, predictivity.

У сучасній лінгвістиці аналітизм і синтетизм як типологічні властивості мов розглядаються як різновідневі явища [1:23; 1:596; 2:31;

2:451; 3:27; 4:39–47; 5:5–6 та ін.]. Незважаючи на те, що намітилася традиція виявляти ознаки синтетичності та аналітичності не тільки в морфологічній, а й у дериваційній та синтаксичній системах мови [3:17, 27; 6:217], загального дослідження аналітизму й синтетизму на дериваційному та синтаксичному рівнях мовної системи немає. Наша робота буде спробою зробити внесок у дослідження аналітизму на синтаксичному рівні мовної системи. Поняття синтаксичного аналітизму та синтаксичного синтетизму трактуються неоднозначно. До виявів аналітизму зараховують як розчленоване вираження членів речення [1:23], так і вираження синтаксичних відношень у складно-сурядних реченнях (зокрема, безсполучниківість) [7:12]. Оскільки існує потреба у вирішенні питання про те, які саме одиниці можуть бути репрезентантами аналітизму й синтетизму на синтаксичному рівні мовної системи, виникає, по-перше, необхідність встановлення одиниць-репрезентантів аналітизму та синтетизму на синтаксичному рівні та, по-друге, необхідність визначення критеріїв, які б дозволили відокремити аналітичні синтаксичні одиниці від одиниць інших рівнів мовної системи. Необхідність установлення критеріїв для виділення аналітичних синтаксичних одиниць пов’язана з тим, що розчленованість структури спостерігається в аналітичних одиницях не лише синтаксичного, а й інших рівнів мовної системи. Саме визначення таких критеріїв, які б дозволили відокремити аналітичні синтаксичні одиниці від одиниць інших рівнів мовної системи, і складатиме мету нашої роботи.

Оскільки елементи аналітизму і синтетизму, як правило, співіснують у мові, для цілісної характеристики синтаксичного рівня мовної системи необхідно встановити такі одиниці, які можуть бути репрезентантами як аналітизму, так і синтетизму. Ці одиниці мають бути такими, що не суперечать визначенню понять *синтетизм* та *аналітизм*. Існують різні визначення понять *синтетизм* та *аналітизм* [1:23, 596; 2:31, 451; 8:106 та ін.]. У нашій роботі ми будемо дотримуватися такого визначення цих понять, яке усуває неоднозначності при кваліфікації аналітичних одиниць різних рівнів мовної системи: “Синтетизм та аналітизм — це типологічні властивості мови, що манифестиються членованими номінативними одиницями, семантична структура яких складається з основного та модифікаційного значень, а формальна — з основного елемента та форматива. Синтетизм виявляється при компактній локалізації елементів формальної структури, аналітизм — при розчленованості” [8:106]). Згідно з цим визначенням,

аналітична синтаксична одиниця має бути членованою номінативною одиницею, семантична структура якої складається з основного та модифікаційного (синтаксичного) значень, а формальна — з основного елемента та форматива [9:32]. Відповідно, членованість на основне та модифікаційне (синтаксичне) значення може бути характерною лише для номінативно елементарних синтаксичних одиниць. Розглянемо, які саме одиниці синтаксичного рівня мовної системи можуть бути репрезентантами синтетизму та аналітизму.

Такі одиниці синтаксичного рівня мовної системи, як словосполучення і речення, не можуть претендувати на роль репрезентантів синтетизму й аналітизму, оскільки вони не характеризуються подільністю на основне і модифікаційне значення. Серед одиниць синтаксичного рівня мовної системи лише синтаксема може бути репрезентантом синтетизму та аналітизму. Здатність синтаксеми виступати репрезентантом синтетизму та аналітизму визначається номінативною елементарністю синтаксеми в плані вираження синтаксичного значення та двоплановістю синтаксеми [10:47; 11:4; 12:126; 13:52; 14:21; 15:5; 16:10] (що дозволяє враховувати членованість синтаксичних одиниць, їхню формальну і семантичну структури). Наприклад, у реченні *Або він з'явився ще під кінець 66-го, можу стверджувати лише, що якось так під новий рік* [17:34] синтаксема з'явився є синтетичною, а синтаксема можу стверджувати — аналітичною.

Синтаксеми як репрезентанти аналітизму та синтетизму на синтаксичному рівні мовної системи можуть бути носіями різних синтаксичних значень. Центральне місце в структурі речень належить предикативним синтаксемам, оскільки саме вони є носіями значення предикативності. Під предикативністю розуміємо синтаксичну комунікативну надкатегорію, обов'язковим складником якої є значення модальності, а факультативними складниками — значення синтаксичного часу, який визначається реальною або ірреальною модальністю, і значення синтаксичної особи (докладніше про обґрунтування такого визначення предикативності див. [18; 19]). Відповідно до визначень предикативності й аналітичної синтаксеми під аналітичною предикативною синтаксемою будемо розуміти таку одиницю синтаксичного рівня мовної системи, семантична структура якої складається з основного та модифікаційного предикативного значення, а формальна — з основного елемента та форматива, які характеризуються розчленованою локалізацією. Наприклад, у реченні *Удень вона обов'язково мусила поспати* — з хустинкою, зав'язаною

на голові так, щоб очам було темно [17:39] аналітичною є синтаксесма *мусила поспати*, в якій лексичне значення передається головним компонентом *поспати*, а носієм синтаксичного значення предикативності (об'єктивно-модального значення реальності та минулого часу, а також суб'єктивно-модального значення обов'язковості дії) є форматив *мусила*.

У зв'язку з тим, що одиниці синтаксичного рівня тісно пов'язані з одиницями інших мовних рівнів, існує недиференційований підхід до трактування аналітичних одиниць різних рівнів мовної системи. Для того щоб уникнути однакової типологічної кваліфікації структурно подібних, але не тотожних у семантичному плані одиниць, необхідно встановити критерії, які б дозволили відокремити аналітичні предикативні синтаксеми від вільних словосполучень, аналітичних одиниць морфологічного та морфемно-дериваційного рівнів.

Головним критерієм для кваліфікації сполучень, що складаються з двох словесних одиниць, як аналітичних синтаксем (у тому числі, предикативних), а також для диференціації аналітичних синтаксем від аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня і вільних словосполучень, має бути синтаксичне значення, оскільки синтаксема є семантико-синтаксичною одиницею. Оскільки синтаксема є елементарною одиницею синтаксису, для виділення аналітичних синтаксем необхідно враховувати вираження синтаксемою саме елементарної синтаксичної семантики (значення локативності, атрибутивності, предикативності тощо) в реченні. Аналітичні предикативні синтаксеми як одиниці з розчленованою формальною структурою необхідно відрізняти від інших одиниць, які також характеризуються розчленованістю формальної структури.

Перш за все, аналітичні предикативні синтаксеми слід відмежовувати від вільних словосполучень. На відміну від словосполучень, які є поєднанням двох чи більше повнозначних слів [1:617], аналітичні синтаксеми складаються не з двох і більше повнозначних слів, а з двох і більше компонентів, принаймні один з яких є лексично неповнозначним (форматив аналітичних синтаксем). Форматив аналітичних предикативних синтаксем, як і службові слова (до яких зараховують прийменники, сполучники й частки [1:627; 2:472]), протиставляється повнозначним словам, оскільки форматив аналітичних предикативних синтаксем як лексема позбавлений номінативних значень, властивих повнозначним словам. Утім, на відміну від службових слів, які не мають морфологічних категорій [2: 472], форматив аналітичних

предикативних синтаксем характеризується наявністю морфологічних категорій.

Неповнозначність форматива у складі аналітичних предикативних синтаксем визначає як структурну, так і семантичну відмінність аналітичних предикативних синтаксем від вільних дієслівних словосполучень. Структурна відмінність аналітичних предикативних синтаксем від вільних словосполучень полягає в тому, що один з компонентів аналітичних предикативних синтаксем (форматив) є константним елементом і визначає тип основного елемента, тобто сполучуваність компонентів у складі аналітичних предикативних синтаксем є обмеженою. Наприклад, форматив *починати* / *почати* в аналітичних предикативних синтаксемах сполучається з інфінітивом дієслів лише недоконаного виду: *У пізньому палеоліті почали виготовляти кам'яні різи, ножеподібні пластини, наконечники списів, дротики тощо* [20:12]; *Hi, може так: чи їх книги ти вивчив би напам'ять, якби їх почали сплювати?* [17:128]. Натомість, структурна схема словосполучення (типовий граматичний зразок, за яким будуються словосполучення) [1:617] може мати різні семантичні наповнення, тобто жоден з компонентів словосполучення не є сталим елементом. Здатність слів поєднуватися з іншими словами у словосполучення залежить від частиномовної належності слова і від його лексичного значення [1:617]. Для підтвердження відносно вільного поєднання слів у межах словосполучення наведемо такі приклади: *прочитати книгу, прочитати в голос, прочитати сестрі, прочитати в бібліотеці; знайти книгу, віддати книгу, надрукувати книгу; сміятися в голос, плакати в голос, думати в голос; розповісти сестрі, віддати сестрі, купити сестрі; поставити в бібліотеці, знайти в бібліотеці, сміятися в бібліотеці*. Семантична відмінність аналітичних предикативних синтаксем від вільних словосполучень полягає в тому, що аналітичні предикативні синтаксеми, окрім лексичного значення, здатні реалізовувати лише синтаксичне значення предикативності, у той час як вільні дієслівні словосполучення завдяки повнозначності компонентів можуть мати різні значення, наприклад, об'єктні (*прочитати книгу*) або обставинні (*прочитати в бібліотеці*) значення. Іншими словами, в аналітичних предикативних синтаксемах виявляється функціональна диференціація елементів: лише один компонент аналітичних предикативних синтаксем (основний елемент) характеризується номінативною функцією, а інший елемент аналітичних предикативних синтаксем (форматив) служить для передачі синтаксичного значення предика-

тивності; натомість у вільних словосполученнях обидва елементи мають номінтивну функцію.

Отже, аналітичні предикативні синтаксеми відрізняються від вільних словосполучень лексичною неповнозначністю принаймні одного з елементів, які входять до складу аналітичних предикативних синтаксем, функціональною диференціацією компонентів, константністю форматива, обмеженою сполучуваністю компонентів і реалізацією (окрім лексичного) лише синтаксичного значення предикативності.

Аналітичні предикативні синтаксеми необхідно також відрізняти від аналітичних морфологічних форм. Утворення аналітичних морфологічних форм слова пов'язане з процесом граматизації синтаксичних структур [21:109; 21:10; 21:309; 21:105]. Морфологічні аналітичні форми виражають значення певної морфологічної категорії (час, спосіб, стан) [1:23]. Можливість визнання аналітичної форми слова “фактом морфології” (*переклад автора. — С. В.*) [22:220] зумовлена нерозкладністю цієї аналітичної форми слова в плані вираження граматичної семантики та входженням аналітичної морфологічної форми в парадигматичний ряд, тобто входженням в єдину систему граматичних протиставлень з морфологічними формами слова (співвіднесеністю з синтетичними формами цієї мови) [21:90; 21:127; 21:309; 22:219–220]. Аналітичні предикативні синтаксеми не входять у систему протиставлень з морфологічними формами слова. Наприклад, у реченнях (1) *Цікаво, що перші залізні вироби мали космічне походження і були виготовлені* з уламків метеоритів ще в III–II тис. до н. е. у Єгипті та Месопотамії (зокрема, у гробниці Тутанхамона знайдено кілька залізних предметів, оправлених у золото) [20:23] та (2) *I haven't seen him for months* [23:17] виділені одиниці є не аналітичними синтаксемами, а аналітичними морфологічними одиницями, які входять до парадигми дієслова. Так, у реченні (1) представлена аналітична морфологічна одиниця (*були виготовлені*) входить до парадигми дієслова *виготовити* і є формою пасивного стану минулого часу дійсного способу, а в реченні (2) аналітична морфологічна одиниця (*haven't seen*) входить до парадигми дієслова *to see* і є формою теперішнього доконаного часу (Present Perfect) дійсного способу активного стану. Аналітичні предикативні синтаксеми, на відміну від аналітичних морфологічних форм, не служать для передачі одного елементарного граматичного морфологічного значення і самі можуть мати різні граматичні форми. Наприклад, у реченнях (1) *Його спеціально винайняли для львів'ян, тобто можеш уявити собі десяток вагонів з самими лише музикантами,*

студентами та іншими вар'ятами [17:329]; (2) *Підштовхуючи русичів до боротьби з болгарами, візантійська дипломатія мала на меті зав'язати в кривавий вузол війни двох своїх сильних противників, що могли противіяти встановленню контролю Константинополя на Балканах, але розрахунки Візантії не виправдалися* [20:49] виділені одиниці є аналітичними предикативними синтаксемами, оскільки в них, по-перше, форматив *могти* служить не для вираження певного морфологічного значення, а передає модальне значення можливості (яке є складником значення предикативності), та, по-друге, форматив *мати* може самостійно виражати значення теперішнього (у першому реченні) та минулого (у другому реченні) часу.

Отже, аналітичні предикативні синтаксеми, на відміну від аналітичних морфологічних форм діеслова, характеризуються відсутністю закріпленисті граматичного значення за конкретною аналітичною формою, а також здатністю форматива мати різні граматичні морфологічні значення.

Аналітичні предикативні синтаксеми необхідно відмежувати також від аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня. Оскільки формальна структура аналітичних синтаксичних і морфемно-дериваційних одиниць є схожою, для того, щоб відмежувати аналітичні предикативні синтаксеми від аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня, необхідно проаналізувати те значення, яке має форматив аналітичної структури. Форматив аналітичної предикативної синтаксеми має бути носієм значення предикативності, а форматив аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня має бути носієм дериваційного значення.

Дериваційне (словотвірне) значення є таким формально вираженим типом значення, який є наявним у цілій серії мотивованих слів з одним і тим самим формантом [2:468]. Відповідно, порівняння діеслівно-іменних сполучень з однослівними найменуваннями тієї ж дії дає можливість говорити про те, що діеслово в діеслівно-іменних сполученнях виступає словотвірним формантом аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня: *мати вплив — вливати, мати надію — надіятися, мати уявлення — уявляти, ставити латку — залатувати, ставити пляму — заплямовувати, ставити під контроль — контролювати, нести покуту — спокутувати, нести кару — каратися, нести службу — служити*. Наявність однакового форманта в низці одиниць підтверджує той факт, що формант у зазначених одиницях служить для передачі спільногого значення (значення процесуальності)

при творенні дієслів від іменників. Відсутність однослівного еквівалента для найменування дій в таких сполученнях як, *нести гріх, мати попит, мати досвід*, дозволяє говорити про те, що аналітичний формант у таких одиницях не є носієм дериваційного значення. Основне лексичне значення в таких сполученнях належить іменнику, а дієслово в дієслівно-іменних сполученнях буде виступати носієм значення предикативності, тобто такі одиниці можна вважати аналітичними предикативними синтаксесами. При цьому дієслово, яке є аналітичним формативом в аналітичних предикативних синтаксесах, виявляє своє синтаксичне значення предикативності лише в поєднанні з певним типом основного елемента. Наприклад, дієслово *ставати* може поєднуватися з іменником і передавати значення “перетворюватися на когось” (З *ними все склалося дуже своєчасно: я став їхнім фаном якраз у роки, коли вони тричі поспіль вигравали першість Союзу, більше такого не повторилося.* [17:43]), а може поєднуватися з інфінітивом і мати значення “починати” (*Приблизно тоді ж батько став забирати мене на матчі нашого “Урагану”* [17:43]).

Отже, форматив аналітичних предикативних синтаксес, на відміну від форманта аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня, не виражає дериваційного значення і не служить для утворення нових одиниць, а є носієм синтаксичного предикативного значення (наприклад, фазовості, зміни стану), яке може бути встановлене лише при врахуванні типу сполучуваності форматива з основним компонентом.

Таким чином, сукупністю критеріїв, які дозволяють відокремити аналітичні предикативні синтаксеси від інших одиниць, є: 1) наявність предикативної синтаксичної семантики (аналітичні предикативні синтаксеси є носіями предикативності в реченні); 2) стійкість формальної структури, лексична неповнозначність форматива, функціональна диференціація елементів, обмежена сполучуваність компонентів (аналітичні предикативні синтаксеси не є вільним поєднанням одиниць на підставі спільноти значень, на відміну від словосполучень); 3) відсутність закріпленості граматичного значення за конкретною аналітичною формою та здатність форматива мати різні граматичні морфологічні форми (на відміну від аналітичних морфологічних форм дієслова); 4) відсутність однослівного еквівалента (на відміну від аналітичних одиниць морфемно-дериваційного рівня) та можливість визначення синтаксичного значення форматива за умови врахування типу сполучуваності форматива з основним компонентом.

Подальші дослідження виявів аналітизму на синтаксичному рівні мовної системи передбачають установлення репертуару аналітичних предикативних синтаксем у різних мовах.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Українська мова. Енциклопедія / [В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблиюк, С. А. Карпіловська та ін.]. — [2-ге вид.]. — К.: Укр. енциклопедія, 2004. — 824 с.
2. Языкоzнание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — [2-е изд.]. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
3. Дубова О. А. Діахронічна типологія української мови: Навчальний посібник / О. А. Дубова. — К.: Мілениум, 2006. — 302 с.
4. Тираспольский Г. И. Становится ли русский язык аналитическим? / Г. И. Тираспольский // Вопр. языкоzнания. — 1981. — № 6. — С. 37–49.
5. Проблемы аналитизма в лексике: Материалы симпозиума “Аналитические конструкции в лексике”. — Вып. 1. — Минск: Минский гос. пед. институт иностр. языков, 1967. — 163 с.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. — К.: Либідь, 1993. — 368 с.
7. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. — М.: Высш. шк., 1990. — 168 с.
8. Дубова О. А. Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни / О. А. Дубова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. — 2001. — Т. 4, № 1. — С. 99–110.
9. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов: монографія / О. А. Дубова. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. — 302 с.
10. Загнітко А., Загнітко Н. Закономірності сполучуваності прийменників зі значенням мети // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. Мова, т. 16. — Донецьк, 2007. — С. 38–61.
11. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. — М.: Наука, 1988. — 440 с.
12. Кутня Г. Двомісні семантико-синтаксичні структури з предикатами процесу в сучасній українській мові // Вісник Львівського університету. Серія філол. — 2004. — Вип. 34. — Ч. I. — С. 125–133.
13. Мухин А. М. Морфологические и синтаксические категории // Исследования по языкоzнанию: К 70-летию члена-корреспондента РАН А. В. Бондарко. — Спб., 2001. — С. 51–55.
14. Сердюкова Т. І. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослов'янських говірках: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Сердюкова Тетяна Ігорівна. — К., 2002. — 197 с.
15. Смуррова Л. И. Вариантность финальных (целевых) синтаксем (на материале английского языка): Автoreф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. И. Смуррова // РАН; Ин-т лингв. исследований. — СПб., 1995. — 21 с.
16. Ташдемир И. Беспредложный датив в современном русском языке: семантический и функциональный аспекты: Автoreф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01

- / И. Ташдемир // Новосибирский государственный педагогический университет. — Новосибирск, 2006. — 23 с.
17. Андрухович Ю. І. Таємниця. Замість роману / Ю. І. Андрухович. — Харків: Фоліо, 2007. — 478 с. — (Література).
 18. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / М. В. Мірченко. — К., 2002. — 36 с.
 19. Сопачова В. В. Предикативність як синтаксична категорія (проблема визначення статусу та обсягу поняття) / В. В. Сопачова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. — 2010. — Т. 119. Вип. 106. Філологія. Мовознавство. — С. 80–85.
 20. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. — 656 с.
 21. Аналитические конструкции в языках различных типов. — М.; Л.: Наука, 1965. — 339 с.
 22. Ярцева В. Н. Проблема парадигмы в языке аналитического строя / В. Н. Ярцева // Вопросы германского языкознания. — М.; Л.: Издательство АН СССР, 1961. — С. 216–230.
 23. Fowles, J. The Collector / John Fowles // Jonathan Cape (UK), Little, Brown and Company (US). — 1963. — 125 p.

ФУНКЦІЇ АНАЛІТИЧНОГО СЛОВОТВОРУ ІМЕННИКІВ В АНАЛІТИЧНИХ І СИНТЕТИЧНИХ МОВАХ

В статье рассмотрены функции субстантивного аналитического словаобразования в типологически разных языках — английском, русском и украинском. Установлен репертуар аналитических словообразовательных формантов имен существительных со словообразовательным значением “название существа по полу”. Внимание уделено определению набора соответствующих аналитических словообразовательных типов английского, русского и украинского языков.

Ключевые слова: аналитический словообразовательный формант, сема пола, аналитический словообразовательный тип, іменники, синтетичні мови.

The article deals with the functions of the nominal analytic word-formation in typologically different languages, i.e. English, Russian, and Ukrainian. The repertoire of analytic derivation formants with the derivative meaning “the name of a living being according to the sex” is outlined. The research focuses on specifying the list of the corresponding word-formation types in English, Russian, and Ukrainian.

Key words: analytic derivative formant, seme of sex, analytic word-formation type, nouns, synthetic languages.

Визнання факту співіснування аналітичних і синтетичних одиниць є теоретичним підґрунтям для дослідження впливу домінантної типологічної характеристики мови на функціонування одиниць різних мовних рівнів [1: 23–38]. Однак за умови системного типологічного розгляду одиниць морфемно-дериваційного рівня залишаються нез'ясованими такі питання, як: 1) відсутність єдиної сумірної одиниці зіставлення словотвірних систем мов світу (див. огляд робіт, присвячених питанню про основні дериваційні одиниці [2: 34–35]); 2) неоднозначність уявлень про (похідне) слово в різних лінгвістичних традиціях [3: 166–173]. З огляду на необхідність розв’язання цих

проблем вважаємо актуальним типологічне дослідження одиниць морфемно-дериваційного рівня, зокрема, із застосуванням матеріалу типологічно різних мов.

Вимога про дотримання принципу системного опису мови зумовлює мету дослідження, а саме — з'ясувати функції субстантивного аналітичного словотворення в аналітичних і синтетичних мовах. Досягнення цієї мети стане можливим у результаті виконання таких завдань: 1) встановити репертуар аналітичних словотворчих формантів іменників зі словотвірним значенням “назва істоти за статтю” англійської, російської та української мов; 2) визначити набір відповідних аналітичних словотвірних типів у досліджуваних мовах; 3) з'ясувати роль аналітичного словотворення в системах англійської, російської та української мов. Вважаємо, що застосування матеріалу типологічно різних мов (англійської, російської та української мов) має сприяти вирішенню питання про статус нарізнооформлених дериваційних одиниць [1: 26–29]. Матеріалом дослідження є іменники зі словотвірним значенням “назва істоти за статтю”.

Проведення системного типологічного аналізу дериваційних одиниць передбачає пошук мовою одиниці, оперування якою уможливить з'ясування специфіки нарізнооформлених дериваційних одиниць. Упорядкування дериваційних одиниць відповідно до структурних та функціонально-системних критеріїв дало змогу стверджувати, що використання поняття про *словотвірний тип* є доцільним для дослідження словотвірних систем типологічно різних мов [4: 86–89; 5: 103–108]. Така доцільність пояснюється тим, що використання словотвірного типу як одиниці зіставлення з формально-семантичною структурою

$$\left[\frac{\text{лексичне значення}}{\text{словотвірна база}} + \frac{\text{словотвірне значення}}{\text{словотворчий формант}} \right]$$

дозволяє модельно представити словотвірні процеси, напр. укр. $\left[\frac{\text{назва знаряддя дії}}{N_{\text{base}}} + \frac{\text{назва способи за знаряддям дії}}{M_{\text{form}}} \right]$: *бандурист, гітарист* [6: 27].

Відповідно до поняття про словотвірний тип, вважаємо, що поняття про аналітичний словотвірний тип (підпорядковане відносно поняття *словотвірний тип*) може бути використане для з'ясування особливостей аналітичного словотворення в типологічно різних мовах. Під аналітичним словотвірним типом розуміємо одиницю-конструкт з формально подільною структурою “словотвірна база + аналітичний словотворчий формант” і семантичною структурою “лексичне значення + словотвірне значення”, що служить для творення нарізнооформлених похідних слів певної частини мови [4: 89]. Зазначене

тлумачення поняття аналітичного словотвірного типу передбачає оперування поняттям *аналітичний словотворчий формант*, зміст якого включає такі істотні ознаки, як реалізація словотвірного значення через взаємодію із семантикою словотвірної бази [7: 38] і дистантне розташування відносно словотвірної бази [1: 18].

Основний семантичний орієнтир дослідження, а саме словотвірне значення “назва істоти за статтю”, зумовлює увагу до списку словотворчих формантів, які є носіями семи статі. Аналіз матеріалу словників засвідчує наявність асиметрії щодо можливості синтетичних словотворчих формантів (афіксів) бути носіями семи чоловічої та жіночої статі. Так, в англійській мові афікси-носії семи чоловічої статі складають 70,8 %, носії семи жіночої статі — 12,5 % (від загальної кількості, яка складає 24 афікса) [8]. Носіями семи чоловічої статі в російській мові є 75,3 %, носіями семи жіночої статі особи — 24,7 % (від загальної кількості, яка складає 77 афіксов) [9]. Різниця між кількістю афіксів-носіїв семи чоловічої та жіночої статі зумовлює пошук носіями мови альтернативних засобів актуалізації семи статі. Альтернативними засобами можуть виступати такі одиниці: англ. *man, woman, male, female*, рос. *мужчина, женщина, самець, самка*, укр. *чоловік, жінка, самець, самка, самиця*. Ці одиниці мають бути перевірені на відповідність поняттю *аналітичний словотворчий формант*, оскільки виражують подібне до афіксальних формантів значення. У межах нашого дослідження розглядаємо одиниці укр. *самка / самиця* як синонімічні варіанти.

Вважаємо науково коректним визнання одиниць англ. *man, woman, male, female*, рос. *мужчина, женщина, самець, самка*, укр. *чоловік, жінка, самець, самка / самиця* аналітичними словотворчими формантами з огляду на такі ознаки: (1) реалізація словотвірного значення “назва істоти за статтю” через взаємодію із семантикою словотвірної бази, напр. англ. *anchor-man, boat woman, male nurse, female lion*, рос. *мужчина-алкоголик, женщина-депутат, самець лягушки, самка амурского тигра*; укр. *чоловік-листоноша, жінка-юрист, самець пуми, самка гамбузії, самиця щура*; (2) дистантне розташування відносно словотвірної бази, яке виявляється в роздільному написанні / написанні через дефіс.

Аналіз джерел фактичного матеріалу показав, що одиниці англ. *man, woman*, рос. *мужчина, женщина, самець, самка*, укр. *чоловік, жінка, самець, самка / самиця* мають неоднаковий потенціал у різних стилях англійської, російської та української мов. У джерелі фак-

тичного матеріалу художнього стилю англійської мови було виявлено аналітичні дериваційні одиниці з формантами англ. *man*, *woman*, напр. англ. *boat-man*, *business woman* [10]. Виявлені у джерелах фактичного матеріалу художнього стилю російської та української мов нарізнооформлені одиниці не можуть бути розглянуті крізь призму дериваційного аналітизму з огляду на їх номінативну неелементарність, напр. рос. *бабки-уборщицы* [11; 12]. Джерела публіцистичного (періодичні видання “The Times”, “Российская газета” і “Голос України” за період січень 2006 р. — квітень 2010 р.) та наукового стилів (розділ Саваці в Червоних Книгах) вказали на вищу активність аналітичних словотворчих формантів англ. *male*, *female*, рос. *самець*, *самка*, укр. *самець*, *самка* / *самиця* відносно ступеня активності одиниць англ. *man*, *woman*, рос. *мужчина*, *женщина*, укр. *чоловік*, *жінка*. Зокрема, використання одиниці укр. *самиця* як аналітичного словотворчого форманта складає 65 % від усіх використань одиниці в текстах зазначених стилів (пор. рос. *самка* — 29,6 %), у той час як використання одиниць укр. *чоловік* становить 0,8 % від загальної кількості використань (пор. рос. *мужчина* — 29,6 %). Таку кількісну невідповідність пояснююмо (1) високою продуктивністю суфіксів — синтетичних словотворчих засобів, за якими творяться іменники — назви осіб російської та української мов; (2) фонемним обсягом одиниць рос. *мужчина*, *женщина*, укр. *чоловік*, *жінка*, яка наближається до критичної межі для словотворчого засобу [13: 349]; (3) ускладненою семантикою зазначених одиниць, напр. укр. *чоловік* позначає не лише особу чоловічою статі, а й одружену особу стосовно своєї дружини.

Висока активність аналітичних словотворчих формантів англ. *male*, *female*, рос. *самець*, *самка*, укр. *самець*, *самка* / *самиця* засвідчена джерелами публіцистичного і наукового стилів. Так, в англійській мові одиниці англ. *male*, *female* постають єдиним засобом актуалізації семи статі тварин, напр. *badger* → *male* / *female badger*, *narwhal* → *male* / *female narwhal*. У російській та українській мовах 71,7 % номінацій на позначення тварин мають лише нарізнооформлені відповідники на позначення істоти протилежної статі, рос. *малая касатка* → *самець малой касатки*, укр. *афаліна чорноморська* → *самець афаліни чорноморської*; 18,3 % номінацій мають відповідники, де носієм семи протилежної статі є суфікс (21,6 % російських і 12,2 % українських назв тварин), напр. рос. *красный волк* → *красная волчица*, укр. *борсук* → *борсучиха*, 10,0 % від загальної кількості мають відповідники — су-

плетивні одиниці (13,5 % російських назв тварин і 12,2 % українських назв тварин), напр. рос. *калан* → *морская выдра*, укр. *нічниця довговуха* → *лилик довговухий* (від загальної кількості номінацій, яка складає 74 номінації в російській мові та 41 номінацію в українській мові) [15; 16].

Отже, вважаємо виправданим виокремлення словотвірних типів, де аналітичними словотворчими формантами виступають одиниці англ. *man, woman, male, female*, рос. *мужчина, женщина, самець, самка*, укр. *чоловік, жінка, самець, самка / самиця*.

В англійській мові наявні такі аналітичні словотвірні типи:

- 1) $\left[\left(\frac{\text{назва об'єкта дії}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за об'єктом дії}}{\text{man}} \right) \right]$: *garbage man*;
- 2) $\left[\left(\frac{\text{назва місця дії}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за місцем дії}}{\text{man}} \right) \right]$: *sea man*;
- 3) $\left[\left(\frac{\text{назва знаряддя дії}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за знаряддям дії}}{\text{man}} \right) \right]$: *trigger man*;
- 4) $\left[\left(\frac{\text{назва угрупування осіб}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за належністю до угрупування осіб}}{\text{man}} \right) \right]$: *assembly man*;
- 5) $\left[\left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{woman}} \right) \right]$: *peasant woman*;
- 6) $\left[\left(\frac{\text{назва угрупування осіб}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за належністю до угрупування осіб}}{\text{woman}} \right) \right]$: *assembly woman*;
- 7) $\left[\left(\frac{\text{назва дії}}{V_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за дією}}{\text{woman}} \right) \right]$: *stunt woman*;
- 8) $\left[\left(\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{male}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: *male prostitute*;
- 9) $\left[\left(\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{male}} \right) + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: *male polecat*;
- 10) $\left[\left(\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{female}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: *female officer*;
- 11) $\left[\left(\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{female}} \right) + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: *female dolphin*.

У сучасній англійській мові існує конкуренція між продуктивними синтетичними словотвірними типами й аналітичними словотвірними типами, пор.: $\left[\left(\frac{\text{назва об'єкта дії}}{|N+V|_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за дією}}{\text{at}} \right) \right]$: *winemaker*, і $\left[\left(\frac{\text{назва об'єкта дії}}{N_{\text{base}}} \right) + \left(\frac{\text{назва особи за дією}}{\text{man}} \right) \right]$: *garbage man*;

$\left[\left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) + \frac{\text{назва особи за статтю}}{мж / жін / сін} \right]$: poetess, heroine, suffragette,
 і $\left[\left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) + \frac{\text{назва особи за статтю}}{woman} \right]$: peasant woman тощо.

В російській мові наявні такі аналітичні словотвірні типи:

- 1) $\left[\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{мужчина}} + \left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: мужчина-террорист;
- 2) $\left[\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{женщина}} + \left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: женщина-префект;
- 3) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самець}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$ мамонта;
- 4) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самець}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$ самець кабарги;
- 5) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самка}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$: самка леопарда;
- 6) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самка}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$: самка морской свиньи.

В українській мові наявні такі аналітичні словотвірні типи:

- 1) $\left[\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{чоловік}} + \left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$ чоловік-водій;
- 2) $\left[\frac{\text{назва особи за статтю}}{\text{жінка}} + \left(\frac{\text{назва особи чоловічої статі}}{N_{\text{base}}} \right) \right]$: жінка-машиніст;
- 3) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самець}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$ самець коровайки;
- 4) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самець}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$ самець тигролева;
- 5) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самка / самця}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$: самка горностая;
- 6) $\left[\frac{\text{назва тварини за статтю}}{\text{самка / самця}} + \left(\frac{\text{назва тварини}}{N_{\text{base}}^{\text{Gen}}} \right) \right]$: самиця мавпи, самка рисі карпатської.

Встановлення набору аналітичних словотвірних типів дає зможу з'ясувати функції субстантивного аналітичного словотворення в аналітичних і синтетичних мовах. Так, в аналітичній англійській мові аналітичні словотворчі форманти англ. *man, woman, male, female* використано для творення іменників за одинадцятьма аналітичними словотвірними типами. У синтетичних російській та українській мовах функціонування аналітичних словотворчих формантів рос. *мужчина, женщина, самець, самка, укр. чоловік, жінка, самець, самка / самиця* є словотворчим засобом, який залучено шістьма аналітичними

словотвірними типами російської та шістьма аналітичними словотвірними типами української мови. Аналітичні словотворчі форманти аналітичної мови демонструють широкий діапазон сполучуваності зі словотвірними базами, у той час як словотвірними базами для нарізнооформлених одиниць синтетичних російської та української мов є лише іменники на позначення істоти певної статі. Результати дослідження є свідченням достовірності думки про існування зв'язку між домінантною типологічною характеристикою мови та типологічними особливостями дериваційних одиниць: в аналітичній англійській мові аналітичне словотворення іменників є одним з основних засобів поповнення номінативних одиниць мови, у той час як у мовах, де домінуючим типом у мові є синтетизм, аналітичне словотворення іменників відіграє компенсаційну функцію. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі явищ дериваційного аналітизму зі встановленням функцій аналітичного словотворення прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі типологічно різних мов.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов / Олена Анатоліївна Дубова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. — 302 с.
2. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия / Полина Аркадьевна Соболева. — М. : Наука, 1980. — 294 с.
3. Яхонтов С. Е. О значении термина “слово” / С. Е. Яхонтов // Морфологическая структура слова в языках различных типов. — М. : Л. : Изд-во АН СССР, 1963. — С. 165–173.
4. Стародуб К. А. Аналітичний словотвірний тип як одиниця дериватології / К. А. Стародуб // Наукові праці: Науково-методичний журнал. — Т. 119. Вип. 106. Філологія. Мовознавство. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — С. 86–90.
5. Стародуб К. А. Типологія дериваційних одиниць / К. А. Стародуб // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 98. Вип. 85. Філологія. Мовознавство. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — С. 103–108.
6. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Елена Андреевна Земская. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 221 с.
7. Грещук В. В. Деякі теоретичні питання словотвірного значення / В. В. Грещук // Мовознавство. — 1991. — № 3. — С. 34–41.
8. Oxford English Dictionary. — Oxford: Oxford University Press, 2010. — Режим доступу : <http://www.askoxford.com>
9. Циганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка / Г. П. Циганенко. — К. : Радянська школа, 1982. — 240 с.
10. Fowles J. The Magus : [роман-балада] / John Fowles. — NY. : Dell Publ., 1978. — 672 с.

11. Мамлєев Ю. Мир и хохот : [роман] / Юрий Мамлєев. — М. : Вагриус, 2003. — 315 с.
12. Шевчук В. Дім на горі : [роман-балада] / Валерій Шевчук. — К. : Рад. письм., 1983. — 487 с.
13. Серебренников Б. А. Вероятностные обоснования в компаративистике / Борис Александрович Серебренников. — Изд. 2-е, стереотипное. — М. : КомКнига, 2005. — 376 с.
14. Красная Книга России. Животные. Млекопитающие. — М. : Изд-во Астрель, 2000. — Режим доступу : <http://www.biodat.ru/db/rb/rb.php?src=0&grp=8>
15. Червона Книга України. Тваринний світ. Ссавці. — К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 1994. — Режим доступу : <http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/redbook.php?lang=ukr&kingdom=1&class=11>
16. Conservation Designations Spreadsheet. Mammals : [каталог]. — Режим доступу : <http://www.jncc.gov.uk/page-3408>

КОНТАМИНАЦІЯ ЯЗИЧНИЦЬКОГО ТА ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДІВ ЯК ТИПОВА ОЗНАКА УКРАЇНСЬКИХ ОБЕРЕГОВИХ ЗАМОВЛЯНЬ

В статье анализируется влияние языческого и христианского мировоззрений на структурно-семантическую организацию украинских обереговых заговоров. Указано, что контаминация мировоззрений является характерным признаком этой тематической группы текстов. Заговоры-апотропеи, в отличие от заговоров другого типа, претерпели отчетливое влияние христианской культурной традиции, которое обусловило модификацию первоначальных текстов и отразилось на всех структурных элементах. Среди значков выделяются собственно языческие, контаминированные языческо-христианские и христианские. Закрепка является своеобразным компонентом семантической организации магического текста, который делает обереговое действие более выразительным и закрепляет желаемый результат с помощью формальных и смысловых элементов различного происхождения.

Ключевые слова: обереговый заговор, языческое и христианское мировоззрение, контаминация, структурно-семантическая организация.

The influence of Christian and heathen world-outlooks on the structural-semantic organization of Ukrainian guarding spells is analyzed in this article. Apotrophy spells, unlike the spells of another Kind, were much influenced by Christian cultural tradition, which led to the modification of the original texts and revealed itself in all the structural elements. Among the initiatives we can single out such Kinds of them as heathen, heathen-Christian and Christian ones; consolidations are the peculiar components of the semantic structure of the magic text, they fix and define a desirable action by formal and full of sense elements of heathen, Christian and heathen-Christian origin.

Key words: guarding-apotrophy, Christian and heathen world-outlooks, structural-semantic organization, modification.

Оберегові замовляння як один із різновидів жанру замовляння характеризуються специфічними рисами, що полягають не стільки у

добрі тих чи інших мовних засобів, скільки у характері їх використання та прагматичній спеціалізації. Якщо метою лікувальних, любовних, господарчих, суспільно-побутових та інших типів замовлянь є припинення зла і наділення благополуччям, станом чи властивістю, яких бажає людина, то для оберегових замовлянь – це попередження зла й уберігання людини, тварини та інших від усього небезпечного, що здійснюється за допомогою різної стратегії (обміну, неможливості, відсилення, знищення, запрошення, задобровання тощо). Для підсилення магічного ефекту в замовляннях-апотропеях людина (ворожбіт) запрошує на допомогу язичницькі і християнські вищі надприродні сили, тобто контамінація світоглядів і її вербалне вираження у структурно-семантичній організації оберегових замовлянь є типовою ознакою цих текстів. Отже, мета нашої роботи – простежити вплив язичницького та християнського світоглядів на семантику та композиційну структуру українських замовлянь-апотропеїв.

Зазначимо, що контамінація язичницьких і християнських уявлень може приводити до суттєвої модифікації як обрядового виконання оберегових замовлянь, так і їх структурно-композиційної організації. Останнє виявляється, зокрема, в тому, що в окремих культурно-діалектних регіонах України перед вимовлянням будь-якого оберегового замовляння виконується молитва або звернення до християнських святих: “*Николай угодныкъ Божий, помошныкъ Б.! Ты и у поли, ты и у доми, у пути и у дорози, на небеси и на земли; заступы и сохраны отъ усякого зла*” [1:499]. Після цієї молитви, як правило, вимовляється будь-яке замовляння. Крім того, для українських оберегових замовлянь властиве вживання як однієї попередньої молитви, так і кількох, що, на нашу думку, підсилює оберегову дію тексту. Наприклад, перед замовлянням від злих людей вимовляється молитва “*Вірю во единого Бога...*”, а перед замовлянням від градових хмар ворожбіт виголошує, як правило, кілька молитв. Ці елементи не належать безпосередньо до структури тексту замовляння, однак вони є важливими для загального розуміння еволюції як обрядового втілення замовляння, так і специфіки його семантики і прагматики.

Слід зауважити, що контамінація язичницького та християнського світоглядів найбільшою мірою виявилася в зачинах та закріпках оберегових текстів. Так, зокрема, ураховуючи специфіку семантики оберегових зacinів, виділяємо такі основні їх типи: 1) власне язичницькі (“*Добрый день тобі, Сонечко ясне!*” [2:214]); 2) язичницько-християнські (“*Сонце праведне, святі Петре й Юрію, наші святі ду-*

шечки” [2:185]); 3) християнські (“О ангеле-хоронителю, Небесний мій друже” [2:26]).

Як бачимо, важливим структурним елементом кожного з виділених типів зачинів є звертання. На думку І. Гагулашвілі, звертання є “найдавнішим структурним елементом замовлянь, бо ще на давньому етапі частина замовлянь мала форму звертання до певної вищої сили (божества)” [3:100]. Аналізуючи звертання як один із найбільш властивих елементів зачину, слід мати на увазі те, що його необхідно розглядати як “свого роду інструмент впливу на адресат, іноді більш сильний і ефективний, ніж саме повідомлення” [4:124]. У зачинах, не позначених впливом християнської релігії, найчастіше звертаються: 1) до небесних світил, що за народними уявленнями, мали персоніфікований вигляд: “Молодик-молодий!” [2:125], “Ти, місяцю-смеркателю” [2:321], “Добрий день тобі, Сонечко яснеє!” [2:214]; 2) до ночі як уособлення магічної істоти, що наділена надприродною силою: “Ночна-ночныця, панська прывитница!” [2:198], “Ніч темна, ніч тишина” [2:193]; 3) до води, що, як правило, виконувала очищувальну й власне оберегову функції: “Водице-здравнице!” [2:311]; 4) до смерті, злих сил, пов’язаних передусім із бажанням їх відігнати від себе: “Смерте, смерте!” [2:248], “Злая сило, темна сило” [2:25]. У зачинах такого типу найменше виявляється прагматична сила звертання, бо вони мають дуже стислу форму і виражені: прикладковими структурами (“Водице-здравнице”), повторами (“Смерте, смерте”), епітетними сполучками (“Злая сило, темна сило”), що іноді ускладнюються формулами привітання (“Добрий день тобі, Сонечко яснеє”).

Найбільш повно прагматична сила звертання виявляється у зачинах, модифікованих під впливом християнства або власне християнських. Такі зачини здебільшого мають ускладнену будову, а інколи займають значну частину тексту оберегового замовляння. Характерними зразками аналізованого типу зачинів є такі тексти: “Колодязь Оврамій, вода Уліана, сонце Осіянія, місяць на ввесь світ, а я скочу поправить (рябу чи яку) корову на ввесь вік...” [2:253]; “Господу Богу помолюся і святому Миколаю, святому Михайлу і святій Пречистій, святому Вознесенію, святій Покрові і святому Юрію, і тебе прошу, краснє сонце, і тебе прошу, ясний місяцю, і вас прошу, зорі-зірниці – Божі помічниці, і тебе прошу, голочко...” [2:293]. Вплив християнської релігії на модифікацію зачинів виявляється, за нашими спостереженнями, по-різному. По-перше, в епітетній характеристиці язичницьких образів за допомогою християнської лексики: “Ти, вогню святий і горючий”

[2:54], “Добрий день, водичко, ярданичко, найстарша царичко!” [2:262], “Святий місяць, славен ти перед Богом, перед царями, перед панами, перед миром християнським” [2:310]. По-друге, у використанні власних назв християнських святих для називання персоніфікованих явищ: “Добрий день, кринице-вдовище! Земля Тетяна, вода Уліяна!” [2:14], “Колодязь Оврамій, вода Уліяна, сонце Осіянія, місяць на весь світ” [2:253]. Уведення в текст оберегового замовляння того чи іншого власного імені не випадкове. “Власні імена, залучені до тексту замовляння, слугують найважливішим знаряддям впливу на сили магічного світу і мобілізації їх на допомогу суб’єкту замовляльно-заклинального акту [5:94]. Слід також відзначити, що знання власного імені святого, міфологічного персонажу та ін. гарантує людині/ворожбіту їх заступництво і допомогу. По-третє, вплив християнської релігії на модифікацію зачинів виявляється у стійких формулах, що відображають основні засади християнської релігії: “На всяке врем'я, на всякий час Поклоняємося до землі з благим словом Довготерпеливий, багатомилостивий, Праведних болящий, грішних милующий, Всіх зовеш до спасіння Христового, Заради обращенія в своєму духові” [2:25]. У таких зачинах подається епітетна характеристика Бога (святих), ускладнена властивими для них атрибутами, діями, що виконують функцію богопоклоніння. Показовим щодо відображення давніх язичницьких вірувань у таких зачинах є так звані часові формули типу: “На всяке врем'я, на всякий час” [2:25], “Первим разом, лишнім часом” [2:294]. Семантика і функції наведених часових формул зачинів пов'язані з уявленнями про добрий і злий час, а також з обрядовою першодією. Слід звернути увагу і на зачин, що починається з утвердження існування Бога, аналогічний біблійному “Бог є початок усьому”: “Єсть Господь, на небі жив, Ордань-ріка кришания, вода Уліяна!” [2:39]. Щодо структури, то такі зачини мають більш ускладнену будову, ніж попередні. Серед них можна виділити: 1) власне звертання: “Ти, вогню святий і горючий” [2:54]; 2) звертання, ускладнене формулою привітання: “Добрий день, водичко, ярданичко, найстарша царичко!” [2:262]; 3) звертання-моління до християнських і язичницьких богів з проханням допомогти: “Господу Богу помолося і святому Миколаю, святому Михайлу і святій Пречистій, святому Вознесенію, святій Покрові і святому Юрію, і тебе прошу, краснее сонце, і тебе прошу, ясний місяцю, і вас прошу, зорі-зірници – Божі помічници, і тебе прошу, голочко...” [2:293]; 4) часову формулу+перелік християнських і язичницьких богів, до яких звертаються за допомогою: “Первим разом, лишнім часом, Господу Богу

помолося, Матері Божій, пречистій святій і київським, печерським, всім силам небесним, зорам і зорницям, скорим помошницям, місяцю і сонцю” [2:294]; 5) часову формулу + розлогу християнську формулу богопоклоніння: “На всяке врем’я, на всякий час *Поклоняємося до землі з благим словом Довготерпеливий, багатомилостивий, Праведних болячий, грішних милуючий, Всіх зовеш до спасіння Христового, Заради обращенія в своєму духові*” [2:25].

Третій тип зачинів є суто християнізованим. Ураховуючи особливості будови і семантики таких зачинів, можна виділити кілька їх різновидів: 1) звертання до одного божества, як правило, найвищого. Таке звертання може повторюватися тричі і вживатися з дієсловами у наказовому способі із семантикою допомоги, благословення та збереження: “*Господи, поможи, Господи, благослови, Господи, сохрани*” [2:254]; 2) звертання до двох святих, які допомагають лише в певній ситуації: “*Святий Юрій и Ягорій!*” [2:440], “*Святий Йосип, пасічник Зосим!*” [2:276]. Так, до святих Юрія та Ягорія зверталися з проханням уберегти худобу від звіра і сприяти землеробству, до Святих Йосипа і Зосима – з початком весни і для захисту бджіл; 3) звертання до кількох божеств: а) звертання до “універсальних” найвищих богів і ангелів з проханням допомогти: “*Господи Боже, поможи! I Мати Божая, ѹ Божії хранителі На поміч мені станьте!*” [2:16]; б) звертання до найвищих богів і святих, які мають чітку спрямованість: “*Господу Богу помолося, і Матері Божій, і Святому Івану Хрестителю*” [2:243]; в) звертання до багатьох святих. Зачин ускладнений переліком святих, до яких звертається ворожбит, зустрічається передусім у загальнооберегових замовляннях від усього злого, небезпечного, а також у замовлянні від злих чарів: “*Господи Боже, поможи мені I Божая мата. Ангели-хранителі будуть мене охороняти. Я всередині із своїм чадом Горя не знati Пресвята Богородице, спаси і помилуй! Святий Петро, Павло, Миколай, Гавриїл, Ілія, Григорій, Віра, Надія, Любовь, Варвара, Катерина, Параска, Килина, Хведора, Сорок святих ангелів!*” [2:21]. Причому чим до більшої кількості святих звертався ворожбит, тим більше можливостей у нього було для здійснення своєї мети – позитивного результату замовляння.

Слід також зазначити, що християнізовані зачини можуть бути дуже розлогими і завершуватися кінцевим виразом – закріпкою, яким закінчується уся молитва: “*На хресті лягаю, хрестом покриваю, Хрест в головах, покрови в ногах, Гангели по боках. Гангеле-хранителю, храни душу, тіло I мене грішного. Гангеле-спасителю, спаси душу, тіло I*

мене грішного. Вогради мене, Господи, силою чесною Створящего тебе, Господи, Хреста. Сохрани мене, Господи, од всякого зла. В руки твої, Господи, Господи Сусе Христе, Сине Божий мій, передаю я тобі дух свій. Ти ж мене, Боже, благослови, Ти ж мене помилуй! А живот вічний і радісний даруй мені. Амінь!” [2:318–319].

Центральна частина замовляння також зберігає традиційні формулі, на основі яких можна простежити еволюцію розвитку цього жанру, хоча, на думку науковців, основна частина текстів майже не змінюється з часом або змінюється мінімально, несуттєво [1;3;5;6].

Як зазначалося вище, на закріпці також позначився вплив язичницького та християнського світоглядів. Вона виконує функцію замикання тексту замовляння, а також, на думку В. Харитонової, “переводить заклинателя в його попередній, ритуалізований, стан, і виводить пацієнта із замовляльно-заклинальної ситуації в якісно зміненому вигляді” [6:51]. За своїм походженням формальні закріпки є християнізовані та язичницькі. Найпоширенішою формальною християнізованою закріпкою є формула “амінь”, що тлумачиться як заключне слово, формула в молитвах, богослужбових текстах і діях, яке вимовляється для підтвердження і засвідчення істини. Ця формула в українських оберегових замовляннях варіюється: 1) тричі повторюється: “Амінь, амінь, амінь!” [2:297]; 2) ускладнюється вказівкою на час, протягом якого діє магічна сила замовляння: “О вики аминь” [2:40], “во вики, аминь” [2:8], “во вики виков. Аминь” [2:8]. Формальні закріпки язичницького походження в оберегових замовляннях зустрічаються доволі рідко. Найпоширенішою з них є формула “тьфу, тьфу, тьфу”, що вживається разом із відповідною дією – плюванням, яке здавна виконувало оберегову функцію і відлякувало все небезпечне. Слід зауважити, що доволі часто в українських замовляннях, у тому числі оберегових, після змістової закріпки вживається формально-кінцева лексема “амінь”. Таке композиційне завершення замовляння називається *заамінюванням* і дозволяє не тільки завершити будь-що, вимовляючи слово *амінь*, але й захиститися від нечистої сили: “Ключъ въ небе, замокъ въ мори. Аминь” [2:9].

Змістові закріпки за будовою можна поділити на кілька основних груп. Першу, найдавнішу язичницьку групу закріпок складають традиційні формулі, пов’язані з функцією замикання і культтивуванням образів *ключа* та *замка*. Образи ключа і замка входили звичайно до змісту закріпок замовлянь, будучи характерним видом їх закінчення. У народній традиції *замок* і *ключ* символізують процеси від-

микання і замикання. Для зачинів українських оберегових замовлянь властива тільки функція замикання як символа закріплення бажаного результату: “Я цей суд оправдую, заключаю і замикаю в сімдесят ключів залізних і в окіян-море, під білоріз-камінь ключі закидаю, а хто ж тиє ключі достане, то той мені, рабі Божій (такий-то чи такому-то) в цім суді супротивником стане” [2:27]. Часто заключна частина замовляння будується на паралельному зіставленні і формулі неможливого, чим без відповідного контексту нагадує названі формули основної частини замовляння: “Ключъ в неби, замокъ въ мори” [2:9]; “...хто сі ключі достане, тоді на нарощеного, молитвено-го, хрещеного (...) суд устане” [2:114], тобто як не можливо ключі дістати (як правило, з моря, з-під каменя тощо), так не можна і порушити дію замовляння.

До другої групи належать християнізовані закріпки-побажання. Такі формули вживаються з дієсловами в наказовому способі. Серед них можна виділити: а) формули-звертання до Бога з проханням по допомогу: “Господи поможи!” [2:16]. Слід зазначити, що часто такі вирази є стрижневими для замовляння, тобто починають, продовжують і закінчують його; б) формули-звертання, ускладнені проханням про благополуччя із вказівкою на час, коли це повинно статися: “Дай нам на цей раз хліб, тепло, здоров’я і силу” [2:54]; “Дай, Господи, час добрий на всякий час, на всяке врем’я” [2:43]. Закріпки такого типу тематично продовжують основну частину замовляння, закріплюючи її.

До третьої групи закріпок відносимо формули відгону: “Щезни, пропади, Звідки взялось, туди йди. Тыху, тыху, тыху!” [2:189]. Такі тексти поєднують змістові та формальні елементи закріпок, що зміцнює магічну силу замовляння.

Четверту групу складають закріпки, побудовані за аналогією до властивостей образів, які в них уживаються. Вони є відносно сучасними і вживаються в оберегових замовляннях на суспільно-побутову тематику: “Я перед тобою, як воєк, а ти перед мною, як шовк” [2:21], “То дим, а то овечка, не скажуть мені ні словечка” [2:308]. На сьогодні ці закріпки становлять собою сталі вирази, що можуть використовуватися і як автономні магічні конструкції.

До п’ятої групи зараховуємо контаміновані закріпки, що складаються з формальних елементів язичницького і християнського походження та змістової закріпки-відгону, наприклад: “Амінь, амінь, амінь! Тьфу, тьфу, тьфу! Щезни, пропади од лиця Божого і од грішного!” [2:297].

У шосту групу включаємо закріпки апокрифічних текстів. Ці формули підсумовують доволі розлогу структуру апокриfy і маніфестують непорушну віру в Бога та в силу молитовного слова. Слід зауважити, що апокрифічні змістові закріпки мають приблизно однакову структуру – побудовані на зіставленні: “*той хто буде цю молитву читати ... той не буде...*” Друга частина зіставлення (так не буде ...) може варіюватися, хоча у ній перераховується все небезпечне, що може зашкодити людині, а самі апокрифічні тексти виконують загальнооберегову функцію: “...*хто буде цю молитву читати, Того Господь не допустить На вогні горіти, на воді потопати, Ніяким звіром не розтерзаним бути, Ніяким чоловіком непобіжджонним бути*” [2:69]; “...*хто буде ці молитви читати – Той не буде наглою смертю помирати! У н’ятницю не снідати, А в суботоньку наперед сказати, Тоді від Господа Бога спасеніє мати!*” [2:73].

В окрему групу виділяємо розгорнені закріпки-славослів’я, тобто християнізовані формули, які прославляють Бога. Такі тексти є частиною своєрідної “рамки” замовляння – входять і до складу зачину: “*В руки твої, Господи, Господи Сусе Христе, Сине Божий мій, Передаю я тобі дух свій. Ти ж мене помилуй! А жivot вічний і радісний Даруй мені Амінь!*” [2:118–119].

Отже, структурно-семантична організація українських оберегових замовлянь відображає як давні язичницькі вірування в магію слова, так і особливості християнських вірувань, що свідчить про те, що контамінація світоглядів є типовою ознакою цього сакрального фольклорного жанру. Апотропейчні тексти, на відміну від замовлянь іншого типу, зазнали виразного впливу християнської культурної традиції, що зумовило модифікацію первісних текстів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ветухов А. Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вере в силу слова: (Из истории мысли)/ А. Ветухов. — Варшава : Тип. учеб. округа, 1907. — Вып. I—II. — 522 с.
2. Українські замовляння [упоряд. М. Н. Москаленко]. — К. : Дніпро, 1993. — 307 с.
3. Гагулашвили И. Ш. Грузинская магическая поэзия / И. Ш. Гагулашвили. — Тбилиси : Изд-во Тбилисского университета, 1983. — 153 с.
4. Кронгауз М. А. Обращение как способ моделирования коммуникативного пространства / М. А. Кронгауз// Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. — М. : Индрік, 1999. — 424 с.

5. Юдін О. Власне ім'я в акті замовляння-заклинання; місце у тексті та функції / О. Юдін // Студії з Інтегральної культурології. Спеціальний випуск. "Н3" : Ритуал. — Львів, 1999. — № 2. — С. 92–96.
6. Харитонова В. И. Заговорно-заклинальный текст: Композиционные основы, воздействие на пациента и заклинателя / В. И. Харитонова// Филологические науки. — 1991. — № 5. — С. 45–53.

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ ПЕРЕДАВАННЯ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В ІНШОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

В статье рассматриваются лингвистические проблемы обучения будущих преподавателей английского языка просодическим средствам передачи модальных значений в иностранном дискурсе. Проведен анализ лингвистических понятий и категорий, которые имеют общие с модальностью черты в функциональной нагрузке, семантической организации и компонентной структуре. Это позволяет более четко выделить круг объектов, которые должны рассматриваться как компоненты системы речевой модальности, и те, которые рассматриваются как элементы среды, которая окружает систему.

Ключевые слова: просодия, модальные значения, объективная модальность, субъективная модальность.

The article deals with some linguistic problems of training the future second language teachers to exercise attitudinal prosody in English speech. The linguistic concepts and categories which have the common features in their functional value, semantic arrangement and component structure are analyzed. It helps to outline the components of modality and others which are considered to be the elements of surrounding environment.

Key words: prosody, attitudinal prosody, objective modality, subjective modality.

Звернення до дослідження варіативності просодичних одиниць передавання модальних відношень у мовленні, як невід'ємного складника загальнолінгвістичної проблеми мовного варіювання є лінгводидактичної проблеми викладання іноземної мови, передслідує прикладні цілі: виявлення ускладнень під час інтонаційного оформлення іншомовного мовлення й прогнозування можливих

інтонаційних помилок та засобів їхнього запобігання при навчанні іноземної мови в умовах, коли вона вивчається за межами країни (країн) її функціонування. Відтак, однією з найважливіших проблем забезпечення високоякісної мової комунікативної підготовки майбутніх викладачів англійської мови є підвищення рівня володіння ними навичками адекватного просодичного оформлення англомовної комунікації і навичками кодування та декодування просодичних засобів передавання модальних відношень в англомовній комунікації.

Спираючись на дані сучасних лінгводидактичних досліджень, можна відзначити складність формування іншомовних просодичних навичок студентів, оскільки вивчення мови — складний процес, пов’язаний з розвитком комунікативної мовленнєвої компетенції, що ґрунтуються на використанні різних видів компетенції і на певних когнітивних концепціях картини світу, що є у людини на основі її попереднього досвіду. В Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти описано три компоненти комунікативної компетенції: лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична [3]. На особливу увагу при підготовці викладачів ІМ заслуговує лінгвістична компетенція як компонент комунікативної компетенції, що становить собою систему формалізованих засобів вираження значень. Основними компонентами лінгвістичної компетенції, що мають бути сформованими в студентів, вважають наступні: лексичну, граматичну, семантичну, фонологічну, орфографічну та орфоепічну.

Оскільки мова є соціокультурним феноменом, то соціокультурна компетенція — це значна частина комунікативного змісту, пов’язана з використанням лінгвістичних маркерів соціальних стосунків (правила ввічливості, реєстрові відмінності мовлення, діалектні особливості та інші). Прагматична (дискурсивна) компетенція пов’язана із організацією, структуруалізацією та розгортанням іншомовного комунікативного акту [8].

Таким чином, можна констатувати, що система навичок та вмінь, необхідних для усного спілкування іноземною мовою, тобто потрібних для створення усих мовленнєвих висловлювань, адекватних з точки зору мовних, мовленнєвих, соціокультурних норм, вимог ситуації, власних намірів, взаємин співрозмовників, становить комунікативну компетенцію, найважливішим компонентом якої є лінгвістична компетенція з її мовленнєвою складовою (система мовленнєвих навичок).

Т. О. Ладиженська відзначає, що в основу навчання зв'язного усного мовлення повинно бути покладено одночасне формування умінь, спільних для усних і письмових висловлювань, та умінь специфічних для усного мовлення. До останніх автор відносить такі: а) розкривати тему усного висловлювання (вміння говорити, не відступаючи від теми); б) розкривати основну думку усного висловлювання; в) збирати та систематизувати матеріал до усних висловлювань; г) будувати усні висловлювання за певною композицією (усна розповідь, повідомлення, доповідь, привітання тощо). Щодо навичок усного мовлення, то, на думку Т. О. Ладиженської, розвиваючи їх, необхідно враховувати відмінності експресивно-стилістичного характеру в різних стилях усної форми мови. Потрібно розвивати в студентів чуття слова, вміння доцільно використовувати у висловлюванні емоційно-експресивні засоби мовлення [6]. Саме такі умови, коли ті, хто навчаються, можуть не тільки вибирати лексичні одиниці та форми їх зв'язку, але й адекватно оцінювати модальні та емоційні відтінки висловлювань, лежать в основі ефективності розвитку іншомовного мовлення.

Модальні відношення й способи їхньої реалізації в усному мовленні все більше привертають увагу фахівців, стають об'єктом теоретичного і експериментального вивчення, спрямованого на виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць в процесі комунікації. Одним з найменш вивчених аспектів цієї проблеми є питання про роль інтонації в передаванні об'єктивно- і суб'єктивно-модальних значень.

Модальність як об'єкт вивчення — складна підсистема вже тому, що серед мовознавців відсутня узгоджена точка зору щодо обсягу цієї категорії. З позицій “широкого” підходу розрізняють об'єктивну і суб'єктивну модальність. Об'єктивна модальність виражає відношення того, що висловлюється, до дійсності. В центрі уваги цього дослідження лежить суб'єктивна модальність, яка виражає відношення того, хто говорить, до змісту висловлюваного. З її допомогою один і той факт дійсності може трактуватися як дійсне або помилкове повідомлення з точки зору відправника вислову, протиставлятися будь-чому, співвідноситися з іншими фактами або подіями, з ситуацією, джерелом інформації, бути по-різному кваліфікованим, набувати тієї або іншої якісної оцінки. [5].

На засадах сучасних парадигм мовознавчих теорій (комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики) мовленнєва комунікація —

це “специфічна психокогнітивна діяльність людей, в основі якої лежать процеси породження і сприйняття мовлення у конкретному комунікативному контексті”[6]. Породження мовлення — це залежний від структури мови поетапний лінгвокогнітивний процес переходу від особистісних смислів адресанта (його стану, відношення) до узуалізованих мовних значень, зрозумілих адресату. Іншими словами, породження мовлення — це мисленнєво-мовленнєва діяльність людини, яка має такі складові: інтенція, задум, реалізація, тобто є поетапним втіленням задуму в структуру мови. Етапи (стадії) процесу породження мовлення (планування і реалізація) виділяються умовно для зручності аналізу самого процесу, який насправді є цілісним: планування мовлення і його реалізація відбуваються паралельно.

Чітке визначення обсягу суб’єктивно-модальних значень дозволяє уникнути неоднозначності при класифікації функціональних типів цієї категорії. В її основу покладена система, запропонована Н. Ю. Шведовою [9], що базується на визнанні за суб’єктивною модальністю двох основних функцій: такої, що оцінює і в той же час характеризує, і власне оцінної. Функція, що оцінює і характеризує, поєднує в собі “вираження суб’єктивного відношення до того, що повідомляється, з такою його характеристикою, яка може вважатися за несуб’єктивну, таку, що випливає з самого факту події, з його якостей, властивостей, з характеру його протікання в часі або його зв’язків і відношень до інших фактів або подій” [9, с. 216], наприклад: *He used to watch the children for hours* (що виражає звичайність дії). Власне оцінна функція цілком виявляється у сфері суб’єктивної оцінки й визначає різновид відтінків, що містять в собі “особисте, суб’єктивне відношення того, хто говорить, до змісту того, що повідомляється” [9, с. 216], наприклад: *He might have come yesterday. Perhaps he will come today.*

Зазначені дві групи суб’єктивно-модальних значень можна об’єднати спільною назвою — розсудливо-оцінні. Проте діапазон уміщених сюди значень не охоплює всіх можливих проявів ставлення того, хто говорить, до змісту висловлювання. По-перше, за межами суб’єктивної модальності опиняється в цьому випадку функція передавання комплексу суб’єктивних значень сфери волевиявлення (у літературі вона відома під назвою імперативно-оцінна функція), що стають певним розшифруванням, градуюванням, конкретизацією одного з видів об’єктивно-модальної сфери ірреальності — спонукання. Іншою важливою функцією вираження особистого ставлення, не

охопленою комплексом розсудливо-оцінної суб'єктивної модальності, є функція емоційно-оцінна.

З питання про ступінь обґрунтованості включення тих або інших емоційних явищ у сферу дії суб'єктивно-модальної функції серед фахівців існують українські суперечливі точки зору. Прибічники вилучення емоційності з модальної сфери називають апелюють до висловлювання В. В. Віноградова про “необхідність проводити принципово чітку межу між різними емоційними формами вираження реакції на дійсність і модальною оцінкою” [1, с. 62]. Прихильників такої точки зору досить багато. Однак безпосереднє ознайомлення з цим підходом в роботах В. В. Віноградова дозволяє виявити серед зразків модальних значень, що наводяться ним, чимало таких, які передають емоційно-експресивну оцінку, присутню в повідомленні як емоційна форма вираження реакції.

Ше один важливий аспект проблеми класифікації модальних функцій – питання про співвідношення експресивності мовлення з емоційністю та модальністю. Аналіз робіт, присвячених питанню розмежування експресивного, емоційного та модального аспектів мови, дозволяє прийти до висновку, що домінує наступний підхід до цієї проблеми [7]. Передусім, наголошується на умовності меж між поняттями експресивність, емоційність і модальність з тієї причини, що всі названі категорії можуть виражатися одними й тими самими мовними (лексико-граматичними і інтонаційними) і немовними (парата екстраплінгвістичним) засобами. Проте, відмінності, що існують між ними, чітко виявляються в процесі комунікації. Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення під час передавання почуття, волі, тоді як емоційність передає саме почуття індивідуума. Звідси випливає, що “емоційні засоби завжди експресивні, але експресивні засоби можуть бути й неемоційними”. Експресивність може бути модальною, лише підсилюючи будь-які елементи у висловлюванні при передаванні суб'єктивного відношення того, хто говорить, до висловлюваного. У решті випадків експресивність виходить за межі модальності й слугує підсилювачем логіко-смислових значень. Саме з таких позицій у цій роботі подається класифікація “експресивних” суб'єктивно-модальних значень на стадії семантичного аналізу.

Тепер розглянемо функцію передавання імперативно-оцінних одиниць комунікації в їхньому зв'язку з мовою модальністю. Можливість виділення волевиявлення як одного з типів модальних відно-

шень визнається багатьма лінгвістами [4, 9]. Проте значним ускладненням у цьому питанні виявляється інтерпретація того факту, що волевиявлення як один із видів комунікативної установки водночас складає один із аспектів функціонування суб'єктивної модальності. Ця суперечливість легко долається, якщо в межах класифікації комунікативних типів висловлювань виділити власне-спонукальний аспект волевиявлення, що відокремлює цей тип висловлювання від інших мовленнєвих актів комунікації (розвідні й питальні) свою цілеспрямованістю. З іншого боку, під час дослідження волевиявлення як одного з типів суб'єктивно-модальних значень в аналіз включаються ті його аспекти, які пов'язані з особистим відношенням того, хто говорить до змісту того, що повідомляється, з точки зору ступеня категоричності спонукальних висловів, характеру морально-правових стосунків між комунікантами, ситуативної зумовленості акту комунікації та ін.

Як видно з усього вищезазначеного, фактично йдеться не просто про різні аспекти волевиявлення, а про принципово різні явища. Тому, ймовірно, було б доцільно застосовувати навіть різні терміни в двох указаних ситуаціях, що унеможливило б їхнє формальне ототожнення. У зв'язку з відсутністю загальновживаної термінологічно розмежованої класифікації для ідентифікації різнопланових аспектів волевиявлення в цьому дослідженні вжито наступні терміни: комунікативний тип висловлювання — спонукання; вид суб'єктивної модальності — імперативно-оцінне значення. Спектр значень, що передаються цією (останньою) групою надзвичайно широкий, і при семантичному аналізі їхній систематизації приділяється значна увага.

Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються сфери оцінності та мовної модальності. Зокрема, деякі науковці [9] відносять найбільш широкий клас суб'єктивно-модальних значень до різного типу оцінних. Фактично, всі аспекти модальності більшою або меншою мірою реалізуються через оцінну діяльність індивідуума, охоплюючи сенсорно-чуттєвий, психологічний, етичний, естетичний, утилітарний, нормативний, телеологічний та інші аспекти, на відміну від наочно-логічних аспектів оцінності, які не повинні включатися в систему мовної модальності.

Окрім основної функції передавання інформації, мовне спілкування виконує і ряд інших, допоміжних функцій, тією чи іншою мірою пов'язаних із сферою модальності. До їхнього складу відно-

ситься, наприклад, фатична (така, що встановлює та підтримує контакт) функція. Більшість дослідників визначають її як особливий різновид мовних структур, націленій на те, щоб надати природності ситуації спілкування, підготувати того, хто слухає до сприйняття інформації. Мета фатичної функції симетрична для обох учасників спілкування — того, хто говорить, і того, хто слухає. З одного боку, той, хто говорить, перевіряє канал зв'язку, а з іншого — співрозмовник підтверджує, що мова зрозуміла (незрозуміла) йому, і він згоден (незгоден) продовжувати розмову. Той, хто говорить, у будь-якому випадку, реалізовуючи фатичну функцію мовного спілкування, виявляє своє суб'єктивне відношення до того, що повідомляється, що дозволяє говорити про її ізоморфізм з модальною функцією. Проте ототожнювати ці функції не можна, оскільки в модальності домінує її суб'єктивно-оцінна спрямованість, а у фатичній функції — її прагматичний аспект.

Проведений аналіз охоплює далеко не весь діапазон лінгвістичних понять і категорій, що мають спільні з модальністю риси у функціональному навантаженні, семантичній організації і компонентній структурі. Проте навіть цей обмежений аналіз дозволяє чіткіше окреслити коло об'єктів, котрі повинні розглядатися як компоненти системи мової модальності, і ті, що розглядаються як елементи середовища, що оточує систему.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды института русского языка. — М., 1975. — С. 53–87.
2. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння учителя іноземної мови (спеціаліста) / [кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої]. — К. : Ленвіт, 1999. — Вип. 4. — 96 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мової освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва]. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.
4. Зверева Е. А. Научная речь и модальность / Е. А. Зверева. — Л. : Наука, 1983. — 158 с.
5. Королева Т. М. Планирование экспериментально-фонетического исследования модальной интонации. Принципы процедурной организации эксперимента / Т. М. Королева, В. И. Могилевский // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського : зб. наукових праць. — Одеса : ПДПУ, 2003. — № 9–10. — С. 27–31.
6. Ладыженская Т. А. Живое слово: Устная речь как средство и предмет обучения / Т. А. Ладыженская. — М. : Просвещение, 1986. — 127 с.

7. Ніколаєва С. Ю. Про Програму курсу з англійської мови для мовних вищих закладів освіти / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей та ін. // Іноземні мови. — 2001. — № 2. — С. 63–72.
8. Русская грамматика: в 2 т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова] — М., 1980. — Т. 1. — 1982. — 783 с.; Т. 2. — 1982. — 709 с.
9. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : [навчальний посібник] / О. Б. Тарнопольський. — К. : Фірма “ІНКОС”, 2006. — 248 с.

Відомості про авторів

1. *Боса Тетяна Сергіївна*, аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
2. *Валігуря Ольга Романівна*, д-р філол. наук, проф. кафедри германської і фінської філології Київського національного лінгвістичного університету.
3. *Вербицька Тетяна Диомидівна*, канд. пед. наук, доцент кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
4. *Вялкова Ірина Олександрівна*, ст. викладач кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного гуманітарного університету.
5. *Галунова Наталія Миколаївна*, ст. викладач кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
6. *Гуцуляк Ірина Георгіївна*, канд. філол. наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
7. *Дубова Олена Анатоліївна*, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
8. *Іщенко Ніна Григорівна*, д-р філол. наук, проф. кафедри теорії, практики і перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного техничного університету України “КПІ”.
9. *Корольова Тетяна Михайлівна*, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
10. *Ларіна Еліна Вікторівна*, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
11. *Луговий Володимир Сергійович*, канд. філол. наук, доцент кафедри французької філології факультету французької мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.
12. *Михайлюк Ніна Петрівна*, канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов університету “Одеська національна юридична академія”.
13. *Могилевський Валентин Ісаакович*, канд. техн. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.

- 14. Монастирська Юлія Григорівна*, викладач кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
- 15. Мороз Аліна Василівна*, ст. викладач кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.
- 16. Назар Роман Миколайович*, асистент кафедри прикладної лінгвістики та етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури, аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету.
- 17. Олефір Ганна Іванівна*, ст. викладач кафедри романських мов і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.
- 18. Панасенко Тетяна Антонівна*, аспірантка кафедри української філології ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
- 19. Півторак Лариса Анатоліївна*, викладач кафедри іспанської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
- 20. Попова Олександра Володимирівна*, аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
- 21. Савченко Євгенія Юріївна*, аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
- 22. Сопачова Вікторія Валентинівна*, аспірантка кафедри української філології та світової літератури Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
- 23. Стародуб Катерина Аркадіївна*, аспірантка кафедри української мови та світової літератури Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
- 24. Табачек Ірина Володимирівна*, канд. філос. наук, доцент кафедри романських мов і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.
- 25. Хомік Олена Євгеніївна*, канд. філол. наук, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
- 26. Юхимець Світлана Юріївна*, канд. пед. наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПНПУ імені К. Д. Ушинського.

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 за №7-05/1, стаття повинна мати необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

Рукопис оформляється згідно з Держстандартом ДСТУ 3008-95. У верхньому лівому куті першої сторінки рукопису ставиться індекс за УДК, у правому — прізвище та ініціали автора (авторів).

***Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 друк. арк. — 20 000 знаків).

***Стандарти** — кегль 14 pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

***Текстовий редактор** — Microsoft Word.

***Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

***Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

***Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номера джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ” (“ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ”, “REFERENCES AND NOTES”, “ANMERKUNGEN”). Бібліографічні джерела наводяться в порядку цитування.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) на дискеті та один роздрукований при-

мірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 27, відповідальному секретареві Ларіній Еліні Вікторівні; E-mail: e_larina@rambler.ru). До статті слід додати відгук доктора філологічних наук.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

Від редакційної колегії	3
T. C. Боса	
Художній переклад у сучасному мовознавстві	5
O. P. Валігуря	
Особливості реалізації мелодичного компонента інтонації в англійському мовленні українських білінгвів	12
T. D. Вербицкая, Ю. Г. Монастырская	
Вариантные формы консонантных реализаций при онемечивании иностранных слов	23
I. O. Вялкова	
Жанрові класифікації в журналістикознавстві: основні підходи	32
H. M. Галунова	
Оцінні реакції на іменний стимул в україномовних дівчат та дівчат-білінгвів 3–4 років	41
I. Г. Гуцляк	
Тропи і стилистичні фігури — об'єкти лінгвостилістичного дослідження	50
O. A. Дубова	
Перспективи структурно-типологічних змін синтетичних мов	58
H. Г. Іщенко	
Семантичні та словотворчі процеси в словниковому складі сучасної німецької мови	68
T. M. Корольова, В. I. Могилевський, Е. В. Ларіна	
Мелодичні параметри мовленнєвих актів толерантності / інтOLERантності в мовленні політиків Німеччини, України та Росії	75
B. С. Дуговой	
К проблеме варианты во фразеологической антропонимике неродственных языков (французский, украинский, русский)	87

H. П. Михайлук	
Антропогендерная прономинальная транспозиция в концептуальной сфере вещного мира	94
A. В. Мороз	
Лексична спорідненість термінів терміносистеми торгівлі в німецькій та українській мовах	100
P. M. Назар	
До питання типології жанрів мовлення в дискурсі публіцистичних текстів	105
G. I. Олефір, I. В. Табачек	
Соціокультурні аспекти перекладу французьких власних назв на українську мову	115
T. A. Панасенко	
Комунікативна характеристика загадок в українській, російській та англійській мовах	121
L. A. Півторак	
Відтворення непрямих колоративів у перекладі (на матеріалі перекладів творів Ф. Г. Лорки та Е. А. По)	128
O. В. Попова	
Актуалізація гендерних маркерів інтонаційного оформлення англомовного діалогічного дискурсу в залежності від соціального статусу комунікантів	138
E. Ю. Савченко	
Актуальное членение предложения в английском и украинском языках	148
B. В. Сопачова	
Критерії виділення аналітичних предикативних синтаксем	155
K. A. Стародуб	
Функції аналітичного словотвору іменніків в аналітичних і синтетичних мовах	165
O. Є. Хомік	
Контамінація язичницького та християнського світоглядів	

як типова ознака українських оберегових замовлянь	173
C. Ю. Юхимець	
Лінгвістичні проблеми навчання майбутніх викладачів англійської мови просодичних засобів передавання модальних значень в іншомовному дискурсі	182
<i>Відомості про авторів</i>	190
<i>Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”</i>	192

CONTENT

From an Editorial College	3
T. S. Bosa	
Translation of Fiction in Contemporary Linguistics	5
O. R. Valihura	
Peculiarities of the Tone Realization in the Ukrainians' English Speech	12
T. D. Verbitskaya, Y. G. Monastirskaya	
Modified Forms of Consonant Realizations when Using Foreign Words in German	23
I. O. Vyalkova	
Genre Classifications in Journalism: Main Approaches	32
N. M. Galunova	
Ukrainian Speaking and Bilingual 3–4 year-old Girls' Attitudinal Reactions to Nominal Stimulus	41
I. G. Gutsulyak	
Tropes and Stylistic Figures as Objects of Linguistics	50
O. A. Dubova	
Perspectives of Structural and Typological Changes in Synthetic Languages	58
N. G. Ishchenko	
Semantic and Word Building Processes in Modern German Vocabulary	68
T. M. Korolova, V. I. Mogilevsky, E. V. Larina	
Prosodic Characteristics of Tolerance/Intolerance at the Level of Melodic Parameters in the Speech of Politicians from Germany, Ukrainian and Russia	75
V. S. Lugovoy	
An Approach to the Problem of Variations in Parasitological Anthroponymy of Heterogeneous Languages (French, Ukrainian, Russian)	87

N. P. Myckaylyuk	
Anthropogender pronominal transposition in the conceptual sphere of inanimate objects	94
A. V. Moroz	
Lexical Affinity of German and Ukrainian Terms in Commerce Terminology	100
R. M. Nazar	
An Approach to the Problem of Speaking Genres Typology in Texts of Publicistic Discourse	105
G. I. Olefir, I. V. Tabachek	
Social and Cultural Aspects of Translating the French Proper Names into Ukrainian	115
N. A. Panasenko	
Communicative Characteristic of Riddles in Ukrainian, Russian and English	121
L. A. Pivtorack	
Recreation of Indirect Colouratives in Translation (Based on Translations of F. G. Lorka and E. A. Poe)	128
O. V. Popova	
Actualization of Intonation Gender Markers in English Discourse Depending on Social Status of the Speakers	138
E. Y. Savchenko	
Actual Segmentation of a Sentence in English and Ukrainian Languages	148
V. V. Sopachova	
Delimitation Criteria of Separation of Analytical Predicative Syntaxems	155
K. A. Starodub	
Functions of Noun Analytical Word Building in Analytical and Synthetic Languages	165
O. E. Khomik	
Contamination of Heathen and Christian Philosophy as a typical sign of Ukrainian Protecting Spell	173

S. Y. Yuhimets

Linguistic Problems of Future English Teachers Training to Express Attitudinal Meanings by Means of Prosody	182
<i>Authors</i>	190
<i>Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky</i>	192

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО**

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 11

Українською та російською мовами

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Редактор *Н. Я. Рухтік*

Технічний редактор *М. М. Бушин*

Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*

Коректор *О. Г. Даїбова*

Підписано до друку 30.08.2010. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура «Newton». Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,63.

Тираж 300 прим. Зам. № 678.

Видавництво і друкарня «Астропрінт»

65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25

www.astropprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.